

Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen

Academiejaar 2010-2011

'Vrijheid als afhankelijkheid'

EEN GENEALOGISCHE STUDIE VAN
OPVOEDINGSADVIES IN 'DE BOND' SINDS 1960

*Meesterproef neergelegd tot het behalen
van de graad 'master in het sociaal werk'*

Emme Vandeginste

Prof. dr. Michel Vandenbroeck
Commissaris: Pieter Dhondt

Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen

Academiejaar 2010-2011

‘Vrijheid als afhankelijkheid’

EEN GENEALOGISCHE STUDIE VAN
OPVOEDINGSADVIES IN ‘DE BOND’ SINDS 1960

*Meesterproef neergelegd tot het behalen
van de graad ‘master in het sociaal werk’*

Emme Vandeginste

Prof. dr. Michel Vandenbroeck

Commissaris: Pieter Dhondt

'Vrijheid als afhankelijkheid'

Een genealogische studie van opvoedingsadvies in 'De Bond' sinds 1960

Emme Vandeginste

Academiejaar 2010-2011

Master Sociaal Werk

Promotor: Prof. Dr. Michel Vandenbroeck

Abstract

Titel: 'Vrijheid als afhankelijkheid'. Een genealogische studie van opvoedingsadvies in 'De Bond' sinds 1960.

In de literatuur kunnen we lezen dat we ons een bepaalde visie op opvoeding van kinderen eigen hebben gemaakt die we als vanzelfsprekend beschouwen. Het gaat om een beeld van opvoeden als dé verantwoordelijkheid van ouders, als iets dat we kunnen leren door training van vaardigheden en vormingen, de idee dat opvoeding problemen van armoede en delinquentie kan oplossen,...

We zien bijvoorbeeld dat het stellen van grenzen aan kinderen binnen New Labour (Groot-Brittanië) opgevat wordt als oplossing voor armoedeproblemen en problemen van jeugddelinquentie. Sociale problemen worden zo gemaakt tot opvoedingsproblemen.

Om dit vanzelfsprekend beeld van opvoeding in vraag te kunnen stellen, vertrekken we van een actueel probleem namelijk: 'het (bijna) niet meer stellen van grenzen aan kinderen'.

Uit (populaire) opvoedingsliteratuur spreekt een ongerustheid dat het niet goed gaat met de opvoeding. Pedagogen beweren dat er minder grenzen dan vroeger gesteld worden aan kinderen en dat dit een probleem vormt op vandaag. Ze spreken over iets dat nieuw zou zijn: minder grenzen, minder regels, meer onduidelijkheid, meer verwenning,...

Dit roept de vraag op hoe deskundigen vroeger en nu ouders hierover aanspreken.

Aan de hand van historisch onderzoek kijken we naar deze actuele vraag.

We gaan na op welke manier ouders, in opvoedingsliteratuur, aangesproken worden op hun opvoedingsgedrag. Meerbepaald gaat het over wat opvoedingsdeskundigen aan ouders zeggen over het stellen van grenzen, over een periode van vijftig jaar.

Daarbij is het niet onbelangrijk mee te nemen wat deze (veranderende) opvattingen zeggen over de verantwoordelijkheden van ouders, en in het bijzonder over de relatie tussen ouderlijke verantwoordelijkheid en verantwoordelijkheid van de samenleving.

In een krant als De Bond lezen en analyseren we deze dubbele vraag van de zestiger jaren tot nu, op genealogische wijze.

Uit de resultaten komt naar voor - na een inhouds- en discoursanalyse - dat er aan het nieuw 'probleem' grenzen stellen niets nieuw is.

Maar als er niets veranderde wat betreft de ongerustheid over grenzen stellen, hoe komt het dan dat hedendaagse pedagogen denken dat het om een nieuwe evolutie gaat?

In de literatuur lezen we hoe de opvoedingsadviezencultuur ouders in plaats van te ondersteunen, vaak onzeker maakt. Aan ouders worden hoge verwachtingen gesteld en ouders dragen een enorme verantwoordelijkheid. Ouders moeten zich professionaliseren.

De gemaakte analyse van De Bond kan die gedachtegang alleen maar versterken.

Ouders hebben niet alleen een verantwoordelijkheid in het opvoeden van kinderen, ze moeten ook zorgen dat kinderen veilig zijn. De gevaren zijn legio en ouders moeten de risico's leren controleren en beheersen. Van een boze buitenwereld moeten ze een veilige binnenwereld maken.

Ouders zijn vandaag én de natuurlijke opvoeders én de aangewezen opvoeders én de deskundige opvoeders als ze tenminste uit alle (tegenstrijdige) deskundige adviezen een opvoeding kunnen distilleren.

Voorliggend onderzoek is geen bijdrage tot het verwerven van pedagogische deskundigheid.

Wat deze meesterproef pretendeert te doen, is vragen te stellen waar er nu geen vragen gesteld worden, vanzelfsprekendheden blootleggen die geen vanzelfsprekendheden zijn.

Ondergetekende Emme Vandeginste geeft toelating tot het raadplegen van deze meesterproef door derden.

Inhoud

Voorwoord	4
I. Probleemstelling	5
1.1. Ten geleide	5
1.2. Ouders, opvoedingsdeskundigen en maatschappij: een driehoeksverhouding met karakter?.....	7
Ouders als de CEO van de opvoeding?	7
Grenzen stellen om de wereld te verbeteren?	9
Opvoedingsondersteuning: nooit meer alleen op de wereld?.....	12
Een driehoeksverhouding die ouders tot falende opvoeders maakt?	13
1.3. Probleemstelling: waarheid is niet van altijd?	16
1.4. Een genealogie: tijd, geen lineaire maat van verandering	20
II. Een adviescultuur:	22
‘vrijheid als afhankelijkheid’	22
2.1. Ten geleide	22
2.2. Ouders in het vizier: over de verantwoordelijkheid van ouders	26
Het primaat van het gezin als opvoedingsmilieu... ..	26
...en de twijfel aan de competenties van ouders... ..	28
...en dus de nood aan overheidsingrijpen	30
2.3. Een Geinstitutionaliseerde onzekerheid	33
Een historisch kleedje	33
En het devies van de wetenschap	35
En een ander kleedje voor het gezin?	37
2.4. Tot slot: er zijn grenzen.....	40
III. Methodologie	43
3.1. Onderzoeksvraag.....	43
3.2. Analyse-instrument: ‘De Bond’	43
3.3. Methode.....	46
Kwalitatieve inhoudsanalyse en discoursanalyse	46
3.4. Werkwijze	47
Literatuurstudie	47
Materiaal	47
Verloop: fasering van de analyse	48
3.5. Spanningen en vragen.....	51
Verplicht tot kiezen	51

Onderzoek is nooit neutraal.....	51
Onderzoek dient kritisch te zijn.....	52
IV. Onderzoekresultaten:	53
Een analyse van De BOND anno 1960 - 1961, 1985, 2009 - 2010.....	53
4.1. Opvoeden anno 1960 - 1961 DE BOND: een bondgenoot?	54
1. Tijds kader.....	54
2. Deskundigen aan het woord	56
3. Ouderlijke verantwoordelijkheid.....	59
4. Maatschappelijke verantwoordelijkheid.....	62
5. Grenzen stellen	65
6. Besluit	69
4.2. OPVOEDEN anno 1985 DE BOND: Gesluierd?	72
1. Tijds kader:.....	72
2. Deskundigen aan het woord	75
3. Ouderlijke verantwoordelijkheid.....	77
4. Maatschappelijke verantwoordelijkheid.....	85
5. Grenzen stellen.	86
6. Besluit	90
4.3. OPVOEDEN anno 2009 – 2010 DE BOND: geen opvoedingsrecepten, wel kookboeken	94
1. Tijds kader.....	94
2. Deskundigen aan het woord	97
3. Ouderlijke verantwoordelijkheid.....	99
4. Maatschappelijke verantwoordelijkheid.....	104
5. Grenzen stellen	107
6. Besluit	110
V. NAAR EEN EINDPUNT of BEGIN?	114
5.1. VAN EEN SYNTHESE.....	114
Ten Geleide.....	114
1. Tijds kader.....	114
2. Deskundigen aan het woord	115
3. Ouderlijke verantwoordelijkheid.....	117
4. Maatschappelijke verantwoordelijkheid.....	119
5. Grenzen stellen	120
6. Besluit	122
5.2. ... NAAR EEN VOORLOPIG BESLUIT.....	125

Ten Geleide.....	125
Geen antwoorden, wel vragen.....	126
Waarop zou je nog wachten.....	127
... om je opvoedingstalenten te versterken?	129
‘Vrijheid als afhankelijkheid’	130
Een terugslagbeweging?	131
Wat zit er onder de sluier?.....	132
Bibliografie	133
Referentielijst voor citaten uit ‘De Bond’	141

Voorwoord

Het is mooi, een begin met dankende woorden.

Eerst iets over de tijd. Tijd was een zegen, maar ook een vloek. Eén academiejaar voor het maken van een goede meesterproef is kort. Hoe meer het einde naderde, hoe korter de dagen werden en hoe meer ik de tijd als een bondgenoot leek te verliezen.

Ook in mijn onderzoek speelde het begrip 'tijd' een belangrijke rol. Om mijn onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden koos ik er voor De Bond, een publicatie van de Gezinsbond, als onderzoeksmateriaal te gebruiken. Een actueel probleem werd herbekeken door de geschiedenis ervan mee te nemen. Een opslagplaats van vijftig jaar Bonds-kranten is niet elke bibliotheek gegeven. Ik wil de Gezinsbond dan ook danken. Eerst en vooral voor haar publicatie, die ik tot mijn onderzoeksmateriaal maakte. Vervolgens was het ook de Gezinsbond die me verwees naar de (enige) plaats waar de 'schatten van De Bond' te vinden zijn: het archief KADOC te Leuven. Een tweede woord van dank gaat uit naar dit archiefcentrum. Stond het archief KADOC te Leuven niet open voor mijn aanwezigheid twee à drie keer per week, dan was ik niet in de mogelijkheid geweest mijn onderzoeksmateriaal ter hand te nemen. Ook dank aan de bibliotheek van Gent en Brugge, zij waren soms een welkome verzachting voor uren sporen van en naar Leuven.

Er is natuurlijk niet alleen een meesterproef. Naast het hoofd in boeken en in archiefdocumenten, naast een leven voor de pc, zijn er nog de vrienden en de buitenlucht. Mijn allerbeste vrienden wil ik dan ook danken voor hun schoonheid in aanwezigheid. Ook mijn looppartner was een welkome vriend in het bijna dagelijks loslopen en losschudden van de thesissfeer. De mensen van mijn kot waar ik de voorbije vijf jaar verbleef, wil ik danken voor hun vriendschap en zorg, en vooral voor de prachtige locatie.

Mijn familie wil ik danken voor alles. Moeke, in het bijzonder, voor haar aanwezigheid en hulp op afstand.

Een ongelooflijk woord van dank aan Annick Vansevenant. Mijn rots in de branding. Ze gaf niet alleen taalkundig advies, maar zeker en vast ook 'deskundig' advies bij alles wat mijn meesterproef geworden is. Van begin tot eind werd het document nagelezen. Annick, enorm bedankt.

Een bijzonder woord van dank, tenslotte, aan mijn promotor Michel Vandebroeck, voor zijn kritische vragen en opmerkingen, zijn eerlijkheid, zijn tijd en scherpe geest en voor het geloof in deze meesterproef. Hij zorgde voor bijzonder leervolle momenten en heeft me doen beseffen dat de manier waarop een promotor ondersteuning biedt, zo bepalend is in het proces van een meesterproef.

Emme Vandeginste, Gent, 2 mei, 2011.

I. Probleemstelling

1.1. Ten geleide

Anno 2008

Heel veel “opvoeding tot zelfstandigheid” blijkt niet meer te zijn dan een toevallig bijverschijnsel van het moderne-luxe leven van de ouders. “Zelf mogen kiezen” heeft meer te maken met een vanzelfsprekend soort gemakzucht van de ouders, dan dat het kinderen van anderhalf nou zozeer leert om kritisch te beslissen. (Schöttelndreier, 2008, p. 82) ¹

Uit die vaag begrensde opvoedingssituaties komen vroegwijze mannetjes en vrouwtjes voort, wijsneuzen met slechte rapporten die wel alles over relaties weten. Er komen weerspannige pubers van die, met een beetje pech, nog gewelddadig en crimineel worden ook. (Schöttelndreier, 2008, p. 86)

De toegenomen tolerantie en vage grenzen in huis hebben er niet alleen toe bijgedragen dat kinderen meer en meer verwend worden, maar ook dat zij meer en meer emotioneel worden verwaarloosd. (Schöttelndreier, 2008, p. 119)

Anno 1985

Te vroeg loslaten is verwaarlozing. Maar bij te laat loslaten, leert het kind niet te vallen, leert het nooit de consequenties van zijn gedrag te dragen. (Nelis in Masui, 24 mei, 1985, p. 8)

Anno 1960

[...] Naast deze wetenschappelijke ouders ontmoeten wij een hele schare ouders, die eenvoudigweg vrede en rust zoeken. Zij laten alles maar begaan, zolang hun burens of de politie niet tussenbeide komen. [...]. Aldus stellen zij hun geweten gerust tegenover passiviteit en zwakheid in de opvoeding. Zij kopen hun rust uit door het kind te bezorgen alles wat het maar dromen kan. Maar wanneer dat niet meer kan, nemen zij een dubbele houding aan. Ofwel klagen ze stukken uit de stenen en zoeken zij in erfelijkheid en fysische voorgaanden een uitleg voor het moeilijk gedrag van hun kind; ofwel denken ze dat het ogenblik eindelijk gekomen is om het roer recht te trekken en dat moeten de anderen maar doen. (Lox, 29 september, 1961, p. 1)

¹ Voor verwijzingen naar bronnen, wordt gebruik gemaakt van de APA-normen 5th edition.

Anno Vandaag

Door publiekelijk hun pedagogisch engagement uit te spreken, bevestigen de ouders de verantwoordelijkheid waarvoor het kind hen plaatst. Belofte maakt schuld. [...] Door het ritueel van de belofte worden ouders als opvoeders geïnstalleerd. [...] De opvoedingsbelofte is een van de instrumenten om opvoeders op te voeden. (Van Crombrugge, 2007)

Als kinderen na de scheiding opgroeien in een sfeer van conflicten en ruzies komt dat hun welbevinden niet ten goede. Wat ze vooral nodig hebben, zijn ouders die ook na een scheiding hun taak als opvoeder ondanks alles blijven behartigen. (Rober in Van Hecke, 22 januari, 2010a, p. 7)

Anno 1960

Wat niet kan geloofd worden: zoals de kinderen uit een ontwricht huwelijk er slechter voorstaan, dan zij die vader of moeder door de dood verloren, zo is ook de uit de echt gescheiden vrouw nog ongelukkiger, dan zij die een beminde man naar het kerkhof zag dragen. (Roels, 23 juni, 1961, p. 1)

Pedagogisch advies in een lijn samengevat, brengt ons bij het volgende:

Populaire opvoedingsboeken hebben het over kinderen: kinderen zijn verwender dan ooit (Bisschop, 2005; Delfos, 2006; Kok, 2000; Schöttelndreier, 2008), alles kan en alles mag (Broeckmans, 1999), zij missen structuur van verboden en geboden, ze hebben nood aan duidelijke regelgeving (Bisschop, 2005; Delfos, 2004, 2006; Schöttelndreier, 2008),...

Diezelfde boeken hebben het ook over ouders: ouders geven veel meer toe aan hun kinderen dan vroeger (Bisschop, 2005), ouders compenseren hun afwezigheid door van hun kind hun vriend te maken (Schöttelndreier, 2008). Ouders moeten het heft weer in eigen hand nemen: weg met de 'pedagogische weifelachtigheid', de 'gemakzuchtige verwennerij' en de 'opvoedingsverdwazing' (ibid., 2008).

Dit soort opvoedingsadvies staat niet alleen. Ook wetenschappelijk advies heeft het over het verdwijnen van de laatste grenzen (Dasberg, 2000), ouders die geen regels meer stellen waar jongeren eens flink tegenaan kunnen lopen (Raes, 2009, in Geudens, 2009), 'afwezige ouders' (ibid.), ouders die niet weten hoe om te gaan met onderling overleg als nieuwe norm (Van Crombrugge, 2005), afgrenzingsproblemen in gezinnen als een feit (ibid.),...

Ouders dragen een enorme verantwoordelijkheid.

Alle kinderen hebben recht op goed ouderschap (Sanders, 2008) en recht op deskundige ouders (Van Crombrugge, 2005). Ouders moeten bereid zijn zich te onderwerpen aan het oordeel van de samenleving over hun opvoedingsvaardigheden (Van Crombrugge, 2007) en alle ouders kunnen hulp gebruiken bij het opvoeden (Sanders, 2008). Aan (toekomstige) ouders moet gevraagd kunnen worden een 'ouderschool' te volgen (Van Crombrugge, 2005). Ouderschapsbekwaamheid zou een relevante risicofactor zijn voor preventieve actie (Glazemakers, Gijs & Deboutte, 2007).

Een staaltje van opvoedingsadvies...

1.2. Ouders, opvoedingsdeskundigen en maatschappij: een driehoeksverhouding met karakter?

In wat geschreven en gezegd wordt over het opvoeden van kinderen, zowel in populaire opvoedingsboeken als in wetenschappelijke literatuur, wordt een bepaald beeld over die opvoeding naar voor geschoven.

Een beeld van opvoeden als dé verantwoordelijkheid van ouders (Gillies, 2008), als iets wat we kunnen leren door training van vaardigheden en vormingen (Van Crombrugge, 2005; Sanders, 2008;...), de idee dat opvoeding problemen van armoede en delinquentie kan oplossen (Glazemakers & Deboutte, 2005; Glazemakers, Gijs & Deboutte, 2007; ...),...

Het gaat om uitspraken die een bepaalde opvatting weergeven. Een wantrouwen aan het adres van de ouders, in die zin dat de impliciete veronderstelling is dat het ooit wel eens fout zal lopen (Ramaekers & Lambeir, 2007) of dat ouders het niet alleen kunnen (Glazemakers & Deboutte, 2005). Want, wat doorschemert in de wijze waarop opvoeding vandaag ter sprake wordt gebracht, is het idee dat ouders zich op de een of andere manier moeten professionaliseren (Ramaekers, 2009; Poot, 1994). We mogen niet onderschatten 'op welke fundamentele wijze dit onze kijk op het ouderschap verandert (en wellicht ook veranderd heeft)' (Ramaekers, 2009, p. 14).

Actuele adviezen over opvoeding dienen gezien te worden in hun maatschappelijke context, met inbegrip van de sociale, economische, politieke en met zicht op historische ontwikkelingen (Vandenbroeck, 2009c). Modern ouderschap krijgt vorm midden een (veranderende) maatschappelijke context en bevindt zich in een 'postmoderne' (Bauman, 1993, in Walravens, 2005), laat-moderne (Lyotard, 1979, in Walravens, 2005), risicomaatschappij (Beck, 1997).

Ouders als de CEO van de opvoeding?

Het gezin is in zekere mate een autonoom samenlevingsverband dat ingebed is in een maatschappelijke en historische context en hiervan de invloed ondergaat en op zijn beurt invloed uitoefent (Walravens, 2005.). Zo werd de relatie tussen ouders en overheid, aan het einde van de twintigste eeuw, sterk beïnvloed door veranderende opvattingen in de welvaartsstaat (Vandenbroeck, 2008b). De welvaartsstaat bevond zich in een drievoudige crisis (Rosavallon, 1995, in Vandenbroeck, 2008b). Meer en meer groeide het inzicht dat de verzorgingsstaat geen voldoende oplossingen meer kon bieden voor de huidige maatschappelijke problemen, zoals toenemende sociale uitsluiting (Rosavallon, 1995; in Hermans, Van Hamme, Lammertyn, 1999). 'Overheden werden tegelijk geconfronteerd met dalende inkomsten uit belastingen en toegenomen uitgaven in bijvoorbeeld de werkloosheidsuitkeringen' (Vandenbroeck, 2008b, p. 55). Ze zou maatschappelijke uitsluiting vergoeden en daardoor bestendigen (Rosavallon, 1995, in Hermans et al., 1999). Binnen het huidig maatschappelijk kader van o.a. individualisering,

globalisering en detraditionalisering, werd de welvaartsstaat steeds minder efficiënt beschouwd en haar fundamenten werden ondergraven (Hermans et al., 1999). Er moest geschakeld worden van een passieve naar een actieve welvaartsstaat (Rosavallon, 1995, in Vandenbroeck, 2008b). Individu en samenleving kwamen daardoor in een andere verhouding tot elkaar te staan. Dat blijkt onder andere uit de verschuiving in de invulling van 'sociale rechten' (Vandenbroeck, 2008b). De actieve verzorgingsstaat, waar Rosavallon voor pleitte, tracht uitgeslotenen te reïntegreren in de samenleving (Hermans et al., 1999). Er werd voluit kaart gekozen voor sociale inclusie. Deze werd al vlug verengd tot een streven naar geschiktheid voor de arbeidsmarkt (Vandenbroeck, 2008b). 'De dominante opvatting over de welvaartsstaat is stilaan verworden tot risicobeheersing, met een nadruk op individuele verantwoordelijkheid' (ibid., p. 55). Sociale rechten kunnen dan niet meer losgezien worden van individuele plichten. Steun en uitkeringen worden meer voorwaardelijk (Vandenbroeck, 2008b). Sociaal werkers moeten hun cliënten aanmoedigen om zelf hun verantwoordelijkheid op te nemen en hen helpen om adequater te functioneren in een wereld waar individuele autonomie en economische vooruitgang de boventoon voeren (Kunneman, 2005). Het gaat hier om een neoliberal perspectief dat uitgaat van de toekomst, beheerst door de idee van altijd stijgende consumptiemogelijkheden voor autonome individuen op grond van onbegrenzende economische groei en technische vernieuwing. Deze neoliberale visie op een betere toekomst wordt onderbouwd door haar versie van een rechtvaardige samenleving, waarin elke man krijgt wat hij verdient op basis van zijn eigen inspanningen (ibid.).

Dat neoliberaliseringsidee faalt, zegt Kunneman (2005), maar in de neoliberale samenleving wordt dat falen toegeschreven aan individuen. De gedachte is nu die van individuele verantwoordelijkheid voor het eigen welzijn en succes. Je bent het product van je eigen falen als je daar niet in slaagt (Masschelein & Quaghebeur, 2005). Dit uit zich onder meer in een toenemende aandacht voor risicobeheersing en preventie (Vandenbroeck, 2009c).

Masschelein en Quaghebeur (2005) geven mee dat alles nu een streven wordt naar autonome, mondige, zelfstandige, reflexieve, 'self-expressieve' individuen. 'Self-control', 'positive self-image', 'self-responsibility' en 'self-determination' worden belangrijk (Masschelein & Quaghebeur, 2005). Een typisch kenmerk van de actieve welvaartsstaat of 'social investment state' is dat mensen moeten investeren in hun leven (Vandenbroeck, 2009c).

Participatie wordt een doe-woord. Een individu moet investeren in participatie als een manier om te investeren in zichzelf en zichzelf te vormen (Masschelein & Quaghebeur, 2005).

Participatie vraagt aan individuen om actief, bevoegde, onafhankelijke individuen te worden (ibid.). Persoonlijkheden zelfs.

Ook in de opvoeding wordt competitie, leiderschap, zelfregulering, zelf-controle, steeds belangrijker. In dit licht kunnen ouders bekeken worden als de CEO van de opvoeding. CEO staat voor 'Chief Executive Officer', de titel die een bedrijfsleider graag op zijn naamkaartje plaatst.

Wat een 'goeie' CEO typeert is durven beslissingen nemen, durven delegeren, talent aanscherpen, vorming volgen, inspraak geven in een vastomlijnd kader, juiste beloning en bestraffing voor personeel dat goed of minder goed presteert.

Vandaag zijn het niet alleen 'werknemers' maar vooral opvoeders die zich moeten gedragen als een 'groot leider'. Ze moeten zichzelf voortdurend bevragen en specialiseren. Een link met de evolutie van levenslang leren en persoonlijke ontplooiing is niet veraf. Levenslang leren is als mantra de opvolger van een andere mantra, die van de permanente educatie, zeggen Verschelden en De Droogh (2009). Met de verschuiving naar leren, verschuift de aandacht bijna onmerkbaar naar het individu. Bij dat individu ligt de primaire verantwoordelijkheid. Het individu wordt dan verantwoordelijk geacht voor zijn/haar eigen leerproces (ibid.).

Tegelijkertijd merken we een paradox. Burgers moeten autonome individuen worden, gekenmerkt door een hoge graad van onvervreembare persoonlijkheid. Tegelijk worden ouders van alle kanten belaagd door advies en opvoedingsinitiatieven. Ouders moeten zelfstandig zijn, maar ouders kunnen het niet alleen. Participatie aan allerlei opvoedingsprogramma's wordt dan de boodschap. Een paradox die nauw aan kan sluiten bij wat Simon en Van Damme (1989) de 'pedagogische paradox' noemen. De pedagogiek stelt mondigheid als doelstelling voorop, tegelijk gaat men in de dagelijkse praktijk uit van feitelijke onmondigheid (zie ook Bouverne-De Bie, 2011).

Grenzen stellen om de wereld te verbeteren?

Worden ouders de CEO van de opvoeding van hun kinderen, dan heeft dit de bedoeling dat hun 'product' goed aanslaat op de markt. Dat het product als het ware past in die markt.

En in zekere zin is het normatieve appel dat op ouders gedaan wordt, niets meer dan deze vraag: zorg dat 'uw product', past in deze markt, deze samenleving. Grenzen stellen om de wereld beter (of veiliger, of rendabeler, of beter presterend...) te maken.

In inleidende citaten kunnen we lezen dat het niet goed gaat met de opvoeding. Het roept de vraag op of hedendaagse ouders wel in staat zijn om hun kinderen zo op te voeden dat zij goed op hun toekomstig leven worden voorbereid. Het gaat hier om een vraag die overigens niet door de ouders zelf gesteld wordt maar door professionals (du Bois-Reymond, 1994). Ouders zouden te weinig grenzen stellen aan hun kinderen. De auteurs van deze opvoedingsliteratuur uiten hun bezorgdheid. Het zijn ook deze bezorgde auteurs (Bisschop, 2005; Broeckmans, 1999, Dasberg, 2000; Delfos, 2004, 2006; Sanders, 2008; Van Crombrugge, 2005; ...) die hun literatuur richten naar ouders. Ze doen geloven dat ouders steeds minder grenzen aan hun kinderen stellen en dat dit een belangrijk probleem vormt vandaag. Bovendien wordt verondersteld dat 'vermindering van grenzen binnen opvoeding' de universele waarheid omtrent opvoeding betreft.

Het is echter nog maar de vraag of we wel kunnen spreken in termen van meer of minder grenzen? Zal er niet altijd sprake zijn van grenzen binnen opvoeding? Dienen we niet veeleer te denken in termen van een verandering van vorm waarin deze grenzen aan ons verschijnen? We kunnen dan ook de vraag stellen wat deze pedagogen bedoelen als ze spreken over 'verdwijnen', 'verminderen', 'vervagen'?

Bovendien wordt het stellen van grenzen als een actueel probleem voorgesteld. Dat zien we in de voorbeelden van pedagogen, maar ook steeds meer in beleidsteksten (politieke teksten). Een straf staaltje hiervan is het recente "rapport Bockel" uit Frankrijk.

Het rapport zegt bijvoorbeeld dat de familie een bevoorrechte partner moet zijn ter preventie van delinquentie omdat de familie de basis vormt voor een goede opvoeding. Marc-Philippe Daubresse minister in Frankrijk 'de la Jeunesse et des Solidarités Actives' stelt: "*la famille doit être un partenaire privilégié de toute action de prévention de la délinquance car elle constitue le premier cadre éducatif*" (Bockel, 2010, p. 13)

Voor Bockel (2010) is het duidelijk dat het ouderschap in een crisis zit. Een crisis die zich uit als een vorm van wantrouwen, ook door de kinderen.

Willen ouders uit deze spiraal ontsnappen dan moet er gewerkt worden aan de autoriteit van ouders. Autoriteit is een recht van de jongeren en een plicht voor de ouders. De unieke kracht van het ouderlijke verbod moet geherwaardeerd worden. Om ouders hun autoriteit en waardigheid te laten terugvinden zijn strikt omkaderde ouderstages nodig, moeten oefenscholen voor ouders opgericht worden,... Ouders moeten bewust gemaakt worden van de rol die zij spelen in het lot van de jongeren. Ook daar waar zij denken niet de middelen of niet het recht te hebben iets te doen, moeten ze tussenkomen, anders berusten ze in de delinquentie. In die gezinnen waar een vaderfiguur aanwezig is, komt er minder delinquentie bij de jeugd voor. De vader moet terug meer autoriteit op zich nemen. Bockel spreekt zijn bezorgdheid uit over de toename aan eenoudergezinnen.

De bezorgdheid om de moderne opvoeding wordt door sommigen beschreven als 'morele paniek', aldus Hermanns (2008). Die bezorgdheid treedt volgens hem vooral op waar een relatie gelegd wordt tussen opvoeding en latere criminaliteit. De maatschappelijke onrust over de moderne jeugd is volgens hem één van de maatschappelijke achtergronden van opvoedingsondersteuning. Voortdurend geven deskundigen ouders raad of helpen ze hen bij de opvoeding (ibid.). De aandacht voor opvoeding is een overheersende aandacht voor de tekortkomingen van ouders (Furedi, 2001). Hoe ingewikkelder deskundigen de opvoeding maken, hoe zwaarder de plichten van vader en moeder worden. Bovendien wordt het kind alsmaar kwetsbaarder gemaakt en hoe kwetsbaarder een kind, hoe meer invloed de ouders wordt toegeschreven tijdens de opvoeding van hun kind (ibid.).

Vanuit de enorme verwachtingen en verantwoordelijkheden die aan ouders worden gesteld, kan het bijna niet anders dan dat ouders langs alle kanten in het vizier worden gehouden. Is het niet

langs een christelijk verhaal, dan wel in het belang van de maatschappelijke veiligheid of onder het mom van individuele ontplooiing. 'Parenting can be seen as having become a public activity open to the scrutiny of parents and professionals alike' (Miller & Sambell, 2003, p. 32). Tot in de meest intieme sfeer van het gezin groeien nieuwe eisen van en ten aanzien van individuen (Beck&Beck-Gernsheim, 1996, in Geldof, 1997). Langs een verhaal van kinderen, probeert men ouders te adviseren hun gedrag te veranderen (Furedi, 2001). Dit roept dan ook de vraag op of grenzen stellen aan kinderen, in het belang van het kind, een middel wordt om grenzen te stellen aan het gedrag van ouders?

Vandaag leven we in een 'risicomaatschappij' (Beck, 1997). Niets is nog zeker. Risicomaatschappijen zijn 'die maatschappijen die geconfronteerd worden met de uitdagingen als gevolg van de zelf gecreëerde - en eerst verborgen - mogelijkheid om al het leven op aarde te vernietigen' (Beck, 1995, in Geldof, 1997, p. 71). Daarbij wordt veelvuldig verwezen naar ecologische crisissen en rampen als Tsjernobyl (Geldof, 1997; Vandenbroeck, 2009b; Walravens, 2005). Deze crisissen hebben enorme sociale gevolgen en consequenties op de hele maatschappij en de risico's (sociale, politieke, ecologische en individuele) ontsnappen in toenemende mate aan de controlerende en beschermende instituties van de industriële maatschappij (Beck, 1996, in Geldof, 1997). Beck (1994, in Geldof, 1997) benadert de risicomaatschappij als een crisis van de moderniteit, vanuit ecologische, sociale en politieke transformaties. Centraal staat vandaag een groeiende onzekerheid, onvoorspelbaarheid en angst (Geldof, 1997). Vandaag willen we zoveel mogelijk risico's uitroeien, vermijden en beheersen.

Wordt grenzen stellen dan ook een streven het gedrag van ouders te beheersen?

Het is en lijkt een contradictie: onze maatschappij zit vol grenzen (op straat spelen wordt te gevaarlijk bevonden, alleen te voet naar school is not done, kinderen zouden permanente controle behoeven,...) en toch is er het beeld van ouders die te weinig grenzen stellen aan hun kinderen. (Opvoedings)problemen worden herleid tot 'volwassenen die hun kinderen moeilijk de baas kunnen' (Furedi, 2001, p. 115). Grenzen stellen aan kinderen wordt opgevat (vanuit een New Labour politiek) als oplossing voor armoedeproblemen en problemen van jeugd delinquentie (Featherstone, 2005; Gilles, 2008). Furedi (2001) heeft het over beweringen van beleidsmakers zoals: het statement dat de kwaliteit van de emotionele band tussen ouder en kind een hoofdfactor is bij het ontstaan van delinquentie. Emotionele, psychische problemen en gedragsstoornissen bij kinderen worden steevast de verantwoordelijkheid van de ouders bevonden (Furedi, 2001). Een betere opvoeding zou dé oplossing bieden voor de problemen van de maatschappij (Furedi, 2001). Waar het fout loopt met kinderen, is het dus fout gelopen in de opvoeding. Sociale problemen worden zo gemaakt (verengd) tot opvoedingsproblemen en dus individuele problemen. Een gedachte die past in een samenleving waar falen of succes wordt toegeschreven aan individuen.

Opvoedingsondersteuning: nooit meer alleen op de wereld?

Cruciaal in de beweging van een welvaartsstaat naar een investeringsstaat is het belang van investeren in kinderen (Featherstone, 2006). Kinderen mogen dan sociaal nutteloos zijn, kinderen zijn emotioneel kostbaar (Mayall, 2006). Door de maatschappij worden kinderen aanzien als een 'waar', een te investeren goed, de belofte van de toekomst (Featherstone, 2006). Ook Vandenbroeck (2008a) benadrukt dat: kinderen worden schaars, en schaarse goederen worden kostbaar en moeten beschermd worden. Een eigenheid van de vrije markteconomie.

De samenleving heeft er alle belang bij dat kinderen goed opgevoed worden (Wubs, 2004). In Miller en Sambell (2003) kunnen we lezen dat de gevolgen van succesvol of onsuccesvol ouderschap door professionals en beleidsmakers aanzien worden als 'highly significant politically, economically, educationally, socially and for the mental health of the nation' (Miller & Sambell, 2003, p. 32). Opvoeden wordt te belangrijk gevonden om alleen over te laten aan ouders (Furedi, 2001; Ramaekers, 2009; Vandenbroeck, 2008b).

Investerings in de vroege opvoeding kunnen bovendien vele problemen voorkomen (Asscher, Hermans & Dekovic, 2008). Ook Hermans (2008) roept het preventieargument in het leven en zegt dat 'ernstige latere problemen zoals kindermishandeling, psychische en gedragsproblemen, schooluitval en criminaliteit voorkomen kunnen worden door vroegtijdige investeringen in de opvoeding' (p.12). De eerste levensjaren van kinderen zijn uitermate belangrijk 'because so much is happening in the baby's brain. These experience can determine whether children will grow up to be peaceful or violent citizens, focused or undisciplined workers, attentive or detached parents themselves.' (Clinton, 1997, in Bruer, 1999, p. 5)

Met de enorme nadruk op de betekenis van ouders in het leven van kinderen, zeker in de eerste levensfasen, wordt 'trial en error' - een benadering van gezond verstand en een vanzelfsprekendheid voor velen - nu aanzien als hopeloos naïef en amateuristisch, zelfs onverantwoord (Miller & Sambell, 2003).

En dus wordt opvoedingsondersteuning in het leven geroepen (Hermans, 2008). 'The ultimate aim of good parenting support is to enable parents to learn how to develop the efficacy of their parenting' (Miller & Sambell, 2003, p. 33). Activiteiten van opvoedingsondersteuning richten zich naar ouders (Asscher et al., 2008). De idee is dat door ouders te ondersteunen zij opvoedingsproblemen nu en in de toekomst beter zullen kunnen hanteren (ibid.). Opvoedingsondersteuning heeft dan ook tot doel 'de opvoeders te helpen opvoeden' (Hermans, 1992, in Hermans, 2008, p. 12). Bovendien is de veronderstelling dat opvoeders vragen hebben over de opvoeding, onzeker zijn en behoefte hebben aan steun (Zwiep, Ligtermoet en de Ruyter, 1996). Er wordt aangenomen dat ouders niet meer in staat zijn zelf hun zelfredzaamheid op peil te houden (Asscher et al., 2008) en dat ouders niet meer alleen kunnen opvoeden (zie bijvoorbeeld Glazemakers & Deboutte, 2005).

Een programma als Triple P gaat uit van de idee dat ouders positief ouderschap 'aangeleerd' kan worden. Vandenbroeck (2008b) geeft mee dat dit de suggestie wekt dat ouders dat niet zelf kunnen, terwijl experts wel over de juiste kennis en vaardigheden beschikken. Dit toont nog maar eens dat de definitie van opvoedingsondersteuning steeds meer een zaak wordt van experts (Vandenbroeck, 2008a). Het programma heeft bovendien bewezen dat ze werkt. Wanneer 'dan blijkt dat het bij bepaalde ouders 'niet werkt', zou snel geconcludeerd kunnen worden dat het dus wel aan die ouders moet liggen' (Vandenbroeck, 2008b, p. 60). Een risico van dergelijke preventieprogramma's is dat de individualisering van sociale problemen wordt versterkt (Vandenbroeck, 2008b). Dit soort programma's bevestigen ouders in hun schuld en laten ouders zich ook schuldig voelen.

Steeds meer worden we ervan overtuigd dat mensen maakbaar zijn en dat ook moeten zijn (Vandenbroeck, 2008a). En dus is opvoeding ook maakbaar (ibid.). Ouders worden alsmaar meer verantwoordelijk geacht voor de opvoeding van hun kinderen (Beck & Beck-Gernsheim, 1995; Furedi, 2001; Ramaekers, 2009) en de verwachtingen aan hen gesteld zijn dan ook groot. Deze blijven stijgen en worden niet opgenomen door onderzoekers en beleidsmakers (Beck & Beck-Gernheim, 1995).

Willen ouders hun verantwoordelijkheid 'goed' op zich nemen en dus de ontwikkelingen van hun kinderen niet in het gedrang brengen, dan moeten ze ook de huidige raadgevingen over talloze praktische aspecten van de opvoeding opvolgen (Furedi, 2001). Adviezen schieten de hoogte in, terwijl de zelfzekerheid en het zelfvertrouwen van ouders de omgekeerde weg gaan. Ouders worden diep onzeker van deze 'opvoedingsadviezen-cultuur' (Beck, 1995; Furedi, 2001; Ramaekers, 2009; Schaubroeck, 2010). We hebben hier te maken met een paradox. Opvoedingsondersteuning roept vaak de complexe samenleving in als legimitatie voor zichzelf. Maar de diversiteit van het soort ondersteuning en het kluwen van diverse opvattingen van opvoedingsdeskundigen is op zich al zo complex dat ouders inderdaad niet meer weten (of nog minder weten dan daarvoor) van welk hout pijlen te snijden en dus nog onzekerder worden.

Opvoedingsondersteuning is onder andere in het leven geroepen om onzekerheid bij ouders tegen te gaan (Vervotte, 2006). Nu lijkt het alsof ze voor 'meer van hetzelfde' zorgt.

Een driehoeksverhouding die ouders tot falende opvoeders maakt?

Het beleid zet zwaar in op de preventie van problemen (Poot, 1994) en ouderschap is en blijft een geliefd domein van beleidsinterventies (Gillies, 2005).

Vandenbroeck (2008b) wijst er op dat er heel wat voorbeelden zijn van nieuwe regelgevingen die het gezin als doelwit hebben in de 'sociale investeringsmaatschappij' (Vandenbroeck, 2008b, p. 55).

In Vlaanderen heeft de nieuwe Jeugdwet 'het behoud van de jeugdbescherming, aangevuld met meer responsabilisering van jongeren en ouders zoals bv. het opleggen van een ouderstage aan de ouders' als uitgangspunt (Verlinden, 2009, p. 3). Het gaat hier om een maatregel (ondertussen niet meer van toepassing) die zijn inspiratie vond in verschillende gelijkaardige projecten in Frankrijk en Engeland². Vanaf het in werking treden van de ouderstages (2007) in Vlaanderen konden of moesten ouders die zich duidelijk onverschillig opstelden voor het delinquent gedrag van hun zoon of dochter onder bepaalde voorwaarden een ouderstage volgen. Op die manier konden ouders rechtstreeks aangesproken worden op hun verantwoordelijkheid (Verlinden, 2009). Ouders worden in de Jeugdwet dus niet zozeer ondersteund, wel terechtgewezen (Berghmans, 2007).

In Frankrijk verscheen heel recentelijk het rapport 'Bockel' (2010). Het rapport wijst op een aantal effectieve maatregelen in de preventie van jeugddelinquentie.

Eén daarvan is 'un stage parental'. Het rapport zegt dat het een effectief instrument gebleken is in de preventie van jeugddelinquentie, maar nog moet worden versterkt en beter omkaderd. 'Le stage parental met en évidence la responsabilité partagée du mineur et de ses parents et tente de convaincre les parents de se mobiliser sans prétendre modifier l'institution familiale' (Martin, 2010, in Bockel, 2010, p. 15). De stages moeten opgelegd worden aan alle ouders, 'dont les manquements sont avérés' (Bockel, 2010, p. 15). Het rapport wijst tevens op het evidence based programma Triple P, dat ook in Vlaanderen in grote getale wordt verspreid. Er wordt vertrokken vanuit het idee dat er samengewerkt moet worden met de ouders door hen een grotere autonomie te geven. Hoe? Door hun kennis, hun bekwaamheid en hun vertrouwen te versterken. Er wordt gewerkt op vijf verschillende niveaus al naargelang de zwaarte van het probleem. Het rapport stelt ook het oprichten van oefenscholen voor.

Terug naar Vlaanderen wil Van Crombrugge (2005) het idee van het opvoedingscontract en de opvoedingsbelofte lanceren. De opvoedingsbelofte wordt voorgesteld als een manier waarop de maatschappij kritisch met de opvoeding kan omgaan. 'Van mensen die samenleven en denken aan het hebben en opvoeden van kinderen, kan en moet geëist worden dat ze zich uitdrukkelijk tot het ouderschap engageren' (p. 91). Daarbij komt dat het kind recht heeft op deskundige ouders. Van Crombrugge vindt het een evidentie dat aan (toekomstige) ouders kan gevraagd worden een 'ouderschool' te volgen, zoals gehuwden een 'huwelijksschool' volgden. Daar moet de doelstelling zijn mensen bewust te maken van de omvang en de verantwoordelijkheid van het ouderschap. Vandenbroeck (2008b) kan de vraag naar zo'n bekrachtiging moeilijk anders begrijpen 'dan als een geïnstitutionaliseerd wantrouwen ten aanzien van ouders' (Vandenbroeck, 2008b, p. 56).

² In Frankrijk 'un stage parental' en in Groot-Brittannië 'parenting orders' en 'parenting contracts' (Berghmans, 2007).

Doorheen deze ontwikkelingen en voorbeelden lopen enkele rode draden. Er is sprake van een pessimistische houding van deskundigen ten opzichte van de situatie in gezinnen. Vandenbroeck (2008b) spreekt over een steeds terugkerende nadruk op de ouderlijke verantwoordelijkheid, de 'pedagogisering' van de ouders. Opvoedingsondersteuning wordt opgevat als risicomanagement (ibid.). Deze maatregelen wijzen nog maar eens op het eeuwenoude wantrouwen ten aanzien van ouders.

1.3. Probleemstelling: waarheid is niet van altijd?

Het doel van deze studie is om aan de hand van 'geschreven woord' te analyseren wat deskundigen naar en over ouders schrijven, over een periode van vijftig jaar, om op die manier iets te zeggen over hoe we vandaag naar opvoeding kijken.

Een verantwoording voor de keuze van dit thema vinden we in citaten, weergegeven in de inleiding. Zij schetsen opvoeding vrij negatief. De termen die ze gebruiken zijn vaak pessimistisch tot verwijtend van aard. Deze wijze van spreken wordt aangegeven door te spreken over het actueel probleem 'grenzen stellen aan kinderen'. Er worden vandaag te weinig en te vage grenzen gesteld en dat brengt veel problemen met zich mee. De oorzaak van problemen worden in handen van de ouders gelegd. Problemen zijn er omdat ouders hun kinderen niet meer de baas kunnen.

Vandaag schrijft men over opvoeding als iets dat ouders kunnen en moeten leren. Langs alle kanten krijgen ze ondersteuning, maar ouders worden ook steeds onzekerder. Ouders krijgen steeds meer verantwoordelijkheid, maar aan ouders wordt ook gezegd dat ze het niet alleen kunnen. Volgens sommige deskundigen doen ouders het goed, maar ouders moeten wel naar tal van opvoedingsadviezen luisteren. We kennen een vermaatschappelijking van de kijk op problemen en toch blijft men, wanneer men aan 'oplossingen' denkt, teruggrijpen naar een individuele kijk. Sociale problemen worden omgezet in individuele problemen en dus opvoedingsproblemen. Er zijn altijd twee kanten aan een medaille. Veel van wat we alledaags vinden, is niet evident. Deskundigen kunnen vandaag heel veel zeggen net omdat we het 'normaal', 'vanzelfsprekend' vinden. Hun beweringen lijken absoluut, terwijl ze tijdelijk en dus relatief zijn. Het zijn geen waarheden, het zijn constructies. Enerzijds worden uitspraken voorgesteld als nieuw, terwijl ze al een heel lang leven kennen. Bijvoorbeeld: deskundigen spreken over grenzen stellen alsof het een recent probleem is. Dat is het echter niet. Anderzijds stuit de vanzelfsprekendheid waarmee deskundigen het over opvoeding hebben in de zin van 'het is al altijd zo', tegen de borst. Bijvoorbeeld ouders als eerste verantwoordelijken en natuurlijke opvoeders en tegelijk opvoeden als iets dat je kunt leren. Uitspraken doen zich voor als vanzelfsprekend, zelfs alledaags, terwijl ze alleen maar zo geworden zijn.

En hier zit de relevantie van dit onderzoek.

ONDERZOEKSVRAAG: een en een is meer dan twee?

De centrale ONDERZOEKSVRAAG is tweezijdig:

We doen genealogisch onderzoek. Dat wil zeggen dat we vertrekken van een actuele vraag en om deze te beantwoorden doen we historisch onderzoek. Mijn actuele vraag is dat pedagogen beweren dat er minder grenzen dan vroeger gesteld worden aan kinderen en dat dit een probleem is vandaag. Dat roept de vraag op hoe deskundigen vroeger en nu ouders hierover aanspreken. De vragen laten zich dan als volgt formuleren:

- Op welke manier worden ouders, in opvoedingsliteratuur, aangesproken op hun opvoedingsgedrag? Meerbepaald wat zeggen opvoedingsdeskundigen in de gezinskrant 'De Bond' aan ouders over het stellen van grenzen, over een periode van vijftig jaar?
- Wat zeggen deze (veranderende) opvattingen over de verantwoordelijkheden van ouders, in het bijzonder over de relatie tussen ouderlijke verantwoordelijkheid en verantwoordelijkheid van de samenleving?

In een tijdschrift als 'De Bond' lezen en analyseren we deze dubbele vraag van de zestiger jaren tot nu, op genealogische wijze. 'De Gezinsbond' kunnen we zien als een organisatie die opvoedingsliteratuur aanbiedt aan ouders. Ze kan daarbij een ideaal instrument zijn om de wijze waarop we vandaag over opvoeding denken kritisch te bekijken en te helpen fundamentele vragen te stellen bij wat we vandaag als vanzelfsprekend in de opvoeding beschouwen.

Deskundigen schrijven in deze publicaties over opvoeding, en dat vanaf de jaren 1921 (De Maesschalck, 1996). Een analyse van het schrijven over opvoeding en grenzen stellen, van de jaren zestig tot nu, kan dus perfect gebeuren binnen eenzelfde tijdschrift. Aan de hand van een genealogische analyse proberen we te begrijpen wat vandaag speelt. Historisch onderzoek laat licht schijnen op vandaag. We vertrekken met een blik op het heden, namelijk wat opvalt in wat deskundigen nu over opvoeding schrijven. Aan de hand van De Bond kan ik iets zeggen over wat deskundigen nu over opvoeding schrijven, en wat deskundigen vroeger schreven. Het maakt het mogelijk om te zien welke opvattingen over opvoeding de gewone huiskamer binnenkomen, over een gekozen tijdspanne van vijftig jaar en welke opvattingen we vandaag als natuurlijk beschouwen.

De Bond stelt ons eveneens in staat een bijkomende onderzoeksvraag te stellen: is 'het stellen van grenzen aan kinderen' wel echt een probleem van vandaag?

Hoewel ik er van uit ga dat opvoeden altijd grenzen stellen is, spreekt dat niet altijd duidelijk uit deskundigenadvies. Grenzen stellen wordt dan naar voor geschoven als een actueel probleem.

De vraag wordt dan: spreekt men in deze bijdragen over grenzen? En wanneer verschijnen welke grenzen?

In deze meesterproef worden geen antwoorden of oplossingen voor oude problemen gezocht. In het licht van Deleuze is de enige oplossing een gefixeerde blik (Oosterling, 1993). De bedoeling van deze studie is niet het geven van opvoedingsadviezen, zeggen wat 'goede opvoeding' is, oordelen vellen over wie juist of fout is. Het gaat er niet om te onderzoeken wiens standpunt de 'waarheid' in pacht heeft, wel na te gaan welke representaties er zijn over opvoeding en grenzen stellen, vragen te stellen waar er nu geen zijn, onduidelijkheid te scheppen waar er nu duidelijkheid heerst.

Deze meesterproef wil ieder van ons, zowel ouders, deskundigen, onderzoekers als beleid, bewust maken dat wat we vanzelfsprekend vinden, niet noodzakelijk vanzelfsprekend hoeft te zijn. Of beter: wat we vandaag als waarheid aannemen, bijna absoluut en dus als een vanzelfsprekende waarheid beschouwen, eigenlijk groeide vanuit een situationele en historische context en verre van rechtlijnig is in de meeste gevallen. Opvoeding als begrip heeft niet altijd bestaan en is dus ook iets dat we construeren. Als we daarop doorgaan kunnen we zien dat hoe we nu over opvoeding denken ook constructies zijn, en dat we dus niet noodzakelijkerwijs op die manier verder over opvoeding hoeven te denken.

Wie heeft baat bij zo'n onderzoek? Want ook dat vindt de wetenschap belangrijk (Mortelmans, 2007).

In de eerste plaats de wetenschappelijke gemeenschap, als een bijdrage aan de stand van kennis. Om een idee te geven van wat die bijdrage dan wel moet voorstellen, citeren we David Silvermeijn (2000, in Mortelmans, 2007): 'het is immers duidelijk dat onderzoek in de sociale wetenschappen zelden of nooit "nieuwe feiten" aan het licht brengt zoals dat in de exacte wetenschappen het geval is (p. 101).

Het gaat er juist om in welke mate ze theoretisch gekaderd worden of ze een wetenschappelijke meerwaarde krijgen of niet. Het gaat in de sociale wetenschappen dus eerder om theoretische relevantie en het aantonen van een kritische reflectie op de werkelijkheid dan om het "ontdekken" van feiten. (Silvermeijn, 2000, in Mortelmans, 2007, p. 101)

Dit onderzoek draagt bij aan de kennis over hoe en wat deskundigen naar en over ouders schrijven.

Een tweede bijdrage zou mogelijk moeten zijn. Deze bestaat uit het kritisch omgaan met bestaande theorieën en methoden. 'Soms raakt een bepaalde denkwijze zo ingeburgerd en vastgeroest dat iedereen dezelfde werkwijze of denkwijze volgt' (Mortelmans, 2007, p. 102).

Hoewel dit onderzoek geen opdracht inhoud van beleidsmakers, noch aan evaluatie doet van een bepaald beleidsproject, neemt het niet weg dat dit onderzoek ook beleidsmakers iets kan vertellen.

Niet in het minst is deze meesterproef er voor deskundigen en ouders.

Ouders zitten met vragen rond opvoeding. Ouders gaan in op het aanbod dat hen wordt voorgesteld en gaan zich ook naar die adviezen gedragen. Ze lezen opvoedingsboeken en volgen cursussen. Ook zij gaan mee in een verhaal waar men denkt te weten wat goede opvoeding is.

Ouders zijn geen passieve ontvangers van opvoedingsadviezen, zij bepalen mee welke adviezen nodig zijn en hoe over opvoeding gedacht wordt. De burger beïnvloedt niet alleen mee hoe we over opvoeding denken, ze beïnvloedt op haar beurt de voorziening, het aanbod en de deskundigen. Voorzieningen staan immers klaar om in te pikken op de vragen van ouders.

Met deskundigen, aldus Lipsky (1980), is het net hetzelfde: zij zijn niet louter uitvoerders van beleid, vaak dragen zij mee een praktijk.

1.4. Een genealogie: tijd, geen lineaire maat van verandering

Het belangrijkste uitgangspunt van dit onderzoek is dat we vertrekken vanuit een genealogisch perspectief. Ze vormt als het ware een rode draad. Het is dan ook niet onbelangrijk de vraag te stellen wat het betekent als we de geschiedenis van een onderwerp bekijken?

Om ouderlijke verantwoordelijkheid en het stellen van grenzen in opvoedingsliteratuur te onderzoeken op genealogische wijze, is er onderzoek van historische gegevens nodig die vertrekt van het heden met een blik op het verleden. Vertrokken wordt dus van het actueel probleem 'grenzen stellen', waarop een nieuw licht kan geworpen worden door de geschiedenis ervan mee te nemen.

'Wat de geschiedenis pas echt interessant maakt is dat ze wil vertellen over het leven' (Beumer, 2004). Geschiedenis is echter niet wat geschied is (Vandenbroeck, 2009b). Opvoeding is een complex en zeer omvangrijk terrein en dus niet zomaar in één verhaal te vatten. Meerdere geschiedenissen kunnen er zijn van één en hetzelfde onderwerp, ze draaien om elkaar heen, vullen elkaar aan of spreken elkaar tegen. Causale verklaringen en lineaire tijdsbeelden waarin 'voortgang' en 'verandering' inherent logische gegevens van de geschiedenis zijn, krijgen het op die manier heel moeilijk (Beumer, 2004). 'Historisch onderzoek moet immers niet beschouwd worden als een objectief en waarde vrij onderzoek van de evoluties die noodzakelijkerwijze aanleiding hebben gegeven tot de hedendaagse situatie' (Vandenbroeck, 2009b, p. 318). Verhalen komen altijd voort uit subjectieve keuzen van in- en uitsluiting van bepaalde elementen wat objectiviteit eerder uitsluit dan garandeert (Beumer, 2004). Verhalen zijn verbeelding en tegelijkertijd vertekening: 'a way of seeing is also a way of not seeing' (Burke, 1935, p. 49).

Men zou dus kunnen zeggen dat er zoveel geschiedenissen zijn als er geschiedschrijvers zijn. Het gaat met name dus niet over één waarheid. Maar zoals de opvoedingshistoricus Brain Simon ooit opmerkte, geschiedenis (en deze van opvoeding, vorming en onderwijs in het bijzonder) leidt tot het 'bevrijdende' inzicht dat de dingen niet steeds zijn geweest zoals ze nu zijn en dus ook niet noodzakelijk hoeven te blijven zoals ze nu zijn (Depaepe, 2005). Vandenbroeck (2009b) voegt daar nog aan toe dat datgene wat ons evident lijkt steeds geconstrueerd is.

Verschillende constructies zijn mogelijk geweest over opvoeding, en verschillende constructies zijn nog mogelijk over opvoeden. De studie van de geschiedenis steunt de reflectie: 'de geschiedenis helpt immers begrijpen hoe meningen, overtuigingen, standpunten bij actuele vraagstukken tot stand komen en hoe ze geworteld zijn in (meestal impliciete) waarden en normen' (Vandenbroeck, 2009b, p. 317). Een genealogisch perspectief leidt daarom niet alleen tot een beter begrip van de actualiteit, maar toont ons ook de historiciteit van recente ontwikkelingen en dus ook relativiteit (Depaepe, 2005).

Wat we langzaamaan doen, kan ook gezien worden als een cartografische activiteit, waarbij het veld van discussie in kaart wordt gebracht. Het gaat er om de zaak vanuit meerdere oogpunten te bekijken en meerdere perspectieven bloot te leggen aan de hand van meerder zienswijzen.

Tot spijt van wie het benijdt: het had ook anders gekund!

De genealogie die in dit onderzoek wordt gepresenteerd, is een poging om de relatie tussen ouders en samenleving, vanuit historisch perspectief, te deconstrueren en te reconstrueren. Het gaat er dan ook om, om aan te tonen dat wat als goede opvoeding naar voren geschoven wordt ook een constructie is, een welbepaalde constructie die ook anders had kunnen zijn.

Deze historische reconstructie wil niet zozeer bijdragen tot het verhogen van onze kennis van het verleden, als wel tot het evalueren van actuele gezichtspunten. Genealogie is een soort aanpak in de traditie van Benjamin, Bloch, Foucault, 'waarbij historische verhalen fungeren als een vorm van amnese, van herinneringsarbeid, een retrospectie in dienst van het inzicht in een actueel fenomeen dat, meer dan andere, zwanger is van betekenis' (Keunen, 2003, pp. 296-297).

Ik wil niet legitimeren wat we al weten, maar met de idee van Foucault wil ik proberen te weten hoe en tot waar het mogelijk zou zijn anders te denken (Eribon, 1989).

Een genealogische analyse van de centrale onderzoeksvraag kan leiden tot de vaststelling dat mensen over bijvoorbeeld het stellen van grenzen nog niet zo heel lang geleden ook anders dachten en het dus ook mogelijk is om daar anders over te denken. Dat stelt fundamentele vragen bij wat wij vandaag als evident of natuurlijk beschouwen (Vandenbroeck, 2009b; Simon, 1978, in Depaepe, 2005).

Het schept een gevoel van ruimte en vrijheid. Een zekere lichtheid van het bestaan, om het met de woorden van de auteur Milan Kundera te zeggen. Via historisch onderzoek ontdekken wat geen geschiedenis werd: een mooie paradox met kansen voor de toekomst!

Het pessimisme uit de inleiding kan in dit licht omgebogen worden tot iets positiefs.

Nu is het zo, maar het had ook anders kunnen zijn....

Het kan dus ook anders...

II. Een adviescultuur: 'vrijheid als afhankelijkheid'

2.1. Ten geleide

Elk aspect van de verwekking, het baren en het grootbrengen van kinderen is het onderwerp van professioneel advies, want de opvoeding is volgens de deskundigen een veel te belangrijke taak om alleen aan de ouders over te laten. Sinds het ouderschap van een intieme relatie vol warmte en emotie in een vak vol technische expertise veranderd is, krijgt de deskundige een belangrijke rol toebedeeld. In dat opzicht ligt de oplossing voor de hand: de opvoeding moet uit het gezinsverband worden gehaald zodat verlichte vaklui de zaak recht kunnen breien. (Furedi, 2001, p. 24)

Het persoonlijk leven wordt steeds meer doordrongen door 'vreemden', en de opvoeding heeft hierop niet eens het alleenrecht.

Ook wanneer we onze eigen biografieën schrijven, moeten we de onderneming, het kantoor, de business, de fabriek, binnenlaten in ons privé-bestaan, aldus Beck & Beck-Gernsheim (1995). De situaties die hieruit naar voor komen, zo stellen zij, zijn tegenstrijdig omdat ze een dubbel gezicht kennen: individuele beslissingen hangen zwaar af van invloeden van buitenaf. Wat de buitenwereld lijkt, wordt de binnenkant van een individuele biografie.

Beck en Beck-Gernsheim zetten hun betoog verder: Onze biografie is in stijgende lijn geschreven door buitenstaanders, onze persoonlijke beslissingen worden ons uit handen genomen. 'The point is however that even these apparently free and private decisions and ways of behaving are tied up with political developments and public expectations' (p. 41).

Er is de idee van vrijheid, door de vele keuzemogelijkheden en dus nieuwe toepassingsgebieden die ons leven omvatten en er is het stijgend onvermogen ons eigen leven te beheren (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Foucault (2007) beschrijft hoe het paradoxale karakter van de globalisering (evenzeer als bij de beschavings - en normaliseringsprocessen) erin lijkt te bestaan dat zij 'vrijheid in afhankelijkheid' of nog beter 'vrijheid als afhankelijkheid' creëert.

Bij de Duitse socioloog Ulrich Beck vinden we voorbeelden.

Het vrije verkeer tussen mensen en goederen bijvoorbeeld geeft een verlies aan controle weer op onze 'leefwereld', maar ook ecologische rampen laten ons voelen dat we alsmaar minder grip hebben op wat er rondom ons gebeurt.

Nucleaire, chemische, biologische en technologische ontwikkelingen hebben gezorgd voor een aantal risico's die Ulrich Beck (1997) ertoe gebracht heeft onze maatschappij als een risicomaatschappij te bestempelen. Deze door de mens veroorzaakte risico's hebben inderdaad voor ongelukken gezorgd zoals de kernexplosie in Tsjernobyl, de 'gekke-koeienziekte' en de gevaren van de genetische manipulatie (Walravens, 2005).

Deze rampen hebben op verschillende manieren een grote invloed op het maatschappelijk denken (Vandenbroeck, 2009b). De risico's zijn niet langer beperkt in ruimte en in tijd en overstijgen naast sociale klassen, ook natiestaten en militaire allianties (Geldof, 1997). Een verantwoordelijke is niet direct aanwijsbaar (Walravens, 2005). De nieuwe risico's betekenen inherent nieuwe uitdagingen voor de instituties gericht op de controleerbaarheid ervan (Geldof, 1997) en problemen veroorzaakt door deze risico's kunnen dus niet meer met de gebruikelijke politieke maatregelen beheerd worden (Walravens, 2005). Ze doen beseffen, zegt Vandenbroeck (2009b), dat overheden hun bevolking niet kunnen beschermen tegen ecologische, economische en door de mens veroorzaakte rampen die hun dagelijks leven rechtstreeks beïnvloeden. Zij maken duidelijk dat internationale gebeurtenissen een directe invloed hebben op het lokale, intieme (ibid.).

'Het individu staat er meer dan ooit zelf voor' (Geldof, 1997, p. 74). De samenleving wordt gekenmerkt door verregaande individualiseringsprocessen (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Volgens Lammertyn (1999) wordt individualisering vandaag beschouwd als een wijze van leven waarbij individuen hun biografie zelf moeten produceren, regisseren en samenstellen. 'De standaardbiografie eigen aan het leven in de eerste moderniteit wordt vervangen door een keuzebiografie, een 'do-it-yourself'-biografie' in de tweede moderniteit (p. 17). De met elkaar concurrerende boodschappen stromen binnen (Lammertyn, 1999). Voor Deven (1999, in Fret, 1999) kent individualisering een januskarakter: 'het is tezelfdertijd een drager van emancipatie van individuen en een factor van onzekerheid' (p. 45). De gevolgen verschuiven naar individuen. De 'do-it-yourself'-biografie is daarom ook altijd een 'risicobiografie' (Deven, 1999, in Fret, 1999). Mensen moeten nu keuzes maken waar vroeger alleen maar vanzelfsprekendheid gold (Geldof, 1997). De maatschappelijke norm is nu, dat individuen in belangrijke mate hun eigen levensproject uitbouwen (ibid.).

De toenemende flexibiliteit leidt wel tot kansen voor bepaalde individuen om hun eigen biografie te ontwerpen en vorm te geven, aldus de Duitse socioloog Ulrich Beck. Maar deze ontwikkeling blijkt erg ambigu: de grotere vrijheid is ook een plicht tot vrijheid, keuzes kunnen maken is voortdurend moeten kiezen en de onzekerheid het hoofd kunnen bieden. Niet iedereen kan die kansen aan. (Geldof, 2004, pp. 32-33)

Keuzevrijheid is geen feit, zegt Walravens (2005), want het is enkel een elite gegeven. Keuzes maken is bovendien opgedrongen, terwijl niet iedereen daartoe de financiële, fysieke of mentale capaciteiten heeft. Zo ontstaan nieuwe vormen van ongelijkheid (ibid.) en worden grote groepen uitgesloten (Geldof, 1997). De dwang van de traditie is vervangen door de dwang van het economisch systeem (Walravens, 2005). Symptomen daarvan zijn prestatiedruk en concurrentie. 'Ten slotte is de zelfontplooiing in deze context in vele gevallen geen oorspronkelijke zelfcreatie, maar een andersoortig conformisme' (ibid., p. 20).

De Pools-Britse socioloog Zygmunt Bauman (1987, in Hooghe, 1995) schrijft:

De nieuwe dominantie vervangt repressie door verleiding, regelgeving door *public relations*, gezag door reclame, het opdringen van normen door het scheppen van behoeften. [...] Het gedrag van het individu is beheersbaar en voorspelbaar, en dus niet-bedreigend gemaakt, niet door een verscherpen van de normen, maar door een vermenigvuldiging van behoeften. (pp. 21-22)

Economie zou nu een beroep doen op de verleiding als beheersingsinstrument (Hooghe, 1995). Meer 'vrijheid als afhankelijkheid'. Meer versluiering.

Individueel staan alleen voor het uitbouwen van hun leven, tegelijkertijd stuurt een individu zijn leven niet alleen. Beck (1997) zegt dat in het atomaire tijdperk de burger beroofd is van de resterende soevereiniteit van zijn oordeel. Het verlies aan het vermogen waar te nemen 'dwingt ons het dictaat van de informatie te accepteren' (p. 25). De term antropologische shock is hier te plaatsen: 'zonder de soevereiniteit van onze zintuigen is de droom van de privé sfeer, afzondering, toevluchtsoord uitgeroomd' (p. 25). Met de onteigening van de zintuigen, komen we aan bij 'de gelijkstelling van informatie en werkelijkheid en daarmee van het produceren van werkelijkheid in de informatievoorziening en het informatiebeleid' (p. 26). Al onze constructies van grenzen, bescherming en toevluchtsoorden zijn als een kaartenhuisje in elkaar gestort, aldus Beck. Vandaag is onzekerheid het voornaamste product van de wetenschap geworden. Om uit te maken of iets veilig, goed en gezond is, zijn we uitgeleverd aan een wirwar van maatschappelijke instituties, wetenschappers, experts en media (Beck, 1997). Het 'savoir-pouvoir'-paradigma van Foucault wordt versterkt door de 'antropologische schok' (Vandenbroeck, 2009b).

Beck (1997) stelt zich de vraag of we voor alle details van kwesties van leven en dood afhankelijk zijn van het oordeel van experts?

Voor de opvoeding lijkt het antwoord alvast bevestigend. Adviezen dringen steeds dieper de huiselijke sfeer binnen onder het mom ouders te helpen bij het maken van de juiste keuzen. Ze pretenderen ouders te helpen goede opvoeders te zijn. Je bent pas een echte, verantwoordelijke ouder, als je bij al die keuzemogelijkheden, weet wat de beste keuze is (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Waar adviezen een hoge vlucht nemen, voelen ouders ook hun onzekerheid toenemen (Beck & Beck-Gernsheim, 1995; Furedi, 2001; Ramaekers, 2009; Schaubroeck, 2010;...).

'Deskundigen overstelpen ons met nuttige inzichten uit de opvoedkunde', zegt Furedi (2001). Hij vervolgt: 'Die wetenschap produceert een eindeloze stroom handelingen, pamfletten en folders die de inmiddels doodsbange moeder en vader zogenaamd onmisbare informatie verschaffen' (p. 9). Young (1990) stelt dat nieuwe ouders, in het bijzonder nieuwe moeders, nu periodiek de nood voelen aan begeleiding in hoe een kind op te voeden. In de Verenigde Staten, is deze nood geëvolueerd tot een ononderbroken alliantie tussen experts en ouders, waar kinderartsen, psychologen, opvoeders, kindontwikkelaars de rol hebben aangenomen van raadgevers aan ouders (Young, 1990).

Opvoeden is niet meer vanzelfsprekend en gaat gepaard met onzekerheid. Woorden als 'professionalisering van de opvoeding' en 'professie' impliceren dat opvoeden iets zou zijn dat je kunt leren, mogelijks zelf moet leren, zegt Poot (1994; zie ook Ramaekers, 2009).

Furedi (2001) concludeert:

De mythe van de aangeboren bekwame ouder die zich helemaal in het gezinsleven kan waarmaken, heeft plaatsgemaakt voor de mythe van het ouderschap als een beproeving. De deterministische kijk op het ouderschap en de uitbreidende moeder- en vaderrol hebben de indruk gewekt dat kinderen opvoeden een uiterst ingewikkelde en moeilijke taak is. Opvoeden wordt niet langer als een activiteit gezien die volwassenen spontaan aankunnen. (p.107)

Het idee groeit dat 'effective parenting is not innate and [...] there is efficacy in parent education' (Cunningham et al., 1993, Golding, 2000, in Miller & Sambell, 2003, p. 33).

En aangezien ouders het toch niet meer alleen kunnen, zijn er gelukkig nog de deskundigen met hun advies....

2.2. Ouders in het vizier: over de verantwoordelijkheid van ouders

What used to be the most natural thing in the World has now for some groups of the population become highly complicated. Nothing happens spontaneously any more,... (Beck & Beck-Gernsheim, 1995, p. 112)

Everyone – community colleges and adult education programmers, churches and ecological groups, regional and national institutions, recognized and self-appointed experts – is offering lectures and courses with tips for expectant mothers and sometimes for the expectant fathers as well. (p.116)

Pregnancy may be a natural event, but in the waning years of the twentieth century nature no longer exists in the sense we mean it, nature is usually in the hands of experts. (p. 116)

Het primaat van het gezin als opvoedingsmilieu...

Tot op het einde van de 19^e eeuw, bleven religieus geloof en traditionele attitudes onaantastbaar. Opvoeding was voor velen vanzelfsprekend; van generatie op generatie dienden de vastgelegde regels gevolgd en toegepast te worden. De idee dat kinderen speciale aandacht en zorg nodig hebben om op te groeien tot verantwoordelijke burgers, kent zijn oorsprong in de 19^e eeuw maar wint enorm aan impact in de vijftiger en zestiger jaren van de vorige eeuw (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). De Tweede Wereldoorlog is net achter de rug en gezin en gezinsopvoeding vormen het aangrijpingspunt bij uitstek voor de maatschappelijke wederopbouw (Wubs, 2004).

Het is dus pas sedert de twintigste eeuw dat het gezin als hoeksteen van de democratische samenleving wordt beschouwd (Wubs, 2004). Ouders krijgen een centrale rol: ze moeten goed hun kinderen opvoeden zodat ze goed opgevoede burgers aan de samenleving kunnen leveren (ibid.). Door middel van een goede opvoeding van hun kinderen dragen ouders bij aan de samenleving (Wubs, 2004): 'make this a better World through developing better people' (Stolz, 1985, in Young, 1990). Het was dus meer dan belangrijk dat volwassenen de ontwikkeling van kinderen begrepen. Deze nood was de basis voor twee samenhangende taken: de wetenschappelijke studie van kinderen, en de overbrenging van deze nieuwe kennis aan diegene die verantwoordelijk zijn voor kinderen (Sears, 1975, Senn, 1975, in Young, 1990).

Nieuwe ontwikkelingen in de domeinen van de psychologie, geneeskunde en opvoeding tonen hoe de toekomst van een kind gevormd kan worden (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Maar ook nieuwe maatschappelijke veranderingen hebben de laatste decennia het gezin 'gevormd' (Van Crombrugge, 2006). Detraditionalisering en individualisering beïnvloeden het gezin. Van moderne mensen wordt verwacht dat ze hun eigen lot in eigen handen nemen (Beck & Beck-Gernsheim, 1995).

Beck & Beck-Gernsheim (1995) stellen dat alle experts verwachten en raden aan (bevelen) het kind de best mogelijke start te geven. Vandaar ook de uitspraak '*only the best will do*' (p. 128).

Een kind opvoeden betekent vandaag meer dan vroeger 'deskundige ouder' en 'opvoeder' zijn, zegt Ramaekers (2009). 'Kortom: ontwikkelingspsychologie en een deskundigheidsdenken zijn de sleutelbegrippen die vandaag bepalen hoe over opvoeding en ouderschap gedacht en gesproken wordt' (p. 11).

Beck en Beck-Gernsheim (1995) zeggen dat al deze factoren ouders onder druk zetten hun steentje bij te dragen. Er ontstaat een nieuwe markt met verleidelijke aanbiedingen om de competenties van kinderen te vergroten. Al snel, beginnen die mogelijkheden op nieuwe verplichtingen te lijken, aldus de auteurs. Ouders en vooral moeders moeten constant inspanningen doen om aan de nieuwe vragen te voldoen. Cultureel voorgeschreven standaarden zijn moeilijk te weerstaan (ibid.) en de meeste moeders zullen eerder te veel doen, dan te weinig (Beck & Beck-Gernsheim, 1995; Furedi, 2001; Schaubroeck, 2010), vaak met een gevoel dat ze nog harder moeten proberen (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). 'Educational theories suggest one is slacking and this drives the parents back to consult the experts. And so the circle is completed' (Beck & Beck-Gernsheim, 1995, p. 131).

Furedi (2001) sluit zich aan bij deze inzichten en stelt: 'professionele inmenging berust op de bureaucratische overtuiging dat je opvoeden moet leren en bijgevolg ook aangeleerd moet krijgen' (p. 24). In navolging van Furedi zegt Ramaekers (2009) dat opvoeden dus met de nodige informatie en zelfs oefening kan geleerd worden en blijkbaar bestaat 'uit een geheel van vaardigheden, iets waarvoor zelfs 'trainingen' bestaan' (p. 8). Masschelein (2008) merkt iets gelijkaardigs op: er wordt 'tegen de horizon van die complexe en veranderende maatschappij, steeds uitdrukkelijker gesteld dat kinderen en jongeren recht hebben op deskundige opvoeders' (p. 186). Elke actie is beschreven in termen van een leerproces en is bedoeld om creativiteit te stimuleren, te helpen bij de emotionele ontwikkeling en het leren van het kind aan te moedigen (Beck & Beck-Gernsheim, 1995).

De laatste dertig jaar (Beck en Beck-Gernsheim schreven dit in 1995) vinden instructies als deze ingang in elk huis, met dank aan de massamedia, dewelke hoge efficiënte bijdragers zijn van ouderlijke regels.

The result is a 'widespread tendency to turn childhood into an educational project within the family. A child-centred culture taken for granted in educated en cultivated middle-class families is being recommended to lower- and working-class mothers in a teachable form. (Zinnecker, 1988, in Beck & Beck-Gernsheim, 1995, p. 133)

Het is niet alleen het dagelijks leven dat geïnstrumentaliseerd wordt. Zelfs de meest spontane tekenen van affectie en plezier vinden we terug in programma's (Beck & Beck-Gernsheim, 1995).

...en de twijfel aan de competenties van ouders...

Dat de verwachtingen waaraan ouders moeten beantwoorden blijven stijgen, is een onderwerp dat door onderzoekers en autoriteiten genegeerd wordt, aldus Beck en Beck-Gernsheim (1995). Naast het kenmerk van de geïndividualiseerde samenleving, namelijk dat mensen 'a life of one's own' willen, kan een andere reden voor de daling van het aantal geboorten sinds de vijftiger jaren zijn, dat ouders steeds meer verantwoordelijk geacht worden voor de opvoeding van hun kinderen. Het gangbare idee dat liefde tot huwelijk leidt en dat kinderen daarop volgen, is vandaag niet meer zo vanzelfsprekend. 'Parenthood has become an increasingly responsible task and this makes deciding to have a child even more difficult' (p. 108). De nieuwe regel is 'modern people have only as many children as they can afford financially. They are well aware of their responsibility' (Hausler, 1983, in Beck & Beck-Gernsheim, 1995, p. 109).

De materiële zijde is echter maar één aspect, en niet de meest belangrijke. De auteurs zeggen dat het advies van de expert een veel ruimere groep dekt dan we zouden denken en bijna iedereen bereikt: eerst de meer educatiebewuste middenklasse-vrouwen en dan meer algemeen uitdeinend via televisie en magazines.

According to these authorities a child needs the right environment, ranging from proper housing and the neighbourhood to a stable and affectionate home. And most important of all, rearing a child is, as the self-help books emphasize, a "great and responsible assignment". (Boston Women's Health Collection, 1971, in Beck & Beck-Gernsheim, 1995, p. 109)

Beck en Beck-Gernsheim vervolgen: kenmerkend voor een maatschappij als de onze is dat we de juiste beslissingen willen nemen voor de juiste reden, ook wanneer het het kind betreft. We weten onszelf te dwingen onze eigen biografieën te maken. Ook kenmerkend is de nood om op voorhand te plannen. Deze nood intervenueert steeds meer het leven van vrouwen en hun attitudes ten overstaan van het moederschap (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). En om de juiste beslissingen te kunnen nemen, worden ze overstelpt met opvoedingsadvies want: 'paradoxaal genoeg zijn de enigen die blijkbaar niet zo goed weten wat kinderen nodig hebben de ouders zelf. Die rol van stuntelige amateurs werd hun toebedeeld door de zelfverklaarde deskundigen', zegt Furedi (2001, p. 9).

Een netwerk aan theorieën en argumenten omweven het onderwerp 'kinderen' (Beck & Beck-Gernsheim, 1995; Masschelein, 2008). Het feit dat al deze adviezen beschikbaar zijn, wil nog niet zeggen dat ze ook gevolgd worden, zeggen Beck en Beck-Gernsheim. Toch blijkt dat moderne ouders -voornamelijk moeders- zichzelf oriënteren op advies van experts, meer dan hun ouders en grootouders deden (Rolf & Zimmerman, 1985, in Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Hoe beter opgeleid onze maatschappij wordt en hoe meer vrouwen er onder hen zijn, hoe sterker deze trend zich aandient (Beck & Beck-Gernsheim, 1995).

En aangezien moeders en vaders nooit helemaal zeker zijn van hun prestatie als opvoeder, zijn ze erg kwetsbaar voor de druk en invloed van buitenaf. Vandaar dat ouders luisteren naar en in vele gevallen zelfs raad vragen aan deskundigen die zich een gezagspositie aanmeten. (Furedi, 2001, p. 120)

Deze adviezen, wakkeren eerder de onzekerheid van de lezer aan dan ze te bannen 'since the opinions boom and die as the experts, the self-appointed authorities and the gurus compete with one another' (Beck & Beck-Gernsheim, 1995, p. 118).

Ook liefde kan een versterker zijn van dit proces in termen van: wat als er iets misgaat, zullen we onszelf kunnen vergeven? Dit vormt volgens Beck & Beck-Gernsheim (1995) de moeilijkheid om onze oren voor het advies van experts te sluiten; het lijkt veiliger om de instructies te volgen. 'Modern thinking says parents are responsible for their children and leaves them no margin for mistakes or revisions' (p.119). Immers: 'Ouders die het stijgende aanbod raadgevingen in de wind slaan, worden als hoogst onverantwoordelijke individuen beschouwd' (Furedi, 2001, p. 22). Of nog: we worden 'steeds wantrouwiger tegenover een gezin dat de steun van experts weigert en het niet nodig acht zich te informeren of zich te laten adviseren over de (toekomstige) ontwikkelingsbehoeften, -risico's en -mogelijkheden van zijn kinderen' (Masschelein, 2008, p. 187).

Hoe meer diagnostische meetinstrumenten beschikbaar worden, hoe groter de verantwoordelijkheid die ouders moeten dragen (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Ramaekers (2009) zegt daarover: 'We ondersteunen ouders dus niet in de opvoeding, integendeel, we vervreemden ouders ten aanzien van hun eigen ouderschap'. Bertram (1987, in Poot, 1994) constateert dat het aantal professionele opvoeders, psychologen en sociaal-psychologen de afgelopen jaren aanzienlijk is toegenomen, terwijl het aantal kinderen is gedaald. Hij vraagt zich daarbij af of hetgeen vaak als opvoedingscrisis gepresenteerd en geproblematiseerd wordt, niet het gevolg is van een groot leger deskundigen die problemen vermoedt en diagnosticeert, terwijl die pakweg tien jaar geleden door niemand als crisis of probleem werd geïdentificeerd. 'Primaire opvoeders (ouders) die aanvankelijk vrij zeker zijn over hun opvoedingsgedrag, zouden door opvoedingsondersteuning juist minder zeker kunnen worden van zichzelf' (Poot, 1994, p. 39).

Ook Furedi laat in zijn boek 'Paranoid Parenting' (2001) zien hoe diep-onzeker ouders worden van de opvoedadviezen-cultuur. Toch blijft die bloeien, zegt van der Pas (2006), en de laatste tien jaar in de vorm van geprotocolleerde cursussen en programma's:

Deze dienen een goed doel als ze worden ingezet door alerte hulpverleners met enig verstand van kinderpathologie en bij vroege hulpvragen van ouders. Het wordt dubieus wanneer programma's op grote schaal, en zogenaamd als 'preventie', ouders precies datgene afpakken wat zij zo nodig hebben voor hun privé functioneren: de publieke ervaring dat ze de 'goede ouder' kunnen spelen. (pp. 263-264)

Een 'spervuur van raadgevingen kan zo verraderlijk zijn dat ouders als 'onbekwaam' bestempeld worden', aldus Furedi (2001, p. 22). Hij is hierover zeer duidelijk:

Op de beschuldiging van onbekwaamheid aan het adres van de ouders volgt gewoonlijk een opsomming van de vreselijke gevolgen die hun mislukking voor het toekomstige welzijn van hun kinderen inhoudt. Dergelijk advies tast niet alleen het zelfvertrouwen van de ouders aan, maar blaast tegelijkertijd hun verantwoordelijkheid voor alles wat hun kinderen overkomt buiten alle proporties op. Deze paradox – dat vaders en moeders hopeloos onbekwaam zijn en toch meer verantwoordelijkheid dragen voor het welzijn van hun kinderen dan de ouders uit vroegere generaties – vervult hen met paniek. Er wordt van hen geëist dat ze permanent toezicht houden en bovendien gediplomeerde hulpverleners zijn. (p. 23)

We hebben het gezin als primaat van de opvoeding, we hebben het wantrouwen tegenover de competenties van ouders....

...en dus de nood aan overheidsingrijpen

De laatste jaren zien we een verschuiving in het reguleren van ouderlijk gedrag door de samenleving (Gillies, 2008). Het gezin is reeds lang een bron van zorg voor beleidsmakers, en altijd al werden ouders verantwoordelijk gesteld voor het gedrag en de ontwikkeling van hun kinderen (Edward & Gillies, 2004). Het is echter vandaag dat er een expliciete focus op ouderschap heerst, als aangewezen terrein voor beleidsinterventie (Wasoff & Hill, 2002).

In het verleden werd het intieme gezin gezien als persoonlijk, privaat en buiten het gezichtsveld van staatsinterventie. Deze grens wordt nu geregeld uitgedaagd door een expliciete en vastberaden poging om individuele subjectiviteit en burgerschap te reguleren op het niveau van het gezin (Gillies, 2008). Ouderschap wordt niet langer aanvaard als louter een interpersoonlijke band, gekenmerkt door liefde en zorg. In de plaats daarvan wordt ze herschreven als een taak die bepaalde vaardigheden en expertise vereist (Edwards & Gillies, 2004; Gillies, 2008; Ramaekers, 2009;...), onderwezen door formeel gekwalificeerde professionals (Gillies, 2008). 'Een kind opvoeden betekent vandaag meer dan vroeger 'deskundige ouder' en 'opvoeder' zijn' (Ramaekers, 2009, p. 11).

Recente beleidsdocumenten benadrukken de nood voor ouders aan toegang tot ondersteuning, advies en begeleiding (Gillies, 2005). 'Parents are posed as in need of education and advice from 'experts', under conditions of social change' (Edwards & Gillies, 2004, p. 627). Beleidsmakers (en bijna altijd ook de subsidiegever) hebben bovendien hun voorkeur voor pedagogische preventie duidelijk gemaakt (Poot, 1994). In het licht van het gezinsbeleid, wijzen interventies, gekaderd in het discours van opvoedingsondersteuning, op het belang van het helpen van ouders 'to do the best they can for their children' (Gillies, 2005, p. 70). Gillies (2005) zegt dat het nochtans deze stilzwijgende morele oordelen zijn die de aard en het type van de ondersteuning leiden, waarbij

bijzondere nadruk gelegd wordt op 'advising and 'including' marginalized parents' (Gillies, 2005, p. 70). Met andere woorden, ouders dienen zich te conformeren naar de bestaande norm over wat goede opvoeding is (Scourfield & Welsh 2003; Gillies, 2005). Rose (1987, in Scourfield & Welsh, 2003) ziet de samenleving als regulering van ouderlijk gedrag, niet door gehoorzaamheid af te dwingen via dreiging van sancties, maar door het oproepen van schuld en angst. Of met de woorden van Donzelot (1980) 'of government *through* the family rather than government *of* the family' (Donzelot, 1980, in Scourfield & Welsh, 2003, p. 415).

Het lijkt alsof we een terugslagbeweging maken. Van een verzorgingsstaat waarbij aandacht voor sociale orde samenging met welzijn en menselijke waardigheid, lijken we af te stevenen op 'het vroeg-twintigste eeuwse model van l'Etat Gendarme' (Donzelot, 1994, in Vandenbroeck, 2009a, p. 62), met vooral aandacht voor de arbeidsmarkt en de sociale orde (Vandenbroeck, 2009a). Jenson en Saint-Martin (2001, in Featherstone, 2006) wijzen op een verschuiving in bezorgdheid: van een bescherming van mensen *from* de markt, naar het stimuleren van hun integratie *into* de markt.

Maakt het sociaal werk een terugslagbeweging van emancipatie naar disciplineren: 'het sociaal werk als onderdeel van het postmoderne, 'participatieve' bestuurlijk regiem'? (Masschelein & Simons, 2003, in Bouverne-De Bie, 2010). De dominante opvatting over de welvaartstaat is stilaan verworden tot risicobeheersing, met een nadruk op individuele verantwoordelijkheid en een discours over 'geen rechten zonder plichten' (Vandenbroeck, 2009). Het is vandaag New Labour die de klok slaat. Meerder auteurs (zie Edwards & Gillies, 2004; Featherstone, 2006; Gillies, 2005, 2008;...) hebben beschreven hoe dit samengaat met veranderende opvattingen over opvoedingsondersteuning.

Featherstone (2006) maakt gebruik van het concept 'the social investment state' om de belangrijkste aspecten van New Labour-beleid in relatie tot welzijnshervormingen te begrijpen. 'Investeren in kinderen' en het creëren van 'verantwoordelijke ouders' zijn onmisbare eigenschappen in dit soort New Labour-politiek.

De komst van de 'New Labour government', heeft praktijken van ouderschap tot het centrum van het sociaal beleid gemaakt in overeenstemming met de aangegane engagementen van opvoedingsondersteuning en het aanpakken van sociale uitsluiting (Gillies, 2005). Het verschil ten aanzien van vroeger is de mate waarin ideeën over armoede in beleid, praktijk en wetgeving zijn vormgegeven (Gillies, 2008). Armen worden beschouwd als zowel slachtoffer als dader van hun eigen exclusie. Gillies (2005) wijst hier op de wazige grenzen tussen concepten van ondersteuning en dwang. Het gaat hier om een paternalistische visie, waar autoritaire interventie nodig wordt geacht voor het welzijn van de betrokkenen (Gillies, 2005).

Tot vandaag blijft men dus het verband leggen tussen het primaat van het gezin als opvoedingsmilieu, de twijfel aan de competenties van de ouders en dus de nood aan overheidsingrijpen; onder meer door agogische vorming (Vandenbroeck, 2009a). De geschiedenis van het opvoeden kent zowel verandering als continuïteit. Verandering daar waar vandaag kinderen en daarmee ook moederschap, niet langer 'een natuurlijk lot' is. Kinderen zijn gewild en moederschap is intentioneel. Continuïteit, daar waar moeders de verantwoordelijkheden dragen voor het huishouden en de kinderen (ibid.). Moederschap heeft nog steeds de grootste band met de traditionele vrouwelijke rol (Beck & Beck-Gernsheim, 1995) en de opvoedingsverantwoordelijkheid van ouders is altijd de norm gebleven (Vandenbroeck, 2009a).

Dat het hier vooral over de moeder gaat, is geen toeval, omdat het na de achttiende eeuw eigenlijk altijd over vrouwen ging zodra de opvoeding ter sprake kwam (Schaubroeck, 2010). We kunnen dus spreken over 'continuïteit in verandering' (Vandenbroeck, 2009a). De verantwoordelijkheid van ouders blijft, alleen wordt die steeds groter (Beck & Beck-Gernsheim, 1995; Furedi, 2001; Schaubroeck, 2010; Vandenbroeck, 2009a) en komen ouders steeds meer in het vizier. De adviezen van deskundigen lijken te zegevieren. Een geïnstitutionaliseerde onzekerheid ook (Schaubroeck, 2010). Een terugblik...

2.3. Een Geïstitutionaliseerde onzekerheid

Ouders gezocht

[...] *Liesje en Lodewijk van Pech tot Puffelen hebben het niet getroffen met hun ouders.*

Die schoppen en slaan, eten lekkers als de kinderen slapen, sturen hen buiten als er visite komt, laten hen karweitjes opknappen, voeren hen levertraan... Heel pittig is de mengeling van alledaagse, minder aantrekkelijke klusjes als oren schoonmaken en sterk overdreven elementen als met een wafelijzer op de kop slaan. Uiteindelijk brengen Liesje en Lodewijk hun ouders naar het tehuis voor buitengewoon vervelende ouders en gaan ze in het warenhuis voor eerste klas ouders een nieuw ouderpaar uitzoeken. Dat blijkt niet zo eenvoudig te zijn en het tweetal verslijt een stel buitengewoon ijverige ouders en buitengewoon luie ouders en pikt uiteindelijk een stel wegwerpouders van de stoep, die wel dom maar ook heel lief zijn en die ze uiteindelijk houden. (Kromhout van der Meer, 1982, in De Sterck, 1985, p. 24)

In de jaren tachtig werd al op ludieke manier beschreven hoe moeilijk het is om een goede ouder te zijn (De Sterck, 1985). Vandaag groeien de verwachtingen en verantwoordelijkheden die aan ouders gesteld worden nog steeds. Ouders doen al het mogelijke om deze eisen in te lossen: ze brengen steeds meer tijd door met hun kinderen, doen al het mogelijke om hun kind gelukkig te maken, en toch hebben ouders het gevoel dat het nooit 'goed genoeg' is, zegt Schaubroeck (2010). Verantwoordelijkheid staat dan niet meer op zichzelf maar is doorweven met gevoelens van schuld en schaamte (Schaubroeck, 2010).

Maar vanwaar komt nu die enorme verantwoordelijkheid die ouders onder druk zet, en waarom voelen ouders zich schuldig en onzeker?

Een historisch kledje

In haar boek '*Een verpletterend gevoel van verantwoordelijkheid. Waarom ouders zich altijd schuldig voelen*' legt journaliste Kaat Schaubroeck de vinger op dit fenomeen. Daarin kunnen we lezen dat één van de verklaringen voor dit 'schuldig voelen' zou te vinden zijn in een haast geïstitutionaliseerde onzekerheid bij ouders. De voorbije eeuwen kregen vooral moeders te horen waar hun plaats was, moeders hoorden thuis aan de haard. Het werd bovendien een eis van wetenschappers, 'die de opvoeding in rigide regels goten en tot een fulltime dagtaak bombardeerden' (p. 77). Gezagsdragers en intellectuelen werden zich bewust dat kinderen een investering in de toekomst waren.

Furedi (2001) stelt dat de verheerlijking van de kindertijd en bijgevolg ook de verzorgende rol van de moeder tot op vandaag de ideologie van de opvoeding beïnvloedt.

Vanuit de middenklasse groeide het idee dat moeders altijd bij hun kinderen moesten zijn (Schaubroeck, 2010, Vandenbroeck, 2009b). Moederschap bestond van nature alleen maar uit opoffering en zorg (Vandenbroeck, 2009a). Dat idee heeft niet altijd bestaan (Badinter, 1983) maar is ons ingegeven door de moederschapideologie en het burgerlijk kerngezin van eind 19^e

eeuw (Vandenbroeck, 2009a). Dit burgerschapsideaal is een ééninkomensgezin, met een pater familias als onbetwist hoofd van het gezin en een moeder die de zorgende taken op zich neemt, thuis, aan de haard (Vandenbroeck, 2009a). 'De orde in het gezin is in analogie met de "natuurlijke" maatschappelijke orde die de burgerij nastreeft. Zo is het patriarchale gezin de norm geworden' (Vandenbroeck, 2009a, p. 4).

Met de industrialisering werd de nadruk gelegd op het lichaam als kapitaal, de zorg om de gezondheid werd gestimuleerd. Het kindbeeld van het frêle, kwetsbare kind dat beschermd moet worden, maakte de ingreep van de burgerij op het handelen van de ouders legitiem (Vandenbroeck, 2009b). Raadplegingen voor zuigelingen, melkkeukens, kantines voor moeders, bewaarscholen en crèches zagen het levenslicht. De kinderopvang werd gezien als een noodzakelijk kwaad, alleen voor hen die niet anders konden dan uit werken gaan. Het mocht zeker geen middel worden om luie moeders te ontslaan van hun levenstaak, namelijk kinderen opvoeden (Vandenbroeck, 2009b).

De zorg om het lot van kinderen werd zo groot, dat de Westerse landen één voor één wetten uitvaardigden ter bescherming van hun leefwereld. De kinderen in Europa werden verwijderd uit het huishoudelijk en betaald werk, waar ze in de 19e eeuw nog konden opgevat worden als maatschappelijk nuttig: ze hielpen de huishoudens en de economie in het algemeen (Mayall, 2006; Schaubroeck, 2010). Het verbod op de kinderarbeid verscherpt dit kindbeeld nog: kinderen worden niet-bijdragers, worden een kost voor de ouders en de staat, de kindertijd als een voorbereidende fase van het leven. Vandaar dat het kind als sociaal nutteloos, hoewel emotioneel kostbaar werd beschouwd (Mayall, 2006). Het kind wordt een sacraal kind, een voorwerp van liefde en verering (Degler, in Furedi, 2001). Deze constructie, van 'Fragile Child' werd nauw verbonden met de constructie van 'Responsible Mother' (Vandenbroeck & Bouverne-De Bie, 2006) en dit in twee opzichten: de moeder werd verantwoordelijk voor het welzijn van het kind en was tevens verantwoording verschuldigd aan de samenleving (Vandenbroeck, 2009b). De moeder kreeg aldus een dubbele verantwoordelijkheid (ibid.).

Furedi (2001) stelt dat vanaf het idee dat kinderen behoefte hebben aan speciale aandacht en verzorging enerzijds en dat het doen en laten van volwassenen een invloed heeft op hun ontwikkeling anderzijds ook de interesse steeg voor het gedrag van de volwassenen.

Plotseling nam het moeder- en vaderschap enorm in aanzien toe. Er werden specifieke vaardigheden aan gekoppeld die zouden leiden tot de ontwikkeling van de karaktertrekken nodig voor een geslaagd leven. Ouders die niet over deze vaardigheden beschikten, ontzegden hun kind misschien wel een mooie toekomst. Dit beeld van het ouderschap deed zijn intrede omstreeks de verdwijning van grote huishoudens en het ontstaan van het kerngezin, aldus Furedi. 'Op het ogenblik dat de kinderen als de verantwoordelijkheid van een moeder en een vader werden beschouwd en niet van een grotere gemeenschap, kreeg het moderne beeld van het ouderschap vorm' (p. 113). Schaubroeck (2010) stelt dat het takenpakket voor wat de

opvoeding van het kind betrof uitgebreid werd: het kind in leven houden was niet voldoende, er diende ook succes gehaald te worden. Wanneer dat succes niet kwam, dan was dat de verantwoordelijkheid van de moeder. De ouders die hun kinderen niet met de best mogelijke zorg omringden, werden dan ook als immoreel beschouwd (Feurdi, 2001). Het schuldgevoel had zijn voedingsbodem gevonden (Schaubroeck, 2010).

Volgens Schaubroeck (2010) is er daardoor 'iets verschoven in de manier waarop we tegenover het ouderschap staan en in de manier waarop we naar kinderen kijken. We hebben kinderen op een troon gezet, terwijl we zelf van ons voetstuk zijn gedonderd.' (p. 77) Dasberg (1975) vindt een voorbeeld in kinderboeken: in kinderboeken gaat het 'steeds meer en bijna uitsluitend over kinderen' (p. 95). Voor ouders komt nu, boven de plicht om bij de kinderen te zijn, de druk om verantwoordelijkheid te dragen voor alles wat er met de kinderen gebeurt (Schaubroeck, 2010). Een enorme verantwoordelijkheid dus.

En het devies van de wetenschap

Toen het kostwinnersmodel werd verspreid door de burgerij, kwam er steun uit onverwachte hoek, met name de wetenschap. Midden de 19^e eeuw wordt het boek *The Origin of Species* van Charles Darwin gepubliceerd. In het verlengde van de evolutieleer komt de eugenetica op en de zorg voor de uitbouw van een sterk ras. We krijgen de constructie van het kind als kapitaal (Vandenbroeck, 2009b). We krijgen de constructie van de moeder (Vandenbroeck, 2009a) verantwoordelijk voor vele volgende generaties:

Indien de moeder haar verantwoordelijkheid niet opneemt (en dus de investering in de toekomst van de Natie in gevaar brengt) dienen andere (burgerlijke) organisaties in te grijpen. Gezien de overtuiging dat werkende moeders ook verwaarlozende moeders zijn, is die ingreep evident gewettigd. De verwaarlozing van een kind (en de eventuele ziekte of dood als gevolg daarvan) wordt – in eugenetisch perspectief – niet enkel een fout van het individu tegenover een ander individu, maar een 'misdad' tegenover de gehele gemeenschap. (Vandenbroeck, 2009b, p. 44)

De medische wetenschap maakte forse vooruitgang, waarbij de zorg voor hygiëne veel aandacht genoot. 'Samen met de statistiek luidt deze wetenschappelijke evolutie omstreeks de eeuwwisseling de professionalisering in van het moederschap via een nieuwe wetenschap: de kinderverzorging' (Vandenbroeck, 2009b, p. 22). Deze kinderverzorging werd een instrument om de strijd tegen de volkse gebruiken aan te gaan en een beschavingsoffensief in te zetten (Vandenbroeck, 2009b). Journaliste Kaat Schaubroeck (2010) gaat verder:

Een groeiende stoet onderzoekers (vooral mannen) was er immers van overtuigd dat de zorg voor kinderen niet zomaar aan onwetende ouders (vooral vrouwen) kon worden overgelaten. Nu de wereld zoveel complexer werd, konden moederlijke intuïtie en een handvol overgeleverde gewoonten uit grootmoeders tijd niet meer volstaan. (p. 32)

De zorg voor kinderen moest een wetenschappelijk onderbouwde taak zijn en daarvoor werd werkelijk alles in regels vastgelegd: de tijdstippen waarop de kinderen gevoed mochten worden, de manier waarop ze geknuffeld konden worden, de te volgen ontwikkelingsstadia. (p. 61)

Vandenbroeck (2009b) vertelt hoe die wetenschappelijke aanbevelingen van de opvoeding een specialistenwerk maakten, 'het geprivilegieerde domein van een eigen klasse, met een eigen jargon' (p. 23). Schaubroeck (2010) vervolgt: 'plots werd opvoeden een bijzonder ingewikkelde opgave, waarvoor moeders wel fulltime in de weer moesten zijn: alleen al voor het bijhouden van de adviezen moesten ze zich constant en levenslang bijscholen' (p. 61).

Met gedragswetenschappers als B. Watson, werd de roep om de verantwoordelijkheid van de moeder nog luider. Het idee van het maakbare kind, dat met de juiste opvoeding en precies genoeg aandacht alles kon worden, trad op de voorgrond. Rust, reinheid en regelmaat waren het devies (Schaubroeck, 2010), samen met een niet-verwennend beleid (Wubs, 2004). Discipline moest de omgang met de pasgeborene tekenen. Opvoeding betekende in de oudervoorlichting uit de negentiende en begin twintigste eeuw vooral vorming van karakter, wat vooral inhield 'morele zelfstandigheid en zedelijkheid' (Wubs, 2004). Maar toen, onder invloed van inzichten uit de kinderpsychologie en de psychiatrie, werden in het opvoedingsadvies, de eigenschappen en het gevoelsleven van het individuele kind belangrijker, en dat ten koste van de focus op morele vorming (Wubs, 2004). Met de komst van dokter Spock werd die gevoelswereld helemaal een feit (Wubs, 2004). Hij sprak de woorden:

Trust Yourself. You know more than you think you do. [...] Don't take too seriously all that the neighbors say. Don't be overawed by what the experts say. Don't be afraid to trust your own common sense. Bringing up your child won't be a complicated job if you take it easy, trust your own instincts, and share concerns with your friends, family, and doctor or nurse practitioner. (Spock, 1998, p. 1)

Moeders mochten voortaan helemaal hun gevoel volgen en inspelen op de baby, inspelen op elke wens van de baby. Aan het kind moest gegeven worden waar het om vroeg en daardoor lag de lat hoger dan ooit. (Schaubroeck, 2010)

Vandaag is het moeilijk iemand te vinden die de enorme invloed van dr. Spock op de opvoeding evenaart. Volgens Furedi (2001) komt de Britse Penelope Leach het dichtst in de buurt.

'Na Spock werd er minder op strakke regels gehamerd en speelden deskundigen tenvolle de kaart van liefde en nabijheid - een trend die alleen maar sterker werd toen J. Bowlby op het toneel verscheen' (Schaubroeck, 2010, p. 64). Met zijn onderzoek naar hechting tussen moeder en kind werden kinderdagverblijven voor de baby dan ook een hel.

En toen ging het allemaal heel snel:

Na Bowlby is het niet meer gestopt. Het deskundige advies woekerde, de stapel handboeken voor ouders groeide zienderogen. In 1997 werden vijf keer zo veel opvoedingsboeken gepubliceerd als in 1975 en de eisen die aan de ouders werden gesteld leken dan wel minder rigide, uiteindelijk werd de

druk alsmaar groter. [...] Opvoeden werd een zaak van deskundigen, mislukken die van moeders. (Schaubroeck, 2010, p. 65)

En zo is de cirkel rond: ouders zijn en blijven verantwoordelijk voor de opvoeding van hun kinderen. Door deze voortdurende uitbreidende verantwoordelijkheden van volwassenen, lijkt Furedi (2001) er niet van op te kijken dat er een verschuiving in focus zou zijn:

De laatste twintig jaar [Furedi schreef dit in 2001] is de aandacht bij het opvoedingsadvies meer dan ooit naar het gedrag van volwassenen verschoven. [...] Advies dat gepropageerd wordt als 'kindgericht', concentreert zich integendeel veeleer op het gedrag van de ouder. Via de omweg van het kind schrijven ze ouders de wet voor. (p. 115)

Hardyment schreef reeds in 1995:

Veruit de opmerkelijkste nieuwe klemtoon bij recent advies over opvoeding is de evolutie van aandacht voor het kind naar belangstelling voor de ouders (in Furedi, 2001, p. 115).

Anne Cassidy (1998, in Furedi, 2001) vindt het dan ook geen toeval dat 'child-rearing' (opvoeden) tegenwoordig 'parenting' (ouderschap) in het Engels heet.

En een ander kleedje voor het gezin?

Vandaag leven we in een postmoderne, zo men wil, posttraditionele samenleving.

Opvoeden gebeurt tegenwoordig in een complexe, voortdurend veranderende maatschappij. Een duidelijk referentiekader is verdwenen. De traditionele en van oudsher zo vanzelfsprekende patronen die eens houvast boden, zijn teloorgegaan en niet langer vanzelfsprekend, zeggen Vandenbroeck, Boonaert, Van der Mespel & De Brabandere (2007; zie ook Beck & Beck-Gernsheim, 1995; Lammertyn, 1999; Walravens, 2005; ...). De invloed van de leidinggevende instanties die ons zekerheid beloofden is weggeëbd: familie, autoriteiten in het dorp, de kerk, de zuil,... (Van Gils, 2004). Welke nu de waarden en normen zijn die we willen overbrengen, wordt minder duidelijk. De tijd van de afgelijnde levensbeschouwingen is voorbij, alsook die van de grote verhalen (Walravens, 2005). De plaats waar we wonen bepaalt niet meer ons hele hebben en houden. De huidige samenleving zou gekenmerkt worden door een fundamentele onzekerheid, twijfel en pluraliteit,... (Vandenbroeck et al., 2007). Er is sprake van toenemende versnippering en complexiteit. De toegenomen vrijheid van de jaren '60 zorgde volgens Vandenbroeck (2009a) voor een grotere morele vrijheid. Tot deze morele vrijheid draagt ook de ontzuiling bij. De veranderde genderrollen en de individualisering en privatisering van het gezin maken dat men steeds meer eigen keuzes kan (en dus ook moet) maken (Vandenbroeck et al., 2007). Dankzij de beheersing van de vruchtbaarheid maken kinderen deel uit van de keuzebiografie van hun ouders (Walravens, 2005). De individualiseringstendens kan echter niet

uitsluitend gezien worden als vrijmakend (Beck & Beck-Gernsheim, 1995; Walravens, 2005). Moeten kiezen is nu de norm geworden (Walravens, 2005). De toegenomen keuzevrijheden zorgen ervoor dat er geen eenduidig opvoedingsmodel meer voor handen is (Poot, 1994). In een samenlevingsverband gaat het steeds om de keuze van twee personen. Daarom dient er in de hedendaagse gezinnen voortdurend onderhandeld te worden en treden nieuwsoortige conflicten op (Walravens, 2005). Precies dat bedoelen Beck & Beck-Gernsheim (1995) wanneer ze het hebben over '*the normal chaos of love*'. De risico's van de individualiseringstendens hangen samen met de broosheid van relaties (Walravens, 2005).

Relaties tussen mensen worden informeler en zijn meer op gelijkheid dan op traditioneel-hierarchische verhoudingen gebaseerd (du Bois-Reymond, 1994). Deze ontwikkelingen maken van huishoudens onderhandelende instellingen (Vandenbroeck et al., 2007), een verschuiving weg van het bevelsgezin (de Ryke, 2003; de Swaan, 1982, in Hooghe, 1995; du Bois-Reymond; Vandenbroeck, 2009b; Vuijsje & Wouters, 1999). Een onderhandelingscultuur in zowel de partnerrelatie als het opvoedingsproces: een evolutie van toegekende naar onderhandelende rollen (Vandenbroeck, 2009b). 'Vanzelfsprekende of afgedwongen gehoorzaamheid maakte plaats voor pedagogisch maatwerk' (Vuijsje & Wouters, 1999, p.65). Vandaag wordt er meer tussen ouders en jongeren onderhandeld (du Bois-Reymond, 1994; Walravens, 2005), wat zorgt voor een nieuw kindbeeld: dat van het autonome kind, meer en meer gelijkwaardig aan ouders (Vandenbroeck & Bouverne-De Bie, 2006; Walravens, 2005). Het beeld van de alwetende ouder en het afhankelijke kind is weggeëbd (Van Gils, 2004).

Het onderhandelingsgezin wordt dan de norm (Vandenbroeck & Bouverne-De Bie, 2006), maar naast de vraag of iedereen een dergelijk model wil realiseren, is er de vraag of iedereen die kan realiseren (Brants, 2004, in Brants et al., 2004). Van iedereen wordt verwacht, ook van hen die over minder materieel, cultureel en sociaal kapitaal bezitten, dat zij de vaardigheden en competenties ontwikkelen om te kunnen participeren in de maatschappij (Bouverne – De Bie, 2002).

Absolute kennis en waarden worden in onze postmoderne samenleving meer en meer fictie, zeggen Goris, Burssens, Melis & Vettenburg (2006). Opvoedingsexperts hanteren vandaag niet langer één duidelijke richtlijn over wat 'goed' is (Godot, 2003). Detraditionalisering en individualisering zouden ervoor gezorgd hebben dat traditionele informele netwerken plaats maken voor een zeker isolement, waardoor moeders niet langer gebruik kunnen maken van de wijsheid van andere moeders (Vandenbroeck et al., 2007). Goris et al. (2006) noemen onzekerheid van ouders over opvoeding dan ook logisch én gezond. 'Opvoeden verschuift van 'bevelen en volgen' naar 'samen zoeken en onderhandelen' (p. 31). Ook voor Van Gils (2004, in Brants et al., 2004) is opvoedingsonzekerheid een logische uiting van onze postmoderne samenleving, al zegt hij ook dat opvoedingsonzekerheid van alle tijden is. Wat veranderd is, is de manier waarop men omgaat met die onzekerheid (Van Gils, 2004). 'In de postmoderne, meer pluralistische samenleving is er niet alleen meer openheid en diversiteit, maar ook meer twijfel die

moet opgelost worden in grotere en lossere netwerken (ibid., p. 11). Ook Goris (2004, in Brants et al., 2004) zegt dat veel opvoedingsonzekerheid voortvloeit uit de snelheid waarmee de verhoudingen tussen volwassenen en kinderen verandert. Wat ouders zelf als kind meemaakten, herkennen ze nu niet meer. Ze moeten nieuwe en voor hen onbekende bronnen aanboren om met hun kinderen in interactie te treden (Goris, 2004, in Brants et al., 2004). Dit laat sommige auteurs concluderen dat de opvoedingsonzekerheid is toegenomen en dat daardoor de behoefte aan opvoedingsondersteuning ook groter is dan ooit (Vandenbroeck et al., 2007).

Welke attitudes, waarden, kennis moeten ouders hun kinderen aanleren met het oog op een toekomst waarvan zij zelf niet weten hoe die er zal uitzien? (Walravens, 2005) Ouders moeten nu deskundigen worden in het 'leren omgaan met onzekerheid'. Indien ouders deze deskundigheid verworven hebben dan vormt onzekerheid geen bedreiging meer maar een kans (Van Gils, 2004, in Brants et al., 2004). Onzekerheden geven kinderen en jongeren dan de ruimte die voor hen zo belangrijk is (Van Gils, 2004, in Brants et al., 2004). Voor Goris et al. (2006) is opvoedingsonzekerheid dan de motor voor een open communicatie tussen opvoeders en jongeren. Maar evengoed waarschuwen de auteurs voor het blind worden voor de risico's. 'De hamvraag is dus niet of opvoedingsonzekerheid een probleem is, maar wel waar en wanneer het voor wie te zwaar begint te wegen' (p. 32).

De pedagogische actualiteit is deze: de ervaring van onmacht en onzekerheid en de roep om controle en deskundigheid. Vandaag lijkt er heel veel onzekerheid te zijn inzake opvoeden en is er een toenemende vraag naar deskundige ondersteuning (Masschelein, 2008).

Walravens (2005) stelt:

Terwijl de zorg voor de kinderen vroeger grotendeels in het gezin plaats vond, is die nu in belangrijke mate overgenomen door een netwerk van door de overheid georganiseerde sociale voorzieningen. De crèches en de voor- en naschoolse opvang zijn daarvan de meest sprekende voorbeelden. Een institutionalisering van belangrijke gezinstaken heeft plaatsgevonden; deskundigen nemen tegen betaling de rol van de ouders over. (p. 21)

Met al deze veranderingen zijn de verwachtingen die de samenleving aan ouders stellen niet afgenomen en is de opvoeding er niet gemakkelijker op geworden. Tegelijk stellen ouders erg hoge verwachtingen aan zichzelf (Vandenbroeck et al., 2008). Ouders kiezen namelijk voor het ouderschap als een 'zinvolle invulling van het leven, op een tijdstip in de levensloop dat men daarvoor klaar denkt te zijn' (Hermanns, 2008, p. 12). Ouders willen zo goed mogelijk op de hoogte zijn, waardoor de behoefte aan informatie groot is. Maar ouders moeten ook op de hoogte zijn van alles wat met hun kind te maken heeft, willen ze niet als onverantwoordelijke individuen aanzien worden (Masschelein, 2008). En zo komen we weer aan die enorme verantwoordelijkheid die ouders te dragen hebben (Featherstone, 2006; Furedi, 2001; Gillies, 2005; Ramaekers, 2009;...). Een enorm schuldgevoel omdat ze nooit alles kunnen weten en beheersen.

2.4. Tot slot: er zijn grenzen...

De angst voor de toekomst neemt toe; zij manifesteert zich met name in een vrees voor toekomstige technische ontwikkelingen. Toch zou juist, volgens de oorspronkelijke belofte van de Verlichting, de techniek ons van angst - toen nog voor de natuur - hebben moeten bevrijden. De wil tot beheersing lijkt echter in onbeheersbaarheid te zijn verkeerd, de strijd voor bevrijding en emancipatie heeft nieuwe despotismen en afhankelijkheden geschapen. (Achterhuis, 1995, in Geldof, 1997)

We leven in één van de meest zekere samenlevingen ooit, maar het gevoel van onzekerheid en onveiligheid (le sentiment d'insécurité) weegt steeds zwaarder op onze samenleving. (Castel, 2003, in Geldof, 2004)

Vroeger was er de geslotenheid, zowel geografisch als mentaal: alles speelde zich af in het dorp en de dingen veranderden niet zo vlug (Hooghe, 1995). Die traditionele geslotenheid werd ingeruild voor een wereld waarin alles open ligt (ibid.). Misschien toch geen openheid zoals we op het eerste zicht denken...

Met de verschuiving naar een moderne samenleving, worden termen als privacy en intimiteit geïntroduceerd, aldus Beck en Beck-Gernsheim (1995). Dat was niet toevallig in een periode waar traditionele banden het moeilijk te verduren kregen. De oude loyaliteiten in premoderne samenlevingen werden gekaderd door strikte regels en regelgeving over hoe zich te gedragen. Als dit geleidelijk verdwijnt, lijkt het leven minder beperkt, is er meer ruimte tot kiezen en zijn er meer mogelijkheden om te kiezen. En dit op veel gebieden (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Toch is er ook sprake van minder zekerheid en meer risico's (Beck, 1997).

Nu het huwelijk veel familiale banden en verplichtingen heeft afgeschud, lijkt ze mee te drijven op zichzelf, een beschutte private plaats voor emotionele verbondenheid en vrije tijd. Dat betekent meer vrijheid, maar tegelijk ook minder ondersteuning van buitenaf (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Al in de achttiende eeuw, zagen we hoe het kerngezin langzaam maar zeker werd afgesloten van de buitenwereld (Schaubroeck, 2010). 'Naarmate er meer nadruk kwam te liggen op het gezin en op de band tussen partners, werd ook de behoefte aan een onderonsje groter' zegt Schaubroeck (2010, p. 60). De straat werd veel minder een ontmoetingsplaats van mensen (Poot, 1994). 'De nieuwbouw werd afgestemd op het gesloten gezinstype, het kleine kerngezin van de moderne stedeling met zijn verlangen naar intimiteit, beslotenheid en privacy' (ibid., p. 45). 'Er kwamen meer aparte kamers, met eigen deuren, en de grens met de straat werd scherper getrokken. Buiten wachtte de wereld van het werk, binnen werd privacy een heilig goed.' (Schaubroeck, 2010, p. 60) Moeders werden in hun eentje verantwoordelijk gemaakt voor de opvoeding van kinderen (Furedi, 2001, zie ook Geldof, 1997).

Furedi (2001) stelt dat opvoeden steeds meer een bezorgdheid wordt voor de veiligheid van kinderen. Daar waar een goede opvoeding traditioneel geassocieerd werd met het verzorgen, stimuleren en socialiseren van kinderen, volg je vandaag op de voet hun bezigheden.

Handboeken en tijdschriften over opvoeding en ouderschap wekken volgens hem tot op vandaag regelmatig de indruk dat het lot van een individu in de handen van zijn of haar ouders ligt. 'De opvoeding, met name die tijdens de vroege kinderjaren, zou de belangrijkste invloedfactor voor het lot van een kind zijn, wat betekent dat onbekwaam ouderschap tijdens de vroege kinderjaren langdurige nefaste gevolgen kan hebben' (p. 57). Ouders mogen dan ook geen gelegenheid onbenut laten om te communiceren met hun kinderen en hen te stimuleren. Opvoedingsadviseurs drukken ouders voortdurend op het hart dat het 'nooit te vroeg is' om ermee te beginnen (Furedi, 2001). Voor Leach (1997, in Furedi, 2001) kunnen ouders er gewoonweg niet genoeg voor hun kinderen zijn: 'te veel aandacht bestaat niet – evenmin als te veel troosten, spelen, praten of lachen, te veel lieve blikken of knuffels' (p. 83). Furedi (2001) merkt op dat volgens deskundigen het kind voor zijn ontwikkeling permanente controle behoeft, controle is echter ook nodig als bescherming tegen allerlei dreigende gevaren. Want volgens een leger vaklui zijn kinderen nooit veilig. Als gevolg worden kinderen nooit meer alleen gelaten, en moeten 'bij voorkeur binnen het gezichtsveld van een van hun ouders blijven' (p. 12). Furedi spreekt dan ook over 'een abnormaal verhoogd risicobesef'. De vrijheid van de allerkleinsten wordt beknot, als gevolg van een sfeer van permanente angst en schuldgevoelens van ouders. Hardyment (1995, in Furedi, 2001) stelt dat kinderen nog nooit zo'n beperkte vrijheid hadden als vandaag.

"Goed opvoeden" betekent tegenwoordig dat je je kinderen beschermt tegen de ervaring van het leven – dat je hen nauwlettend volgt en begeleidt om tot elke prijs te voorkomen dat hen iets overkomt (Furedi, 2001, p. 13).

Of nog anders:

[...] ouderlijke controle is omgekeerd evenredig met asociaal gedrag, druggebruik, roken en vroege seksuele activiteit (Furedi, 2001, p. 33).

We zouden hier 'gewoon' kunnen spreken van overbezorgdheid, zegt Furedi. Maar er is meer aan de hand: 'Natuurlijk zijn ouders bezorgd om het welzijn van hun kinderen. Ongerustheid bij ouders is niets nieuw.' (p. 27) Ook onze grootouders werden grotendeels door dezelfde twijfels, zorgen en beslommeringen gekweld. Maar zo vervolgt Furedi zijn betoog: dit zou de indruk kunnen wekken dat er niets veranderd is. Er zijn overeenkomsten, maar die zijn oppervlakkig, daaronder zien we een paar grote verschillen. Vroeger was de ongerustheid van de ouders gericht op problemen binnen het gezin. Vandaag doen discussies in de media vermoeden dat het gezinsleven allesbehalve oké is en dat de meeste ouders de touwtjes niet meer in handen hebben (Furedi, 2001). Hij stelt dat tot voor kort, risico's niet noodzakelijk als iets negatiefs werden gezien. Er waren zowel goede als slechte risico's:

Risico's nemen werd als een uitdagend aspect van een kinderleven beschouwd. Vandaag worden volwassenen die kinderen aanmoedigen risico's te nemen van onverantwoord gedrag beticht. Risico's

worden gelijkgesteld met gevaar en moeten dus ten allen koste vermeden worden. We zijn zo bang kinderen risico's te laten nemen dat het begrip '*children at risk*' werd bedacht om ouders ervoor te waarschuwen dat kinderen altijd gevaar lopen. Tegelijk worden we eraan herinnerd dat kinderen onvoorstelbaar kwetsbaar zijn en voortdurend aandacht behoeven. Vanuit dit oogpunt kunnen ouders nooit té bezorgd zijn over het welzijn van hun kinderen. Een kind dat gevaar loopt vereist permanente waakzaamheid en toezicht. (p. 50)

Castel (in Geldof, 2004) zegt hierover:

Van een verzorgingsstaat evolueren we naar een beveiligingsstaat (un Etat sécuritaire), waarbij de publieke opinie om 'law and order' schreeuwt. Zo actief men overlast en onveiligheid aanpakt, zo passief blijft men tegenover de neoliberale globalisering die de sociale onzekerheid vergroot. (p. 33)

Masschelein (2008) vat het samen: de ervaring van onmacht en onzekerheid en de roep om de controle van deskundigen maken de pedagogische actualiteit uit. 'Van opvoeders wordt nu blijkbaar verwacht dat ze enerzijds attent zijn op de kansen, maar anderzijds beducht zijn voor de risico's en voortdurend bereid om te zoeken naar de tekorten in ontplooiingsmogelijkheden' (p. 186). Ouders moeten hun kinderen de best mogelijke zorg geven maar ook op zoek gaan naar ontplooiingsmogelijkheden.

Vandaag, gaat Masschelein verder, stelt men nadrukkelijk dat kinderen en jongeren recht hebben op deskundige opvoeders. 'Van opvoeders wordt verwacht dat ze in staat zijn de situatie competent te beheren (of managen) in naam van de mogelijkheden van kinderen en jongeren' (pp. 188-189). Waar ouders in hun deskundigheid tekortschieten, moet er opvoedingsondersteuning geboden worden. Wie steun van experts weigert en het niet nodig acht zich te laten informeren, wordt met argusogen bekeken (Masschelein, 2008).

Hoe je het draait of keert, deskundigheid zegeviert.

Tijd om te kijken wat een genealogische studie ons vertelt over deze 'pedagogische actualiteit'. Maar eerst, als extra opwarmer, een hoofdstuk methodologie.

III. Methodologie

3.1. Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag kent twee zijden:

- 1) Op welke manier worden ouders in opvoedingsliteratuur aangesproken op hun opvoedingsgedrag? Meerbepaald wat zeggen opvoedingsdeskundigen in de gezinskrant 'De Bond' aan ouders over het stellen van grenzen, over een periode van vijftig jaar?
- 2) Wat zeggen deze (veranderende) opvattingen over de verantwoordelijkheden van ouders, in het bijzonder over de relatie tussen de ouderlijke verantwoordelijkheid en de verantwoordelijkheid van de samenleving?

3.2. Analyse-instrument: 'De Bond'

De bedoeling van dit onderzoek was om over een tijdsbestek van vijftig jaar na te gaan hoe deskundigen over opvoeding schreven en welke inhoud ze aan hun artikelen gaven. Om dit mogelijk te maken was een tijdschrift nodig dat bij veel mensen de huiskamer binnenkomt en waarbij het lezerspubliek, naast anderen, hoofdzakelijk 'ouders en opvoeders' zijn. Een krant als 'De Bond', geen blad uitsluitend over opvoeding en toegankelijk voor een groot aantal gezinnen, bleek 'geschikt' materiaal om de onderzoeksvraag te beantwoorden.

Toch kan het onderzoeksvoorwerp, met name De Bond, de bedenking oproepen, dat dit medium precies vanaf de jaren zestig niet meer echt toonaangevend was in het medialandschap. Er was de radio, dan tv, dan pc en internet.

Niettemin werd voor de publicaties van De Bond gekozen om vier redenen: (1) haar ononderbroken geschiedenis van kennis overbrengen aan ouders, met andere woorden de lange continuïteit van de krant, (2) haar enorme oplage; het blad komt bij veel ouders binnen, (3) het lezerspubliek bestaat vooral uit ouders, (4) De Bond is niet het enige kanaal van de Gezinsbond, ook andere van haar kanalen komen misschien nog meer rechtstreek en meer direct binnen in het leven van een gezin, denken we aan de jonge gezinnenactie, de gezinsbeweging, cursussen, acties, voordelen die de Gezinsbond biedt,...

Om De Bond te kunnen analyseren, moet de onderzoeker kennis hebben van de gebruikscontext. Dus was het zoeken naar achtergrondmateriaal 'dat inzichten kan opleveren over de sociale context waarin het document wordt geproduceerd en gebruikt' (Wester, 1987, p. 100).

Het blad De Bond heeft als uitgever De Gezinsbond. Deze ontstond in 1921 met Lemerrier als algemeen secretaris (De Maesschalck, 1996). Naar eigen zeggen is De Gezinsbond pluralistisch en democratisch samengesteld en zet ze zich in voor alle gezinnen in Vlaanderen en Brussel. Los van religieuze, ideologische of politieke opvattingen en los van de samenstelling van het gezin (grote en jonge gezinnen, grootouders, gezinnen met veel of weinig kinderen, éénoudergezinnen, gehuwden of samenwonenden, nieuw samengestelde gezinnen, enz.) worden de belangen van de gezinsleden verdedigd. Kinderen komen op de eerste plaats en men blijft ijveren voor blijvende erkenning en waardering van het gezin als hoeksteen van de samenleving. De werkterreinen van De Bond kunnen worden beschouwd als een mix van dienstverlening, sociaal-cultureel werk en verenigingsleven en gezinspolitieke acties. (De Gezinsbond, 2010)

Een kritische noot: het pluralisme en het openstaan van De Bond voor alle gezinnen is niet altijd wat ze zelf beweert. Denk bijvoorbeeld aan het feit dat Roger Pauly, nationaal voorzitter van De Gezinsbond, er een eeuwigheid over gedaan heeft om na te denken of De Bond wel kon openstaan voor homogezen. In 2005 verwijt de holibi-federatie de voorzitter een weinig consequente houding (Cavaria, 2005). Op de uitspraak van Roger Pauly, dat andere gezinsvormen eveneens als leden worden aanvaard en De Gezinsbond er alles wil aan doen om die te beschermen, reageert de federatie cynisch: 'Maar een nieuwe wet die de juridische band van de kinderen met twee ouders verzekert, valt daar volgens de Gezinsbond niet onder.' (ibid.)

Dat is niet onbelangrijk mee te geven omdat het aantoont dat De Bond niet neutraal is, maar vanuit een specifieke invalshoek schrijft.

In 2009 kende De Bond een oplage van 284.244 exemplaren.

Om een idee te geven van haar lezersprofiel enkele cijfers: 63% van de lezers zijn vrouwen, 37% mannen. 63% heeft een leeftijd tussen 25 en 54 jaar oud. 52% heeft kinderen onder de 15 jaar. 58% behoort tot de sociale klassen 1 tot 3. 64% is actief. 73% leeft in een gezin met minstens 3 personen. In 2009-2010 had De Bond een bereik van 662.500 totaal aantal lezers. De distributie gebeurt per post en de donderdag of vrijdag ontvangen de leden De Bond in hun bus. (Publicarto, n.d.)

Waar De Bond in 1960-1961 en 1985 nog wekelijks verschijnt, is dat vanaf januari 2005 om de twee weken.

Voor een goed contextueel begrip van de situatie van De Bond, een kleine doorlichting van enkele toonaangevende auteurs in het onderzochte tijdsbestek:

Voor 1960-1961 is dat dr. Professor *Frans Van Mechelen* (1921-2000), een belangrijk Belgisch politicus van de CVP en gewezen minister van Cultuur (1968-1972). Ook doctor in de sociale wetenschappen en hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Leuven. Van 1960 tot 2000 was hij voorzitter van De Bond van Grote en Jonge Gezinnen.

In diezelfde periode schrijft ook dr. professor *Albert Kriekemans* (1906-1986) in *De Bond*. Hij construeerde een uitgesproken rooms-katholieke pedagogiek en beheerste de Vlaamse (gezins)pedagogische scene tot eind jaren '60 (De Keyser, Hellemans & Marcoen, 1976; Van Crombrugge, 1999).

In 1985 is Van Mechelen nationaal secretaris van De Gezinsbond. De Bond en BGJG zitten dan nog stevig onder christelijk Vlaamse signatuur.

In 2009, 2010 is *Roger Pauly*, algemeen secretaris van De Gezinsbond (sinds 1999). De 'conservatieve' katholieke hoek is met hem niet verlaten. Gezinspolitiek secretaris is nu Anne-Mie Drieskens.

Als slot kunnen we zeggen dat ons onderzoeksmateriaal (*De Bond*) het mogelijk maakte om op genealogische wijze na te gaan of de opvattingen van opvoedingsdeskundigen over opvoeding en grenzen stellen, veranderd zijn. Op die manier werd het ook mogelijk iets te zeggen over veranderende opvattingen betreffende de relatie tussen maatschappelijke verantwoordelijkheid en de verantwoordelijkheid van het individu. Wat ons dan weer, in een reflexieve beweging, in staat stelt de huidige evoluties met kritisch oog te bekijken en ons af te vragen of we al dan niet een terugslagbeweging maken.

3.3. Methode

Kwalitatieve inhoudsanalyse en discoursanalyse

We kozen voor een kwalitatief onderzoek. Verantwoording daarvoor vonden we bij Kracauer (1952, in de Bruin, 1999). Hij betoogt dat communicatie in wezen niet bestaat uit kwantitatieve elementen, maar dat zij kwalitatief van aard is. Daar ons onderzoeksmateriaal communicatie als functie heeft, lijken we op dit punt goed te zitten. Moeilijker was het ons volledig achter een welbepaalde kwalitatieve methode te scharen. In de literatuur bestaat er geen eenduidigheid over wat een bepaalde methode nu precies inhoudt.

In alle geval gaat het in dit onderzoek om een inhoudsanalyse; een kwalitatieve inhoudsanalyse, met een nadruk op discoursanalyse. Wester (1987) geeft mee dat een inhoudsanalyse een belangrijke vorm is van sociaal-wetenschappelijk onderzoek waarin gebruik wordt gemaakt van specifiek onderzoeksmateriaal: communicatieproducten.

Dit kan zeer breed opgevat worden: inhoudanalyse wordt toegepast op gesprekken, toespraken, preken, verhalen, mythe, radio- of t.v.-uitzendingen, kranten, tijdschriften, boeken, brieven, memoires, archiefmateriaal van organisaties, foto's [...].

Al dit soort materiaal kan gezien worden vanuit haar communicatiefunctie: op een of andere manier verwijzen zij naar betekenissen, het centrale onderwerp van kwalitatief onderzoek. [...]

De inhoudsanalyse is een interpretatieve werkwijze bij uitstek: de reconstructie van de betekenisstructuur in het materiaal staat centraal. (Wester, 1987, p. 95)

Den Boer et al. (2005) geven mee dat een inhoudsanalyse meestal gaat om het achterhalen van de boodschap zoals er die door een auteur is in gelegd. Mortelmans (2007) zegt dat een *discoursanalyse* kan beschouwd worden als een variant van inhoudanalyse. Bij vertogen gaat het 'niet alleen om aspecten van de tekst zelf, maar tevens om posities die individuen innemen in en om die tekst', zegt de Bruin (1999, p. 37).

Een vertooganalyse evalueert niet alleen de meest zichtbare elementen van een tekst, maar ook "dieper" gelegen betekenissen. Bovendien zijn de elementen van verschillende niveaus aan elkaar en aan maatschappelijke en culturele fenomenen te relateren. (de Bruin, 1999, p. 37)

[...] het doel van een vertooganalyse is om een vertaalslag te maken van concrete uitingen van individuen naar bredere maatschappelijke machtstructuren. (de Bruin, p. 38)

3.4. Werkwijze

Literatuurstudie

Vooraleer het eigenlijke onderzoek aan te vatten, werd studie gedaan op literatuur. Deze verkenning was belangrijk om een algemeen kader te verwerven en zicht te krijgen op wat geschreven is over een onderwerp. Op die manier konden eventuele hiaten worden nagegaan.

Materiaal

Mijn onderzoeksmateriaal was de gezinskrant De Bond.

Om een zicht te krijgen op wat leefde in de drie bepaalde periodes, werd ervoor gekozen telkens één volledig jaar van een bepaalde periode te analyseren. Het zou wellicht ook interessant geweest zijn van elk jaar één of twee publicaties te lezen, maar dat werd niet gedaan net omwille van het feit dat ouders ook niet op die manier een krant lezen. Artikelen bouwen op elkaar verder en zo ontstaat een bepaalde verhaallijn.

Vanuit een pragmatische houding werd ervoor gekozen volgende jaren volledig te analyseren, telkens met een tussenperiode van vijftientig jaar: jaargang 1960-1961, 1985 en 2009-2010. Vijftientig jaar is lang en veel, maar niet onoverkoombaar. Wellicht was het 'vollediger' geweest, om de tien jaar één jaargang te 'analyseren' of nog beter om de vijf jaar, maar wegens de beperkte omvang en tijd van een meesterproef had ik genoeg aan 140 kranten, met 6 tot 12 pagina's in 1960-1961, 12 tot 48 pagina's in 1985 en steeds 39 tot 40 pagina's in 2010.

Het was bijzonder relevant geweest om van eenzelfde jaar ook andere publicaties van de Gezinsbond (die betrekking hebben op opvoeding) mee op te nemen in de analyse, zoals bijvoorbeeld 'BOTsing' (ouders met tieners) en 'Brieven aan Jonge Ouders' (voor ouders met baby's). Deze waren er nog niet vanaf de zestiger jaren, wel vanaf 1979 ('Brieven van Jonge Ouders') en vanaf 2000 (BOTsing). Nog interessanter had het kunnen zijn een geheel ander tijdschrift over opvoeding mee in onderzoek op te nemen, zoals bijvoorbeeld 'Ouders van nu, Vlaanderen'.

De veelheid aan materiaal die kan spreken kan ook onmiddellijk de zwakte zijn van deze meesterproef: ze spitst zich slechts toe op drie jaar waar er gesproken wordt over een periode van vijftig jaar, ze gebruikt slechts één bron maar er zijn er meerdere. Klaar zijn we dus nog lang niet. Verantwoording voor de kleine hoeveelheid materiaal dat werd onderzocht vinden we bij den Boer et al. (2005):

Bij kwalitatieve vormen van inhoudsanalyse staat de reconstructie van de min of meer verborgen betekenisstructuur van (media)inhoud centraal. [...] Een belangrijk verschil [lees: met kwantitatieve inhoudsanalyse] is vooral dat bij een kwalitatieve inhoudsanalyse een veel kleinere steekproef wordt

gebruikt, omdat de analyse in de eerste plaats meer open is en in de tweede plaats meer gericht is op diepte en details. Dit leidt tot een zeer arbeidsintensieve en daardoor kleinschalige manier van analyseren. (den Boer et al, 2005, p. 156)

Alle bondsbladen (uitgenomen deze die ontbraken) van 1960-1961, 1985 en 2010 werden doorgenomen en geanalyseerd. Volgende nummers van 1960 zijn beschikbaar: 4, 8,10, 17, 23, 40, 45, 48, 49, 50, 51. Daar het overgrote deel van de nummers ontbrak, werd de keuze gemaakt het jaar 1961 er bij te nemen. Het gaat om de nummers 1 tot 50. De nummers die van 1961 ontbraken zijn 4, 10, 45.

1985 kent de nummers: 1-48 (volledig)

Van 2009 werden de eerste tien nummers (van de 23 nummers) geanalyseerd.

2010 kent de nummers 1-24 (volledig). Alle nummer werden geanalyseerd. (De krant is niet meer wekelijks, maar verschijnt dan om de twee weken).

Verloop: fasering van de analyse

Het uitvoeren van een kwalitatieve analyse bevat meestal dezelfde stappen, maar wordt nooit twee keer op dezelfde manier uitgevoerd. De kern van de methode is het cyclisch te werk gaan door middel van voortdurende vergelijkingen en aanpassingen van eerder gevonden resultaten. (Mortelmans, 2007, p. 354)

Mijn onderzoeksproces verliep globaal beschouwd in vier fasen. De onderzoeksfasen zijn niet altijd chronologisch te scheiden, zegt de Bruin (1999). 'Een kwalitatief onderzoek kenmerkt zich juist door een hoge mate van flexibiliteit van de onderzoeker, die in staat moet zijn om afwisselend op verschillende abstractieniveaus over het onderzoeksmateriaal na te denken' (p. 53).

Fase 1: Dataverzameling

Een van de eerste opgaven van het onderzoek was te bepalen welk Belgisch/Vlaams tijdschrift/krant in aanraking kon komen voor de analyse. Een verantwoording voor de keuze van De Bond hebt u reeds kunnen lezen (zie '3.2. Analyse-instrument').

Elk bondsblad van de gekozen jaren werd zorgvuldig gelezen. Citaten en uitspraken over opvoeding of gerelateerd aan opvoeding, ouderschap, gezin, ... werden overgenomen in een document. Elk geanalyseerd jaar kreeg een reeks citaten op zijn naam staan, goed voor ongeveer vijftig bladzijden voor 1960-1961, negentig bladzijden voor 1985 en veertig bladzijden voor 2010. De overgenomen citaten dienden als analysemateriaal.

Enkel in het archief van het KADOC te Leuven kon De Bond van 1960-1961 en 1985 doorgenomen worden. Artikelen vermochten geen kopies wegens kans op schade aan het materiaal. De enige manier om te kunnen werken met dit materiaal was door relevante citaten

en fragmenten over te typen. Vanaf januari werd de (vernieuwde) bibliotheek 'De Biekorf' van Brugge heropend: vanaf het jaar 1979 was ook daar De Bond beschikbaar. Sindsdien kon ik het doornemen van het uitgiftejaar 1985 in de leeszaal in Brugge verder zetten. Het nemen van kopies kon daar wel. Voor De Bond van 2009-2010 werd zowel gebruik gemaakt van de bibliotheek in Brugge als in Gent.

Fase 2: Thematische analyse

Eenmaal alle materiaal beschikbaar was, werden de citaten voor een tweede maal doorlopen. Per geanalyseerd jaar werden ze gestructureerd aan de hand van thema's. De thema's lagen niet op voorhand vast maar zijn ontsprongen aan het materiaal. Het materiaal werd als het ware geordend om op die manier de gegevens hanteerbaar te maken. Dit gebeurde telkens voor het jaar 1960-1961, 1985 en 2009-2010.

Deze 3 thematische documenten werden opnieuw geanalyseerd om tot een inhoudelijke analyse te komen.

Fase 3: Inhoudelijke analyse en analyse van het discours

Als onderzoeker moet je constant allerlei vragen stellen zoals *wie, wanneer, wat, hoe, hoeveel* en vooral *waarom*, zegt de Bruin (1999). Men moet zich ook steeds afvragen hoe de vertogen zich tot elkaar verhouden en *tegenstellingen* zoeken. 'Vaak wordt pas echt duidelijk wat iets is wanneer je weet wat het níet is' (de Bruin, 1999, p. 50).

Enig *scepticisme* tegenover het eigen werk is niet misplaatst. *Af en toe moet afstand genomen* worden van het werk en moet de vraag naar het gebeuren gesteld worden. *Subjectiviteit, intuïtie en creativiteit* zijn onvermijdelijk. Het is dan ook goed dat de vorser zich hiervan bewust is en dit 'knelpunt' erkent en het zelfs op positieve wijze aanwendt. (De Bruin, 1999)

Deze fase zouden we ook het 'vertoog' over opvoeden kunnen noemen. Er werd geprobeerd om achter de grote lijnen van de onderzoeksresultaten te komen (de Bruin, 1999).

In deze fase lag het accent nog meer op analyse. Ze gebeurde meer toegespitst en gericht, was minder open dan de vorige. In fase 2 werden de bekomen data enkel geordend, zonder dat er interpretaties aan te pas kwamen. Fase 3 combineerde de data op een andere manier. De gegevens van verschillende artikelen (van eenzelfde jaar) werden naast elkaar gelegd en met elkaar vergeleken, contradicties werden erkend. Voor elk jaar werden tendensen, discoursen, paradoxen en ambivalenties eruit gelicht. We verkregen dus 3 teksten met een veelheid aan thema's en citaten. Wilden we in de diepte analyseren in plaats van in de breedte, dan was het nodig een groot aantal thema's aan de kant te leggen. Slechts vier thema's werden in de verdere analyse meegenomen. Het gaat om de thema's:

- Deskundigen aan het woord
- Ouderlijke verantwoordelijkheid
- Maatschappelijke verantwoordelijkheid

- Grenzen stellen.

Thema's die evengoed andere thema's hadden kunnen zijn: elke keuze is relatief al bezit ieder thema relevantie. De enige reden voor de keuze van deze thema's lag in het beantwoorden van de onderzoeksvraag.

Alle gekozen thema's kwamen voor in 1960-1961, 1985 en 2010. Wat er onder viel en welke ondertitels de zaak uitmaakten, kon dan weer verschillen.

De inhoud onder de thema's werd telkens opnieuw gelezen en geïnterpreteerd. Het doel was om steeds nauwkeuriger de kern van de thema's weer te geven en ze uiteen te rafelen in sleutelementen. Om er zeker van te zijn dat de onderzoeker geen loopje ging nemen met de interpretaties, werd teruggegrepen naar fase 1 en 2 (cyclisch proces). Alle data en thema's werden opnieuw doorgenomen, om na te gaan of het beeld dat geschetst werd in de 3 verhalen nog klopte. Vervolgens keerden we terug naar fase 3.

Het resultaat van deze fase gaf aanleiding tot drie 'verhalen' ('Opvoeden anno 1960-1961', 'Opvoeden anno 1985', 'Opvoeden anno 2009-2010') opgenomen in deze meesterproef. De verhalen werden opgebouwd aan de hand van thema's en citaten uit De Bond van het desbetreffende jaar. Het was onmogelijk alle citaten op te nemen. Waarmee benadrukt wordt dat de gekozen citaten, illustraties zijn van (vele) andere.

Fase 4: Integratiefase

Het vertoog over opvoeden vormde het kernbegrip van het onderzoek naar opvoedingsadvies in De Bond. In de verschillende perioden, in de verschillende thema's, was steeds eenzelfde vertoog over opvoeding en ouderlijke verantwoordelijkheid aan het werk. In de 'onderzoeksresultaten' kunt u lezen hoe dit idee groeide.

In deze fase werden twee stappen doorlopen.

Eén keer het verhaal van elk jaar gekend was, werden de verhalen naast elkaar gelegd en aan een nieuwe analyse onderworpen. De verhalen stonden niet meer op zich, maar werden vergeleken op belangrijke gelijkenissen en verschillen, paradoxen, ambivalenties en tendensen. Alle verhalen werden als het ware geïntegreerd. Het resultaat van deze eerste stap vindt u in 'V. Naar een begin of einde' (meer specifiek: '5.1. Van een synthese...').

Als laatste stap keerden we terug naar de literatuurstudie. Kon het onderzoek, bestaande uit 3 verhalen, teruggekoppeld worden aan de bevindingen uit de literatuur? Wat waren de overeenkomsten en de verschillen? En nog belangrijker, kon het onderzoek haar relevantie waarmaken en nieuwe zaken toevoegen?

De koppeling tussen beide delen, literatuurstudie en onderzoek, en het resultaat van deze stap, kunt u vinden in '5.2. ...Naar een voorlopig besluit'. Daar werd een mogelijk antwoord op de onderzoeksvraag geformuleerd.

'Het einddoel van een kwalitatieve inhoudsanalyse is om alle nuances in de verschillende niveaus van de data te ontdekken' (de Bruin, 1999, p. 58).

3.5. Spanningen en vragen

Verplicht tot kiezen

We hadden het over vier thema's die ook vier andere hadden kunnen zijn, citaten die ook vervangbaar zijn. Ik wil het hebben over één lezing waarnaast nog vele andere.

Weergegeven werd wat deskundigen schrijven over opvoeding. Op een zo correct mogelijke manier lieten we feitelijkheden zien over opvoeding, gelezen in De Bond. Toch kon ik er niet onderuit dat ik las wat ik las, zag wat ik kon zien. Dat er daarnaast nog veel meer te lezen was, of anders te lezen was, niet gezien of opgemerkt werd, is ook een feitelijkheid. En hier kan het denken over genealogie opnieuw dienst doen.

Er zijn meerdere geschiedenissen, misschien evenveel als er geschiedschrijvers zijn. Veralgemeend naar de analyses van De Bond, kunnen we zeggen dat deze niet één analyse behoeft maar meerdere. De mijne is één lezing van de (mogelijks) zoveel andere. Gedurende mijn onderzoek vormde deze gedachte als het ware mijn wetenschappelijk geweten: het stelde geregeld de vraag naar de wetenschappelijkheid en de gegrondheid van dit gebeuren.

Onderzoek is nooit neutraal

Een onderzoeker is nooit neutraal en staat nooit los van zijn thema (Mortelmans, 2007;...).

Ook een onderzoeksvraag stellen over de manier waarop deskundigen in de opvoeding schrijven over opvoeding is niet neutraal en al zeker niet zonder gevaar. Het is geen vraag naar schrijfstijlen of tegenstrijdige opvattingen, ook geen vraag naar wat individuen zeggen of schrijven. Het gaat om een bepaalde denkwijze in een bepaalde periode, in een bepaalde context. Hier zit een enorm spanningsveld. We hebben de keuze gemaakt opvattingen van deskundigen over opvoeding te analyseren. Kritisch werd gebruik gemaakt van deze adviezen om een bepaald denken aan de oppervlakte te brengen. Dit onderzoek zou dan ook begrepen kunnen worden als een aanval op die mensen die schrijven en spreken over opvoeding. Het mag echter duidelijk zijn dat het niet gaat om een 'beschuldigen' van deskundigen en zo men wil een 'ontschuldigen' van ouders.

Ditzelfde spanningsveld ontmoetten we bij mijn analysemateriaal: de wekelijkse krant (nu tweewekelijks) De Bond. Ik heb me dus ingeschreven in een bepaalde praktijk, die een bepaalde ideologie voorstaat.

Deze zienswijze moet geëxpliciteerd worden. Het is dan ook niet onbelangrijk de vraag te stellen of ik tot dezelfde bevindingen zou gekomen zijn indien ik een meer progressief tijdschrift had geanalyseerd bijvoorbeeld het tijdschrift 'Ouders van Nu, Vlaanderen'?

Ik denk het niet.

De onderzoeker kan de gevangene van zichzelf worden

Hoe verder het onderzoek vorderde, hoe meer de vraag naar objectiviteit en subjectiviteit speelde. Waar we in de beginfase, toen het nog niet vast stond wat we wilden en zouden vinden, elk artikel lazen en elk thema meenamen (voor elke periode), was dat op het einde van het proces anders. Eén keer bepaald was welke thema's verder opgenomen zouden worden in de analyse, konden we niet meer spreken van 'afstand'. Hoe dieper in de analyse, hoe meer de lijn duidelijk werd. Met het specifieker en nauwkeuriger schrijven van een bepaald thema, werden andere zaken losgelaten. Het gevaar dreigde dat ook belangrijke nuances tussen de mazen van dit net vielen. Je verhaal wordt dan extreem duidelijk, het begint een bestaan op zich te leiden. De link met de data wordt dan onduidelijk. Om dit te vermijden, werd vaak teruggегреpen naar fase 1 en 2. Toch kan niet ontkend worden dat één keer je weet wat je schrijft, het steeds moeilijker wordt afstand te nemen en terug te keren naar de wijze van 'in de wereld staan' toen je nog niet wist wat het onderzoek zou vertellen.

Hoe meer het einde van het onderzoek naderde, hoe moeilijker het werd een conclusie te trekken. Het gezichtsveld leek beperkter te worden. Het gevaar dreigde dat ik door een aantal bevindingen, me te veel op die 'resultaten' ging focussen, waardoor ik andere mogelijke besluiten over het hoofd zag. Ik heb me herhaaldelijk uit de put moeten trekken, waarin ik dreigde te zakken door vast te houden aan enkele gevonden 'resultaten'. Het waren en blijven momenten van twijfel. De dreiging van te specifiek te werken, is de valkuil van een lui oog. Je ziet nog bepaalde zaken, maar je ziet maar één kant en dus zie je beperkt.

Het 'luie oog' toont nog maar eens dat elk onderzoek eenzelfde onderwerp anders zal zien. Zelf dezelfde onderzoeker ziet op bepaalde momenten veel, op andere momenten bijna niets.

Onderzoek dient kritisch te zijn

Een onderzoeker wordt verondersteld kritisch te staan tegenover de materie die hij onderzoekt. De artikelen in De Bond werden dan ook op kritische wijze besproken. Niet met de bedoeling kritiek te uiten, noch op de Gezinsbond zelf noch op de mensen die de artikels schrijven. Het was niet de bedoeling te onderzoeken wiens standpunt 'de waarheid' in pacht had en heeft. Wel om het discours waarin we vervat zitten, bloot te leggen. De Bond werd gebruikt om een kritisch beeld te kunnen schetsen over de wijze waarop we vandaag over opvoeding denken, niet omdat ze ons duwt in een bepaalde opvatting over opvoeding, maar integendeel omdat de ze één van de weinige tijdschriften is die al een lange weg heeft afgelegd en haar bestaan kent vanaf 1921 en nu nog altijd bestaat. Bovendien krijgt het thema opvoeding in elke Bond zijn plaats, wat het ook mogelijk maakte bepaalde veranderingen in opvattingen in eenzelfde tijdschrift te analyseren. Alleen al haar enorme ledenaantal en oplage kan een sprekend argument zijn om van de gezinskrant De Bond een instrument voor kritische analyse te maken.

IV. Onderzoekresultaten:

Een analyse van De BOND anno 1960 - 1961, 1985, 2009 - 2010

Voor we beginnen enkele praktische besprekingen over de verwijzing naar referenties in dit deel van de meesterproef:

In zover mogelijk werd ook hier gebruikgemaakt van de APA – normen 5th edition om bronnen weer te geven.

Dit hoofdstuk bestaat uit drie verhalen met eenzelfde opdeling. De referenties van de bronnen, opgenomen in punt '1. Tijds kader' kunt u vinden in de bibliografie achteraan. Vanaf punt '2. Deskundigen aan het woord' verwijzen alle bronnen naar artikelen uit De Bond. Om de leesbaarheid te verhogen en het vinden van de referenties te vergemakkelijken, kunt u vanaf 'punt 2' (en dit in elk verhaal) de referenties achteraan terugvinden in een aparte bibliografie per tijdsperiode (genaamd 'Referentielijst voor bronnen uit De Bond').

De citaten uit De Bond worden letterlijk weergegeven. Aan zinsconstructie en woordgebruik werd niet gesleuteld. Woorden die we vandaag niet meer gebruiken werden overgenomen zoals ze in het artikel weergegeven zijn. Enkel de spelling werd soms aangepast, omwille van de veelheid aan citaten en de leesbaarheid. Een voorbeeld van verandering: van 'risiko's en kontekst', naar 'risico's en context'.

4.1. Opvoeden anno 1960 - 1961

DE BOND: een bondgenoot?

1. Tijds kader

De gouden jaren van de welvaartsstaat⁴

Nooit eerder steeg de koopkracht zo snel als in de decennia na de Tweede Wereldoorlog (Vandenbroeck, 2009b). Het is een periode van hoge economische groei (Vervliet, 1999, in, Fret, 1999) en van een stijging van de consumptie (Vandenbroeck, 2009b). In de jaren vijftig zakt de werkloosheid onder de 5%, in de 'golden sixties' is dat zelfs onder de 3% (ibid.). De nood aan werknemers is in deze periode van hoogconjunctuur - de jaren zestig - zo groot dat mannen alleen niet meer kunnen volstaan. Vrouwelijke arbeidsparticipatie neemt toe en ook buitenlandse werknemers worden geïmporteerd. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog zorgt dit voor de 'eerste mediterrane golf', Italiaanse arbeiders worden ingezet voor steenkoolontginning. Een tweede 'golf' komt in de jaren zestig en 'importeert' Spanjaarden, Grieken, Turken en Noord-Afrikanen (Vandenbroeck, 2009b).

Er is een grenzeloos vertrouwen in de wetenschap als motor voor de modernisering, er is het vertrouwen in de toekomst en het geloof dat materiële, sociale en emotionele welvaart hand in hand gaan (ibid.). Materieel, sociaal en emotioneel welzijn vormen een mix, er is enige onrust over de klassentegenstellingen, en Amerika wordt beschouwd als ideale samenleving (ibid.). 'De toenemende welvaart blijkt overigens niet voor iedereen in dezelfde mate op te gaan, getuige de winterstakingen van 1960-'61, maar desondanks blijft het toch een periode van relatieve rust' (ibid., p. 74).

Geleidelijk aan doen koelkast, wasmachine, centrale verwarming, telefoon, televisie en auto hun intrede (Wubs, 2004). De intrede van de techniek in de persoonlijke levenssfeer maken het gezinsleven en vooral het leven van de huisvrouw aangenamer (Vandenbroeck, 2009b). 'Een nieuwe wereld van arbeid, jacht, van comfort en verstrooiing, kwam tot stand' (Dré, 16 juni, 1961, p. 3). De traditionele geslotenheid wordt ingeruild voor een wereld waarin alles open ligt (Hooghe, 1995). Dat brengt met zich mee dat de samenleving onvoorspelbaar, en tegelijk onoverzichtelijker wordt (ibid.). De dwang van de traditie is vervangen door de dwang van het economisch systeem (Walravens, 2005).

De toegenomen welvaart - golden sixties - gaat samen met een grotere morele vrijheid en een breuk met traditionele gezinsconcepten (Vandenbroeck, 2009a). Het einde van de jaren zestig wordt gezien als een periode van opvallende gezinsveranderingen (Vandenbroeck, 2009b). De ontzuiling wordt duidelijk (Righart, 2004). De pil wordt geïntroduceerd. Het gezin privatiseert en individualiseert (Vandenbroeck, 2009a). Het gezin als institutie verzwakt (Lesthaeghe, 1987, in Vandenbroeck, 2009b). Vrouwenbewegingen kennen in de jaren zestig toenemende invloed

⁴ De gouden jaren van de welvaartsstaat lopen van 1950 tot 1975 (Vervliet, 1999, in, Fret, 1999).

(Vandenbroeck, 2009a). De methodes van opvoedkunde verbeteren en het psychologisch inzicht in de menselijke natuur ontwikkelt zich sterk. Het levensritme wordt opgedreven (s.n., 20 oktober, 1961).

De uitbouw van de welvaartstaat moet begrepen worden als een rationeel antwoord op economische, sociale en demografische veranderingen in de moderne tijd: de economische groei, de industrialisering en de veroudering maken de herverdeling van inkomens mogelijk én noodzakelijk' (Cantillon, 2009, p. 5). De welvaartsstaat kwam er na de Tweede Wereldoorlog in de vorm van een op het verzekeringsprincipe gebaseerd sociaal contract, wat leidde tot een samenhangsgevoel tussen de burgers die elkaar, via de staat, wederzijds ondersteunden (Weymans, 2005). Haar geleidelijke groei samen met de economische groei in de tweede helft van de twintigste eeuw, leidde tot een verdere vermindering van de sociale risico's (Geldof, 2004). Er waren relatief veel actieve bijdragebetalers en weinig uitkeringsgerechtigden (werklozen, gepensioneerden) (Vervliet, 1999, in Fret, 1999). De economie was aldus georganiseerd op basis van relatief homogene groepen van werknemers. Zij die minder efficiënt waren werden binnen deze groepen gecompenseerd door anderen (Weymans, 2005). De sociale bescherming was eenvoudig te realiseren via de sociale zekerheid (Vervliet, 1999, in, Fret, 1999). De Koude Oorlog ligt als een schaduwzijde bovenop deze bloeiende periode (Vandenbroeck, 2009b). Na het einde van de Tweede Wereldoorlog richt het politieke discours zich meer en meer tegen Moskou en het Oostblok (ibid). 'De Spoetnick-schok (het plotse besef van een technologische voorsprong van de Sovjet-Unie) stimuleert de aandacht voor de vroegkinderlijke opvoeding [...]' (Vandenbroeck, 2009b, p. 75).

Tussen 1945 en 1965 ontwikkelde de kwestie Vietnam zich als slechts één van de vele decors waartegen de strijd tegen het wereldcommunisme gestreden werd, tot een ogenschijnlijk volstrekt ongelijk duel tussen het machtigste land ter wereld en een klein Aziatisch volk (Righart, 2004). De Vietnamoorlog had vanaf 1966 een politiserend en internationaliserend effect op de jeugdcultuur van de jaren zestig (ibid.).

In de frontlinie wordt de autoriteit op vlak van psyche, religie, maatschappelijk gezag bevochten. Er is de muziek à la Beatles en meer maatschappelijk à la Dylan of Pink Floyd. Er is het existentialisme à la Sartre en het feminisme à la De Beauvoir. Er is de COBRA-beweging in de kunst, terwijl de literaire stroming van De Vijftigers vooral in de zestiger jaren ingang vindt (zie bijvoorbeeld Hooghe & Jooris, 1999). Kortom, de cultuur ademt nieuw en speelt in op een anti-autoritaire tendens, los van traditie en nieuw in vorm.

Jongeren komen in opstand tegen de starre verhoudingen in de maatschappij. In universiteitssteden vinden studentenrevoltes plaats, met bezetting van universiteitsgebouwen. Mei 1968, seksuele revoluties, hippies,... De eerste analyseperiode van De Bond situeert zich daar net voor, maar de roots van dit cultureel patroon zijn al gelegd en ze worden - lang voor ze echt merkbaar worden in de meer afgelegen woonkernen - een bron van onzekerheid, van nieuwsgierigheid en vooral van 'begeert' bij het jonge volkje.

2. Deskundigen aan het woord

'Opvoeden is studie waard' (Kriekemans, 30 juni 1961, p. 1). 'Vele zeer geletterde (!) moeders moeten nog de eerste lessen in ware opvoedkunde leren' (s.n., 3 maart, 1961, p. 3).

Eigenlijk hebben zij [ouders] toch een geweldige taak, een zeer zware opdracht, waartoe normaal bijna alle mensen opgeroepen zijn, maar waartoe (buiten de onderwijzers en fröbeljuffrouwen) eigenlijk niemand voldoende wordt opgeleid. Men moet zijn plan maar trekken, bekwaamheid speelt geen rol: doch als het met zoonlief of dochtertje dreigt mis te lopen, dan zijn wij gauw geneigd alle schuld op pa en ma te schuiven... Soms terecht, maar soms ook ten onrechte. (Dré, 16 juni 1961, p. 3)

De theorie van de pedagogische praktijk mag niet moeilijk of ingewikkeld zijn, 'want opvoeding is geen taak van specialisten. Elkeen moet kunnen opvoeden. Wat nochtans niet insluit dat alles in de opvoeding gemakkelijk is.' (Roels, 30 juni, 1961, p. 1)

De opvoeding van de kinderen is thans oneindig veel ingewikkelder dan weleer. Ontelbaar zijn de invloeden die de kinderen en de jeugd ondergaan en psychologische kennis die van de ouders wordt vereist dient veel grondiger te zijn dan voorheen. De moeilijkheden tegenover dewelke evenwichtige en voorbereide ouders staan, worden een ernstig probleem voor de anderen die minder voorgelicht zijn over hun taak. (s.n., 1 december, 1961, p. 1)

'De onwetendheid van zekere ouders grenst aan het ongelofelijke en het is hier vooral dat veel kan bereikt worden met het vermenigvuldigen der informatie' (Kriekemans, 22 februari, 1961, p. 1). Steeds meer verschijnen boeken, brochures, artikelen die over het kind en zijn wereld gaan. Ze dragen er toe bij 'ook voor de gewone man de sluier verder op te lichten, waaronder de kinderziel zich verschuilt' (Roels, 21 juli, 1961, p. 1). Tal van lezingen over opvoeding worden georganiseerd. Willen ouders niet onwetend blijven, dan dienen ze overspoeld te worden door informatie (veel ouders zijn blijkbaar zeer onwetend), dienen ze aan cursussen onderworpen te worden (opvoeden moeten ze leren)... Wil men tal van problemen vermijden dan is het 'volstrekt noodzakelijk dat de jeugd in gezin of cursussen wordt voorgelicht over onvermijdelijke spanningen in ieder huwelijk of gezin' (Kriekemans, 16 december, 1960, p. 12). Dankzij al deze nieuwe ontwikkelingen, de wetenschap en vooral de kinderpsychologie en de veelheid aan informatie, komt men tot de conclusie dat het kind anders is dan de volwassene. 'We menen geleidelijk tot een beter begripen van het kind te komen. Al willen we het kind niet beschouwen als de larve van de mens, [...] we mogen ons evenmin het kind voorstellen als een volwassene in klein formaat.' (Roels, 21 juli, 1961, p. 1)

Deskundigen spreken in positieve termen over ontwikkelingen en evoluties, pessimistischer zijn ze wanneer ze het hebben over opvoeding. Ouders dienen hun kinderen te beschermen tegen de boze, volwassen wereld, maar deskundigen dienen de kinderen vooral te beschermen tegen de 'onwetendheid' van de ouders, de natuurlijke opvoeders van het kind.

Liefde is het devies en de oplossing voor alles. Moederliefde zou bovendien 'natuurlijk' zijn (Malico, 18 november, 1960, p. 1).

De liefde tot het kind als persoon is de zuivere basis voor het "kunnen opvoeden". Om een kind zuiver lief te hebben, zijn geen grote diploma's vereist. Vele ouders hebben dit nooit begrepen, zoals er ook vele zeer geletterde (!) moeders zijn die nog de eerste lessen in ware opvoedkunde moeten leren. (s.n., 3 maart, 1961, p. 3)

'[...] het volstaat dat er veel liefde is, een bestendige goede wil en wat meer psychologische kennis' (s.n., 10 november, 1961, p. 7).

Hier is sprake van een eerste **CONTRADICTIE**.

Opvoeden is natuurlijk en vereist geen diploma's, maar vele moeders moeten wel nog 'de eerste lessen in ware opvoedkunde leren'. Opvoeden is natuurlijk maar opvoeden is ook leerbaar. Ouders moeten leren opvoeden, is het niet door deskundigen dan is het wel door hun kinderen of in de eerste plaats door henzelf. *'De ouders moeten een normatief mensbeeld bezitten, dat wellicht ook groeit onder de aanwezigheid van de kinderen'* (Roels, 30 juni, 1961, p. 3). Kinderen dwingen bovendien *'rechtgeaarde ouders zichzelf in de eerste plaats op te voeden tot hoogstaande mensen'* (s.n., 3 maart, 1961, p. 3). *'Een opvoeder moet eerst zichzelf kunnen bevelen, vooraleer een ander te kunnen bevelen. Men moet eerst zichzelf opvoeden, 'wil men bekwaam zijn kinderen opvoeden. De moeder, de opvoedster bij uitnemendheid, mag dat nooit vergeten.'* (Berger in Malico, 18 november, 1960, p. 1)

Het gezin is de eerste kern, de levensgemeenschap waar opgevoed dient te worden. Opdat het (grote) gezin liefdevol kan worden opgevoed, is volgens sommige auteurs, de 'moeder aan de haard' gewenst. Thuisblijven zou in het belang van het kind zijn. De Bond wijst immers op de gevaren die kunnen plaatsvinden wanneer de moeder buitenshuis werkt:

De verhoging van de inkomsten lijkt zeer aantrekkelijk, maar het is zoals steeds de vraag of er genoeg discipline en verantwoordelijkheidsgevoel bestaat om het werk te kunnen opzeggen op een ogenblik dat het beter is er mee op te houden omwille van de kinderen. (s.n., 14 oktober 1960, p. 3)

Bovendien vermoeit het de huismoeder en dat zou haar weerslag krijgen op de gezondheid van het gezinsklimaat (s.n., 14 juli, 1961, p. 1).

Hier [voor de moeders die in dienstverband werken] zijn de eigenlijke gezinsproblemen gewoonlijk het zwaarst. De moeder moet twee taken vervullen en dient dikwijls de opvoeding van haar kinderen te verwaarlozen. Bovendien is de verleiding zeer sterk om ergens de last te verlichten, en men doet dat gewoonlijk langs het kindereenaantal. (Van Mechelen, 22 augustus, 1961, p. 1)

Als het niet strik noodzakelijk is, laat moeders dan thuisblijven (niet gaan werken) want zij is er nodig. De affectieve en geestelijke ontwikkeling van haar kinderen vragen dit offer [...]. Aan de moeder die trots is op haar baby hoeft men die raad niet te geven. (Moerman-Coetsier, 28 april, 1961, p. 1, 3)

De informatie gegeven door de Bond kan nooit neutraal zijn, oordelen en verwachtingen zijn erin verweven. Die informatie is vaak ook onderhevig aan het middenklasse denken:

De kinderen moeten kunnen slapen in het voor hen meest gunstige omstandigheden. [...] De slaapkamer mag geen duister, stofferig, onder de pannen weggestopt holletje zijn. Kraaknet, fris geschilderd met een stevig bed (met licht deksel) en een paar aangepaste, sobere "versieringen", een venster dat open kan, een praktische kast voor de kleren: ziedaar de minimumeisen voor een kinderkamertje. Het is echter niet voldoende om voor een stevig bed te zorgen: het kind moet vooral een aangepaste nachtkleding kunnen aantrekken. (s.n., 2 juni, 1961, p. 3)

Wanneer de deskundigen het over speelgoed hebben dan hebben ze het over 'didactisch speelgoed', verantwoord en aangepast speelgoed (het echt kunnen gebruiken), speelgoed die de 'scheppingsdrang' bij kinderen stimuleert, en speelgoed vervaardigd uit allerlei houtsoorten (s.n., 10 februari, 1961, p. 3).

Adviesliteratuur wijst ons vaak op de gevaren en op de risico's en praat dus ook onrust aan. Niet in het minst gaat deze vaak samen met een wantrouwen ten opzichte van ouders:

Voorlichting gebeurt het liefst door ouders, [...]. Het is niet zozeer de handeling van het kind die gevaarlijk is, als wel de tussenkomst van de volwassene naar aanleiding van de houding. [...] Het kind ziet de ouders vanaf driejarige leeftijd best niet meer naakt. Op het einde van het eerste levensjaar slaapt het kind het liefst op zijn eigen kamer. [...] Veel hangt van de seksuele opvoeding van het kind af: of we hen met het seksuele gaan verrijken of verarmen. (De Ryck, 19 februari, 1960, p. 5)

De houding van deskundigen ten opzichte van ouders en vooral moeders, is vaak expliciet beschuldigend en wantrouwend. De adviezen die circuleren bevatten vaak tegenstrijdigheden, het hoeft dan zelfs niet te gaan om twee verschillende auteurs:

Men moet slechts voor één ding opletten indien men teveel en onoordeelkundig gaat lezen over allerlei kwalen bij kinderen. En ook over allerlei gevaren die onze kinderen kunnen belagen. Namelijk; dat men niet wanhopig angstig gaat worden. (s.n., 10 november, 1961, p. 3)

Als we verder lezen komen we aan een **PARADOX**:

Maar ook een struisvogelhouding zou bijzonder nadelig kunnen zijn. Vermits een verwittigd man er twee waard is, wordt dit zeker het geval voor de ouders én voor hun kinderen. We kunnen het daarom slechts gelukkig vinden dat zoveel literatuur over de opvoeding verschijnt, afgezien dan van de massa's gemeenplaatsen, die ook op dat stuk worden bijgeschreven. (s.n., 10 november, 1961, p. 3)

Auteurs in De Bond zeggen ouders niet angstig te worden door het lezen over kwalen, toch is het niet slecht meer te lezen over die kwalen.

Het fragment laat uitschijnen dat wie toch angstig is dat enkel aan zichzelf te wijten heeft. Bovendien zegt het artikel:

Het wordt biezonder interessant wanneer specialisten over die problemen gaan schrijven vanuit de veelheid van hun ervaringen. Dat is dan het geval met dokter André Arthus in zijn werk "un monde inconnu: nos enfants". [...] Hij wil zijn ervaringen ten dienste stellen van alle opvoeders, zonder dat deze daarom een hoge ontwikkeling hebben genoten. (s.n., 10 november, 1961, p. 3)

Deskundigen hebben de expertise (door hun opleiding, door hun ervaringen) ouders bij te brengen wat 'goed' ouderschap is. Hier zien we hoe De Bond zich als expertisenetwerk wil profileren.

3. Ouderlijke verantwoordelijkheid

Vooraf moeders

Aan het gezinnen worden veel eisen gesteld. Het gezin is het primaat van de gemeenschap. Het gezin is het *'ideale milieu [...] voor de opvoeding van het kind'* (Kriekemans, 22 februari 1961, p. 1). Ouders hebben een enorme verantwoordelijkheid: het huwelijk moet er staan als een rots. *'[...] van de kwaliteit van deze eenheid hangt toch zoveel af voor de lotsbestemming van de kinderen'* (s.n., 22 april, 1960, p. 3).

Het kind is voor een zeer ruim deel datgene wat het gezin van hem maakt. In de intieme levensgemeenschap van personen, die het gezin is, wordt de jonge mens vooral gevormd door het net van persoonlijke betrekkingen dat er gespannen is. (Kriekemans, 22 februari, 1961, p. 1)

De roep naar verantwoordelijkheid van ouders is vooral op de moeders gericht, neem bijvoorbeeld de reclame van bronwater SPA: *'Huisvrouwen! Gij die verantwoordelijk zijt voor de GEZONDHEID van het gezin, hebt steeds SPA in huis'* (s.n., 4 maart, 1960, p. 3).

Een wantrouwen aan het adres van ouders...

De Bond geeft geboden en verboden mee, spreekt over waar gevaar en wat er fout dreigt te lopen. Gesproken wordt over de *'onverschilligheid van hun ouders'* (R.L., 9 juni, 1961, p. 5), *'alweer de schuld der ouders'* (Kriekemans, 22 februari, 1961, p. 1), *'ouders moeten eerst zichzelf opvoeden'* (s.n., 22 april, 1960, p. 3), *'de moeder innerlijk vrijmaken'* (Malico, 18 november, 1960, p.1), *'de moeder moet streven naar zelfbeheersing'* (ibid.),... *'In alle landen zijn er kinderen die aan hun lot overgelaten worden, ofwel door het overlijden ofwel - wat veel erger is - door verregaande onverschilligheid van hun ouders...'* (R.L., 9 juni, 1961, p. 5).

Een lezer zegt: *'niemand wenst luiakken, behalve de ouders'* (F.D., 23 juni, 1961, p. 7). Dat kinderen niet slapen, niet goed eten, of niet goed praten is meestal de schuld van de ouders (N.,

30 juni, 1961). *'Welnu, het hedendaagse gezin doet het lang niet altijd goed'* (Kriekemans, 22 februari, 1961, p. 1).

...en wat er allemaal dreigt fout te lopen

'Toch ontstaan alle problemen in het gezin, dat de eerste kern is' (Coppieters, 15 december, 1961, p. 3). Ouders en dan vooral moeders worden voor heel wat zaken die fout lopen, of niet verlopen zoals het moet, verantwoordelijk gesteld. Het ideale opvoedingsmilieu lijkt dan wel erg in contrast te staan met het wantrouwen dat deskundigen ten overstaan van datzelfde milieu koesteren. Fout loopt het al daar waar het huwelijk uitdraait in een echtscheiding. Het huwelijk als rots is zelfs zo sterk dat het beter is een vader of moeder begraven te hebben, dan ouders te hebben die gescheiden zijn:

Wat niet kan geloofwaardig worden: zoals de kinderen uit een ontwricht huwelijk er slechter voorstaan, dan zij die vader of moeder door de dood verloren, zo is ook de uit de echt gescheiden vrouw nog ongelukkiger, dan zij die een beminde man naar het kerkhof zag dragen. (Roels, 23 juni, 1961, p. 1)

Kriekemans (1960, 16 december) heeft het over een studie van *'verwaarloosde en delinquente jeugd'*, die zegt *'dat het onheil hier zijn voornaamste oorzaak vindt in de opvoeding'* (p.12). Het wantrouwen tegenover ouders lijkt groter te worden wanneer moeders buitenshuis werken:

Heeft de moeder de verantwoordelijkheid om te stoppen met arbeiden wanneer dat voor het gezin noodzakelijk is? [...] bestaat er genoeg discipline en verantwoordelijkheidsgevoel [...] om het werk te kunnen opzeggen op een ogenblik dat het beter is er mee op te houden omwille van de kinderen? (s.n., 14 oktober, 1960, p. 3)

Een vader schrijft:

Als vader regelmatig werkt, is en blijft vrouwenarbeid een vloek voor het gezin. [...] Een laatste vraagje. Bestaat er geen statistiek over het aantal boefjes, straatschenders, joy-riders, nozems en andere jeugdige leeglopers en nietdeugden, in verhouding tot het al dan niet uit werken gaan van de moeder? (G.B., 11 augustus, 1961, p. 2)

De redactie geeft een reactie op dit woord:

De greep die onze lezer in zijn omgeving gedaan heeft, geeft zeker een goed beeld van wat in vele gezinnen met de buitenhuisarbeid van de moeders gepaard gaat. Hij heeft de moed erop te wijzen dat een dergelijk leven en/of de opvoeding der kinderen verwaarloosd wordt. Dat in vele gevallen de ware drijfveer voor vrouwenarbeid een of ander vorm van materialisme is, kan niet betwist worden. [...] Niettemin willen wij onze lezer voor enkele denkfouten waarschuwen: niet alle buitenhuiswerkende vrouwen kunnen over eenzelfde kam geschoren worden; vooreerst niet de talrijke fabrieksarbeidsters wier man een werkelijk ontoereikend loon verdient. [...] doch we kunnen bevestigen dat een zeer groot

gedeelte van de ontwrichte jeugd uit gezinnen stamt waarin man en vrouw hun eigen weg gaan. (De redactie, 11 augustus, 1961, p. 2)

Opnieuw berust op de moeder een heel grote verantwoordelijkheid te handelen in het belang van het kind.

'De onwetendheid van zekere ouders grenst aan het ongelofelijke' (Kriekemans, 22 februari, 1961, p.1).

Vele eenvoudige mensen denken soms, ten onrechte, dat "opvoeden" onvermijdelijk samengaat met "diploma's". Zij vinden het vanzelfsprekend dat een onderwijzer bijvoorbeeld in zijn school duizendmaal beter hun kind kan "opvoeden" dan zijzelf omdat de man er tenslotte "voor gestudeerd heeft". Zij vinden zich voor vele dingen "onbekwaam", ze denken dat ze nooit de juiste woorden zullen vinden om met hun kinderen een probleem(pje) te bespreken en ze laten het dan ook vaak heel vlug over aan "anderen", daar waar zij eigenlijk de plicht hebben zelf de moeilijkheden met hun kinderen op te lossen. (s.n., 3 maart 1961, p. 3)

Opvoeden is natuurlijk en opvoeden kan dus zonder handboek:

Het zijn angst, overbezorgdheid en drang naar volmaaktheid die de normale moederliefde komen verstoren door haar een hartstochtelijk en egocentrisch karakter te verlenen. Volmaaktheidstreven wreekt zich op het spontane in de liefde. Zonder Freud te onderschrijven, waar hij beweert dat "hoe men de opvoeding ook aanvat, men toch steeds verkeerd handelt", menen wij toch dat het best ware zich natuurlijk te gedragen en geen dwang- of angstgevoelens te kweken. Ouders die de gewone risico's der opvoeding aanvaarden, zijn hun kinderen meer van nut dan ouders die overbezorgd zijn en gebukt gaan onder opvoedkundige zorgen. [...] Moeder zijn is een ondankbare job. Zij moet het kind helpen opgroeien, dat wil zeggen geleidelijk aan zichzelf overbodig maken. (Malico, 18 november, 1960, p. 1)

Er is echter nog een probleem met de ouders:

Zelden zoekt men de oorzaken van de moeilijkheden bij zichzelf, zoals de vader en moeder welke aan mekaar zegden: "wat gaat het tegenwoordig toch moeilijk met onze dochter! Zouden wij ons niet eens door een psychiater laten onderzoeken?" (Kriekemans, 30 juni, 1961, p. 6)

Daarenboven worden onze kinderen vaak verkeerd behandeld. Zo ook met oververmoeidheid bij kinderen:

"Nos enfants ne sont pas surmenés, mais ils sont malmenés!" (onze kinderen zijn niet overspannen maar worden verkeerd behandeld!) [...] Zouden bedoelde gevoelige (overgevoelige?) kinderen hun grote vermoeidheid niet te wijten hebben aan de vele comics, die ze verslinden of aan een verslaafd-lang-kijken naar bepaalde TV-programma's, die "toch zo spannend zijn met al dat vechten", dat ze er niet alleen hun vingernagels bij afbijten, maar verder knagen, zodanig dat hun vingertoppen verzweren en moeder, zelf de dokter er bij te pas komen,... Deze voorbeelden zijn zomaar niet uit de lucht gegrepen of overdreven hoor!... En hebben deze kinderen voldoende nachtrust? (Fafner in F.D., 23 juni 1961, p.7)

Enige ongerustheid over permissiviteit is duidelijk: ouders die hun kinderen te veel verwennen en te permissief zijn, kan leiden tot problematisch gedrag.

Als we samenvatten wat er mis kan lopen in de opvoeding, dan leent volgend artikel Van Kriekemans zich daar perfect toe:

1. *Er zijn economische en sociale tekorten, zoals te geringe woonruimte en het te lage loon.*
2. *Belangrijk zijn de structureel pedagogische tekorten; a) het onvolledige gezin, waar bijv. vader of moeder overleden is, b) de gestoorde huwelijken, door de schuld der ouders, onder meer het steeds groter wordende aantal "emotionele" echtscheidingen.*
3. *Vele ouders zijn onbekwaam om kinderen op te voeden, omdat zij harteloos streng voor hen zijn of hen uit zwakheid verwennen.*
4. *De onwetendheid van zekere ouders grenst aan het ongelofelijke en het is hier vooral dat veel kan bereikt worden met het vermenigvuldigen der informatie*
5. *Misschien leven de meeste ouders volgens lage zedelijke maatstaven: uit genotzucht, uit eerzucht.*
6. *Er zijn neurotische ouders, die hun strakke en onzinnige gedragspatronen overdragen op hun kinderen. [...] Wij zouden in een volgende bijdrage willen aantonen hoezeer een verkeerde gezinsopvoeding een gevaar betekent voor het schoolleven van de kinderen en hoe dit voor de school de taak met zich meebrengt om hier te helpen en te genezen.* (Kriekemans, 22 februari, 1961, p. 1)

Uit deze lezing kan worden begrepen dat het vaak mis loopt met de opvoeding en dat ouders zich veelvuldig van hun verantwoordelijk kwijten. Bovendien hebben ze nog heel veel te leren. Vooraleer ze kunnen opvoeden moeten ze eerst zelf opgevoed worden, alsof zij dat reeds nog niet zijn. Ouders mogen niet angstig en niet overbezorgd zijn, maar worden wel herhaaldelijks gewezen op wat fout loopt, en vooral op wat fout kan lopen. Er wordt veel meer gesproken over wat ouders verkeerd doen of kunnen doen, dan over wat goed loopt. We hebben hier dan ook te maken met een tweede **PARADOX**:

ouders mogen zich niet angstig gedragen en al helemaal niet overbezorgd, want dan dreigt het gevaar dat het fout loopt met de natuurlijke opvoeding van het kind. Maar ouders moeten de problemen in het gezin wel aan zichzelf wijten. Ouders mogen dus niet angstig zijn maar moeten zich wel schuldig voelen.

Deze adviezen en uitspraken leggen een heel hoge druk op de verantwoordelijkheid van ouders.

4. Maatschappelijke verantwoordelijkheid

Zeggen dat de stem van De Bond eenduidig negatief spreekt over de moeders zou de waarheid onrecht aandoen. *'Moeder, ik noem je majesteit'* (Coppieters, 15 december, 1961, p. 3).

Er worden echt teveel inspanningen van ons gevraagd [...] het grootste lichtpunt zijn onze moeders! [...] Vaak zijn zij betere moeders geworden, en zeker betere echtgenoten! [...]. Daarom wordt ons het recht ontzegd een moeder met de vinger te wijzen omdat zij MAAR zoveel kinderen heeft. Wij hebben alleen

het recht te oordelen over moderne moeders, wanneer zij zouden falen in de liefde voor hun kinderen. Wij mogen hen niet eens verwijten dat de jeugd ontspoord. Nee, mocht er een verwijt bestaan, dan geldt dat zeker niet de moeders. [...] Moeders veranderen niet. Het moederschap heeft geen deel in de evolutie van de samenleving. Het staat er naast. Het staat er vooral boven! Er is nog nooit een kracht geweest die de moederliefde kon bedreigen. Geen enkel regime, geen enkel systeem. (Vos, 11 augustus, 1961, p. 1)

'De grootste avonturiers van de XXste eeuw zullen de vaders en moeders zijn!' (Dré, 16 juni, 1961, p. 3).

Behoorlijk wat **AMBIVALENTIE:**

Eenzijds stemmen die ouders ervan beschuldigen niet te kunnen opvoeden en dus de ware opvoedkunde nog moeten leren. Anderzijds zij die zeggen dat van ouders teveel wordt verwacht, dat we net de moeders moeten prijzen.

De Bond heeft het beste voor met het gezin en een structurele en maatschappelijke kijk is dus niet altijd ver af. Het gezin is *'de enige vaste waarde in de structuur van de staat'* (s.n., 28 april 1961, p. 1).

Ons land bezit een aantal diensten en instellingen die gezinnen in moeilijkheden kunnen helpen, ze zijn echter te gering in aantal, [...] ze zijn slecht gespreid en hun actie is niet voldoende gecoördineerd. Zeker zouden ouders in nood meer om hulp aankloppen indien ze beter wisten waar ze terecht konden [...]. Diagnose- en behandelingscentra, diensten voor raadplegingen inzake huwelijks- en opvoedingsproblemen, speciale onderwijsinstellingen die kinderen zowel in internaat als in externaat opnemen: al deze en andere middelen moeten de ouders toelaten preventief op te treden. Dit alles met het doel om werkelijk treurige sociale gevallen (jeugdelinquentie, enz.) en de ontzetting uit de ouderlijke macht zoveel mogelijk te beperken. (s.n., 20 oktober, 1961, p. 1)

Over het groot gezin wordt veel gesproken. Het is in de eerste plaats het groot gezin dat op steun en erkenning kan rekenen. Als men over het kleine gezin spreekt dan is dat vaak om ook hen ervan te overtuigen grote gezinnen te worden. (Opvoedings)initiatieven zijn er vooral voor de gezinnen in nood. De mogelijkheid tot het raadplegen van die initiatieven doet niet af aan het feit dat de ouders de eerste verantwoordelijken in de opvoeding van hun kinderen zijn en blijven. *'Er kan hen hulp geboden worden in hun moeilijkheden, maar niemand kan in hun plaats de verantwoordelijkheid nemen'* (s.n., 20 oktober, 1961, p. 40). Het gezin staat niet alleen voor de vorming van de jeugd: ook school en vrije tijd (tweede en derde milieu) worden erkend als belangrijke spelers in de opvoeding. Die structurele kijk staat enorm in contrast met de eerdere kijk op de gezinsproblematiek waar maatschappelijke problemen gereduceerd worden tot individuele problemen of problemen van de opvoeding.

Eerste, tweede, derde opvoedingsmilieu?

Onderwijs en vrije tijd zijn naast het gezin belangrijke spelers in de opvoeding. Gesproken wordt over de samenwerking tussen gezin, school, en jeugdbeweging (B.D., 8 december, 1961).

Toch horen we verschillende stemmen als het gaat om de rol die deze milieus dienen te spelen. Een verkeerde gezinsopvoeding kan een gevaar betekenen voor het schoolleven van de kinderen, en dit brengt *'voor de school de taak met zich mee [...] om hier te helpen en te genezen'* (Kriekemans, 22 februari, 1961, p. 1). Men heeft het ook over de te geringe belangstelling van de ouders voor de jeugdbeweging en ook daar weer spreekt men over *'minder interessante ouders en hun onverschilligheid'* (Roels in B.D., 8 december, 1961, p. 10).

Aan de ene kant worden het tweede en derde milieu als aanvullend beschouwd, zelfs corrigerend. Aanvullend want opvoeding is *'eerst en vooral de plicht van het gezin'*. *'Het is trouwens een utopie, te geloven dat school of beweging degelijk zouden kunnen opvoeden, wanneer het gezin in gebreke blijft'* (Saffre in B.D., 8 december, 1961, p. 10).

[...] de natuurlijke opvoeders komen vaak te kort aan hun fundamentele plicht. Zij hopen, als belastingbetaler, dat de overheid hun taak zal overnemen om het ergste te voorkomen, de straat te saneren, de bioscopen en parken int oog te houden en de herbergen te controleren. Die ouders zijn steeds bereid de laksheid of het gebrek aan waakzaamheid van de overheid te kritiseren [...]. Zo het natuurlijk milieu faalt, zal men zich tot andere milieus moeten wenden om de jongeren constructief op te leiden voor het nuttig gebruik van de vrije tijd. [...] Het probleem jeugd en vrije tijd is slechts een zijde van het probleem van onze hedendaagse jeugd. Deze is slechter, noch beter dan deze van gisteren en zij weerspiegelt reeds de jeugd van morgen. (Lox, 13 oktober, 1961, p. 10)

Aan de andere kant heerst er dus ook de ongerustheid dat ouders hun taak zullen verzaken, wanneer het tweede en derde milieu optreden. Leo Roels *'vroeg zich af of door de groei van de school en van de jeugdbeweging sommige ouders niet als het ware in slaap zijn gewiegd nopens hun eigen opvoedingsplicht'* (Roels in B.D., 8 december, 1961, p. 10). Met allerlei initiatieven in het opvoeden en dus ook het tweede en derde milieu dreigt er een gevaar voor het 'kosthuisgezin':

Door een al te geprononceerde openheid kunnen te veel andere instellingen en groepen in het gezin doordringen. De greep op de gezinsleden van allerlei organisaties wordt wel bijzonder groot. Dat men het gezin nog slechts als slaapgelegenheid zou beschouwen, wordt dan ook een werkelijk gevaar. (Van Mechelen, 19 mei, 1961, p.7)

Enerzijds mag het gezin niet alleen komen te staan, dient ze ondersteund te worden door andere organisaties en zijn de ontwikkelingen die zich aandienen positief. Anderzijds krijgen die organisaties die het gezin ondersteunen op die manier de mogelijkheid om alsmear dieper door te dringen in het gezin, en aldus meer macht over dat gezin te genereren, een latent gevaar dus. Nog anders: het gezin kent functieverlies, enerzijds kan ze daardoor haar kern verder uitbouwen en kan ze aldus meer tot haar recht komen en zich bezig houden met haar essentiële taak,

namelijk de opvoeding van de kinderen. Anderzijds heeft ze ook minder macht en kan ze deze ook helemaal verliezen omdat het gevaar dreigt dat opvoedingsinitiatieven de verantwoordelijkheid van de opvoeding van het kind uit de handen van de ouders nemen.

AMBIVALENTIE:

Eenzijds staat het gezin niet alleen. De Bond spreekt over een tweede en derde opvoedingsmilieu. Anderzijds wordt de steun die ouders van beide milieus krijgen niet eenduidige als positief gezien. De eersten waar men zich op richt als er problemen zijn blijven de ouders. Ook de ondersteunende initiatieven richten zich niet op de problemen in het algemeen maar in de eerste plaats op het gezin, want in het gezin 'ontstaan alle problemen [...], dat de eerste kern is' (Coppieters, 15 december, 1961, p. 3).

5. Grenzen stellen

Vrijheid....

Bij het spel wordt in De Bond op belangrijke mate aangegeven dat nadenken over verantwoord speelgoed belangrijk is. Speelgoed is niet om naar te kijken maar vooral goed om mee te spelen. Ook de kledij waarin kinderen hun spel spelen verandert. Geen dwangbuizen meer, maar loszittende kledij waarbij het makkelijk spelen is (kinderen zijn immers geen miniatuur volwassenen). Hetzelfde geldt voor de kledij bij het slapen gaan.

Woorden als 'het moderne gezin', 'verandering', 'autonomie', 'vrijheid', 'medezeggenschap', 'liefde en openheid',... geven een verandering van gezinsklimaat weer. Er zou meer onderhandeld worden, niet enkel tussen ouders en kind, maar ook tussen man en vrouw. Twee gezinstypes worden dan ook onderscheiden: 'het open en het gesloten gezin'.

Het open gezin heeft ook op dit innerlijke gebied meer openheid gebracht. [...] Man en vrouw beslissen voortaan samen over de belangrijkste vraagstukken, die zich voor het gezin stellen. Het domein van de vrouw is niet langer uitsluitend dit van de drie K's (kinderen, kerk, en keuken) maar zij wordt ook in andere verbanden en instellingen gewild. De man zelf krijgt een andere opvatting van zijn rol. Man en vrouw wensen zo sterk mogelijk als een eenheid op te treden. [...] In plaatst van gezag en liefde, verschijnen nu liefde en gezag. Ook de kinderen mogen hun woord meespreken en de ouders zullen hiermee vaak rekening houden. (Van Mechelen, 6 oktober, 1961, p. 10)

Bevelen is veel meer overtuigen en winnen geworden, dan eisen en opleggen (De Leebeeck, 22 december, 1961, p. 3). De vader moet gezag ombuigen tot kracht en 'het vaderschap als een positief menselijke relatie is niets anders dan een liefdesrelatie. Opvoeding van vaderschap komt [...] overeen met opvoeding tot vrijheid, mondigheid, zelfstandigheid, komt overeen met opvoeding tot ware menselijke volwassenheid.' (L.R., 16 december, 1960, p. 1)

Liefde is telkens weer het sleutelwoord. Die liefde moet zorgen voor meer vrijheid, autonomie, mondigheid,...

Bovendien is jeugd geen synoniem voor opstandigheid:

Moeten de ouders dat nu allemaal gaan doodverven als opstandigheid? Kom, wij vaders, winnen de veelgeprezen en gestandaardiseerde onderdanigheid van onze grote kinderen door te begrijpen dat een zekere mate van non-conformisme bij hen de gemeenschap der geslachten in het gezin hechter maakt. (Wolfcarius, 22 december, 1961, p. 3)

Er wordt gepleit voor meer vertrouwen in kinderen. De richting is aldus deze naar meer gelijkschakeling van jongeren en volwassenen (B.D., 15 december, 1961). De vraag moet nu aan ouders worden gesteld wat zij zouden doen zonder hun kinderen? (De Leebeeck, 22 december, 1961). Totaal verkeerdelijk worden die gezinnen dan ook beschouwd, waar kinderen aan tafel moeten zwijgen. *'Een vrij gemakkelijke methode, zulk een radicaal verbod. Doch in pedagogie zijn alle gemakkelijke methoden verkeerd. Nog nooit heeft een kind fatsoenlijk leren spreken door te zwijgen.'* (Roels, 1 september, 1961, p. 1)

... en controle

We horen stemmen die het onderhandelingsgezin voorstaan en aanmoedigen: het is van belang dat het kind gehoord wordt, dat het kind mag en kan spreken (ook aan tafel), dat ze niet als dom of onvolwassen aanzien worden maar als volwaardige leden van een gezin, dat ze niet te vlug beschouwd worden als te opstandig...

Er is ook **AMBIVALENTIE**:

Aan de ene kant pleit men voor meer vertrouwen in kinderen, aan de andere kant houden ouders hun kinderen niet genoeg in de hand. Deskundigen bepleiten dat ouders hun kinderen niet te vlug moeten beschouwen als opstandig, doch deskundigen uiten ook hun angst over permissiviteit.

Enerzijds is er de nood aan meer vrijheid, anderzijds is er die ongerustheid. Ongerstheid over een te grote vrijheid die zich uitstrekt over verschillende terreinen: van de ongerustheid dat het fout zal lopen in de opvoeding, naar een ongerustheid over de invulling van de vrije tijd, tot de seksuele vrijheid en voldoening van de ongehuwde vrouw (Roels, 6 oktober, 1961, p. 3).

Er lijkt zelfs sprake van een pleidooi een stap terug te doen: *'Sedert Ellen Key⁵ leven we in de eeuw van Zijne Majesteit. Het Kind. Het vierde gebod schijnt thans te luiden: vader en moeder, gehoorzaamt aan uw kinderen!'* (Roels, 6 oktober 1961, p. 3). Leo Roels wijst echter op het treurige resultaat voor zowel de ouders, maar niet in het minst ook de kinderen.

Advies laat uitschijnen dat volwassenen moeten luisteren naar en zich moeten aanpassen aan hun kinderen maar adviezen hebben het ook over het gevaar dat dreigt daar waar ouders hun kinderen gehoorzamen. Een kind dient het bevel te begrijpen:

Voor de opvoeding van kinderen bestaan geen klaargemaakte recepten, vooral van belang is de liefde te laten spreken. In beginsel geldt, dat het gezin geen parlement is, geen open forum waar ouders en

⁵ Ellen Key schreef een boek onder de titel 'De eeuw van het kind'. Het was een pleidooi voor de rechten van het kind en voor een kindgerichte opvoeding.

kinderen van gedachten wisselen. Het kind moet leren de talloze eisen, verzoeken, en bevelen zonder lange discussies, zonder tegenspreken, zonder 'ja maar...' op te volgen. (Mossiman, 18 november, 1960, p. 4)

Het contrast is groot met vorige pagina's. Daar wordt blijk gegeven van een gezin dat net wel een parlement is, waar het hier ten stelligste wordt afgeraden.

Ouders moeten zich inprenten dat er naar hen geluisterd moet worden. *'Peuter en kleuter moeten daarom onder gezag staan'* (Roels, 22 september, 1961, p. 1).

Het is hoogst jammer wanneer de ouders de waarde van gezag, dat aarzelingen noch koopjes kent, niet beseffen. [...] Niet alleen wordt het kind geliefkoosd, geknuffeld, doch er wordt ook voor gezorgd dat door de regelmatigheid van het leven en de karaktervastheid en eensgezindheid van de ouders het kind weet waaraan het zich te houden. Geleidelijk - niets voor de gepaste tijd! - moeten de ouders het tot de noodzakelijke volgzzaamheid weten te bewegen. Doch ze moeten zijn persoonlijkheid eerbiedigen. De kinderlijke neigingen moeten zich voldoende kunnen uiten. Het is een kwestie van evenwicht [...]. Dankzij de wederzijdse liefde, de eensgezindheid en de karaktervastheid van de ouders, mogen we bij het kleine kind gedragingen en gewoonten verwachten die, al kunnen wij ze nog niet als zedelijk bestempelen, toch ten minste een basis verstrekken voor zedelijk leven: het kind is bereid te handelen zoals zijn ouders verlangen. Tevens vangt een eerste gewetensvorming aan. Wat de ouders niet toelaten is blijkbaar slecht, waarmee zij instemmen is goed. Er is echter meer. De ouders zijn voor het kleine kind de incarnatie van de Wet, ze zijn de Wet zelf. [...] Uit wat de ouders doen leidt het af wat mag en wat niet mag. Aldus vormen - of misvormen! - zij het geweten van het kind door wat zij zijn. (Roels, 22 september, 1961, p. 1)

Vooraf de zinnen 'geleidelijk...moeten de ouders het tot de noodzakelijke volgzzaamheid weten te bewegen', 'het kind is bereid te handelen zoals zijn ouders verlangen' en 'de ouders zijn voor het kleine kind de incarnatie van de Wet' tonen aan dat het idee van een open gezin als vrijplaats voor onderhandeling, moet genuanceerd worden.

Niet alle ouders kennen gezag. Ongerustheid over permissie is dan ook groot:

Naast deze wetenschappelijke ouders ontmoeten wij een hele schare ouders, die eenvoudigweg vrede en rust zoeken. Zij laten alles maar begaan, zolang hun burens of de politie niet tussenbeide komen. [...] Aldus stellen zij hun geweten gerust tegenover passiviteit en zwakheid in de opvoeding. Zij kopen hun rust uit door het kind te bezorgen al wat het maar dromen kan. Maar wanneer dat niet meer kan, nemen zij een dubbele houding aan. Ofwel klagen ze stukken uit de stenen en zoeken zij in erfelijkheid en fysische voorgaanden een uitleg voor het moeilijk gedrag van hun kind; ofwel denken ze dat het ogenblik eindelijk gekomen is om het roer recht te trekken en dat moeten de anderen maar doen. (Lox, 29 september, 1961, p. 1)

...en dus de noodzaak tot het stellen van grenzen

Grenzen stellen zouden we kunnen zien als een balans tussen emancipatie en beheersing.

Er wordt herhaaldelijk gesproken over het zoeken naar een evenwicht, *'het [spel] schenkt vrijheid en het leert tucht'* (Roels, 29 september, 1961).

Het opvoedingsdoel – ware volwassenheid – kan niet bereikt worden zonder de innerlijke en uiterlijke medewerking van het kind. De opvoeding vormt zichzelf, de opvoeder helpt. Dat helpen gaat niet zonder gezag. Doch opvoeding en gezag hebben geen zin meer wanneer de jeugdige het alleen kan doen en het goed kan doen. (Roels, 30 juni, 1961, p. 3)

De opvoeder moet aldus het kind in diens opvoeding begeleiden maar moet zichzelf ook overbodig maken.

Ook de vrije tijd toont een spanning tussen beheersing en emancipatie. De vrije tijd kunnen of mogen we niet los zien van grenzen stellen: *'een laatste verschijnsel, dat meer aan de jeugd eigen is, is de drang naar vrijheid'* (Lox, 29 september, 1961, p. 1). De onafhankelijkheidsdrang is een *'normaal verschijnsel bij de "eeuwige jeugd"*. *Het is trouwens een der hoofddoelen van de opvoeding, de jeugdigen geleidelijk tot onafhankelijkheid te brengen om hen toe te laten op hun beurt een huisgezin te stichten'* (ibid.). De emancipatie van de jeugd gaat echter te snel, het treedt te vroegtijdig en te intens op. De vraag wordt gesteld of kinderen wel nog kind kunnen zijn (Lox, 29 september, 1961).

Er is de veranderende omgeving, er zijn de ouders. In de moderne samenleving zijn er vele hindernissen gegroeid om te spelen. Deze hindernissen moeten overwonnen worden. In De Bond denkt men na over hoe de omgeving er het best uit ziet en hoe de speelbehoeften van het kind het best beantwoord worden. De straat is niet meer voldoende en wordt in vraag gesteld als geschikte plaats voor de ontspanning van kinderen, de speelplaats mag geen kil uitzicht meer. (D.J., 5 mei, 1961, p. 1)

De ganse omgeving dient een beurt te krijgen: *'Onze verlichte liefde moet zorgen voor een omgeving die het spel onder al zijn vormen gunstig beïnvloedt: een rustige atmosfeer, voldoende bewegingsvrijheid, passend speelgoed'* (Roels, 11 augustus, 1961, p. 7). *'Er moeten "substituten" geschapen worden voor de vroegere deelname aan de ervaring in de echte "buiten-wereld"* (Hertecant, 17 november, 1961, p. 13). We moeten dus *'zeker zorgen voor levendige, gezonde en rustige speelplaatsen'* (D.J., 5 mei, 1961, p. 1).

AMBIVALENTIE:

Kinderen moeten ruimte en vrijheid krijgen, maar dat staat gelijk met afzondering en uitsluiting. Kinderen behoeven meer vrijheid maar ook meer afzondering. Tegelijkertijd speelt de bezorgdheid over hoe kinderen en jongeren deze vrije tijd invullen.

De familie is niet langer het centrum van de vrije tijd (Lox, 29 september, 1961, p. 1). Ongerustheid over de vrije tijd en hoe deze ingevuld wordt door jongeren, hangt heel sterk samen met een ongerustheid van pedagogen over permissiviteit, het passieve gedrag van ouders, kortom ouders die geen grenzen meer stellen aan hun kinderen. *'Wanneer de ouders zichzelf ontslaan van hun plichten kan dit enkel de emancipatie van de jeugd voor gevolg hebben. Op zijn minst bekomen de jeugdigen het vrij gebruik van de ontspanningstijd.'* (ibid.)

Een titel luidt 'vrije tijd verloren tijd?' Er is bezorgdheid over *'passieve tijdsbesteding als televisiekijken en ellenlange autotochten'* en deskundigen stellen de vraag of deze bevorderlijk zijn voor de opvoeding (De Maegd, 7 april, 1961, p. 1).

Deze ongerustheid wordt nog versterkt wanneer men 'jeugdige onaangepasten' bestudeert. Bij het zoeken naar de oorzaken van het gedrag van deze jeugd heeft men het belang van de vrije tijd kunnen inzien. Zij zouden hun vrije tijd zeer slecht regelen en *'er meestal zelf geen weg mee weten.'* (Lox, 29 september, 1961, p. 1) Het zou hoofdzakelijk gedurende hun vrije tijd zijn dat de jeugdigen *'rare streken uithalen en voornamelijk baldadigheden, diefstallen en zedenzaken'* (ibid.).

In De Bond kunnen we lezen dat opvoeden tot zelfstandigheid belangrijk is. Begeleiding en controle ook. Het is nodig dat ouders grenzen stellen aan de vrije tijd en aan de vrijheid, opdat de vrijheid op een goede manier ervaren kan worden. Er is dus emancipatie versus volgzaamheid, deelname versus afzonderen en uitsluiten, tegelijkertijd met meer vrijheid en dus minder controle, kortom een 'kindeiland'. Kinderen hebben een eigen ruimte nodig, maar behoeven ook meer controle. Ouders moeten meer grenzen stellen, maar ouders moeten zichzelf ook overbodig maken. Een ware PARADOX dus.

6. Besluit

De bezorgdheid dat ouders te veel zouden verwennen, lui en laks zijn, kortom geen grenzen stellen aan hun kinderen, blijkt al een factor in de zestiger jaren. Waar het fout loopt met de kinderen, krijgen ouders de schuld. De focus ligt nu op het gedrag van ouders en het zijn deskundigen die ouders laten weten waar ze in de fout gaan. Deskundigen zijn de experts en kunnen door hun ervaring ouders bijbrengen wat de goede opvoeding is. Waar ouders leken zijn als het op opvoeding aankomt, zijn de experts net de deskundigen in het opvoeden. Dat neemt niet weg dat ouders wel de natuurlijke opvoeders van hun kind blijven. 'Leren opvoeden' en 'kinderen voeden hun ouders op', is hetgeen wat deskundigen ouders vertellen. Dat gaat vaak gepaard met een wantrouwen ten opzichte van ouders.

Hoewel een open gezin steeds belangrijker wordt, blijft het wantrouwen naar ouders groot. De Bond spreekt over het open gezin, veranderende rolpatronen, man en vrouw die samen beslissen. Maar uit de teksten blijkt nog steeds de onderscheiden rol tussen man en vrouw, vader

en moeder. Over de vader wordt niets dan lof gesproken en zijn moeilijke taak als opvoeder wordt erkend. De vrouw moet het vaak stellen met een meer beschuldigend advies. Het traditionele model blijft gehandhaafd. Het is niet omdat er meer gesproken wordt over onderhandelen, meer zeggenschap van kinderen, dat daarom grenzen verdwijnen. Nog steeds blijft de ongerustheid aanwezig dat ouders het fout zullen doen, dat ouders zo men wil het onderhandelingsgezin verkeerd gaan invullen. Grenzen verdwijnen niet, we zouden hoogstens kunnen zeggen dat ze vervagen in een sfeer waar gesproken wordt over vrijheid, autonomie en onderhandelen. De ongerustheid aan het adres van ouders blijft, de eisen en verwachtingen die aan ouders gesteld worden, worden er niet minder op, integendeel.

Het optimisme in de wetenschap, in de vooruitgang en de toekomst is groot. De aandacht voor het spel en het verantwoord spelmateriaal, de gewenste omgeving moeten we dan ook in deze context plaatsen: economische groei, voorspoed,..., mensen leven in omstandigheden waarin het mogelijk wordt om over zulke zaken na te denken.

Wat opvoeding betreft, is men veel minder enthousiast. De houding die deskundigen aannemen is hoofdzakelijk belerend en betuttelend. Het gaat hoofdzakelijk over wat ouders en dan vooral moeders fout doen. Hun kijk is dan ook niet in het minst beschuldigend en wantrouwend. Waar het fout loopt in de samenleving wordt het gezin aangesproken, daar ligt immers het eerste en enige echte opvoedingsmilieu. Dat milieu blijkt toch niet zo ideaal te zijn als we lezen wat ouders allemaal verkeerd doen. Ouders zijn de natuurlijke opvoeders maar zelfs de zeer geletterde moeders zijn vaak heel onwetend. Ouders dienen dus nog de lessen in ware opvoedkunde te leren. Ouders schenken te weinig vertrouwen in hun kinderen, kinderen behoeven meer ruimte, maar ouders zijn ook te laks en verzaken vaak hun plicht kinderen op te voeden.

Gelukkig wordt het eerste milieu bijgestaan door tal van opvoedingsinitiatieven en er is nog het tweede en derde milieu. Zij kunnen aanvullend en corrigerend optreden. Maar ook daar heerst bezorgdheid over het gedrag van ouders: wanneer deze milieus de ouders bijstaan in de opvoeding dan is er het gevaar dat ouders lui en passief worden. Deze milieus mogen de opvoeding niet uit handen nemen van de ouders. Integendeel, de ouders moeten op hun verantwoordelijkheid aangesproken worden. De eersten waar men zich dus op richt als het fout loopt, is het gezin. Sociale problemen worden omgezet in individuele problemen en zelfs opvoedingsproblemen; de delinquentie, de verwaarlozing van en de problemen met de jeugd worden toegeschreven aan de opvoeding, aan de onverschilligheid van ouders. Niet in het minst is het vaak de moeder, en dan vooral de buitenhuis werkende moeder die het hard te verduren krijgt.

We zien een aantal paradoxen en ambivalenties optreden:

* **Opvoeden, natuur of cultuur?** Opvoeden is natuurlijk en vereist geen diploma's, maar opvoeden is ook leerbaar want ouders moeten de eerste lessen in ware opvoedkunde nog leren.

* **Natuurlijk maar niet volmaakt?** Ouders doen het lang niet altijd goed, aan ouders moet de goede opvoeding nog geleerd worden, maar streven naar volmaaktheid is ook verkeerd, want dat brengt de natuurlijke opvoeding van het kind in het gedrang.

* **Geen angst, wel schuld.** Ouders mogen niet overbezorgd zijn en mogen zich niet angstig gedragen, maar ouders moeten wel gewezen worden op risico's, fouten en kwalen. Ze moeten inzien dat ze problemen enkel en alleen aan zichzelf te wijten hebben. Ouders mogen niet angstig zijn, maar moeten zich wel schuldig voelen.

* **Moeder op de troon en van de troon.** Enkele stemmen zingen de lof over de moeder alsof zij de avonturier is van de 20ste eeuw, het is verboden met een beschuldigende vinger naar de moeder te wijzen. In het overige lezen we niets anders dan deze vinger.

* **Andere opvoeders ok, maar het gezin eerst.** Een maatschappelijke versus een individuele kijk op problemen. Aan de ene kant staat het gezin niet alleen voor de opvoeding. Er zijn tal van initiatieven bovenop het tweede en derde milieu. Aan de andere kant dienen deze milieus enkel als bevestiging van de verantwoordelijkheid van ouders. De ouders blijven de eerste verantwoordelijken want de overige milieus mogen het gezin niet laks of lui maken: ze mogen enkel aanvullend en corrigerend werken. Opvoedingsinitiatieven zijn er bovendien vooral voor gezinnen in nood.

* **Vrijheid is een begrensde begrip.** Ambivalentie ook daar waar men het heeft over vrijheid en controle: de aandacht voor het kind, de jongere is groot. Alles lijkt nu in het teken te staan van het kind. Ouders dienen hun kind de vrijheid te geven, niet angstig en overbezorgd te zijn. Maar ouders dienen tegelijk hun kinderen te beschermen tegen de boze buitenwereld. Ouders hebben bovendien veel te leren van hun kinderen, kinderen voeden immers hun ouders op.

Aan de ene kant verdienen kinderen meer vrijheid en ruimte, aan de andere kant houden ouders hun kinderen niet goed in de hand.

Kinderen verdienen ruimte tot spelen, ze verdienen afzondering; kortom een kindereiland. Maar ze behoeven ook meer controle. Kinderen moeten beschouwd worden als volwaardige leden van de samenleving, maar dienen afgezonderd te worden van het volwassen continent.

Ouders moeten luisteren naar en medezeggenschap geven aan hun kinderen, maar tegelijkertijd is het gezin geen parlement en moeten kinderen ware volgzaamheid leren en zijn de ouders de incarnatie van de wet.

....

4.2. OPVOEDEN anno 1985

DE BOND: Gesluierd?

1. Tijds kader:

*De loden jaren van de welvaartsstaat*⁶

De jaren tachtig zijn een periode van grote maatschappelijke omwentelingen (Cantillon, 2009). De evolutie van groothandelsprijzen begint in de jaren zeventig aan een twee decennia durende daling en luidt een lange periode in van wat later 'de crisis' of 'de oliecrisis' wordt genoemd (Vandenbroeck, 2009b). Er heerst een economische recessie die gepaard gaat met hoge werkloosheidscijfers (Wubs, 2004). In België doet het spookbeeld van 500.000 werklozen (overwegend jongeren) veel hoop verdwijnen (Vermeirs, 4 januari, 1985). De crisis treft vooral laaggeschoolden (Vandenbroeck, 2009b).

Terwijl het aantal gezinnen met een laag inkomen toenam, deden tegelijkertijd in welvarende huishoudens wasdroger, magnetron en computer hun intrede (Wubs, 2004).

Vanaf 1970 is er overal een sterke daling van de huwelijksbereidheid en een spectaculaire stijging van het aantal echtscheidingen. Na 1970 neemt het aantal particuliere huishoudens dan ook sterk toe: met ruim 25%. Het aandeel van de alleenstaanden stijgt spectaculair (ibid.) Net zo voor het aandeel eenoudergezinnen. Er is een sterke toename van het aandeel vrouwen in de beroepsbevolking (Hooghe, 1995).

Vanaf de jaren zeventig nemen de verschillen tussen arbeiders en bedienden, tussen mannen en vrouwen en tussen verschillende categorieën van werknemers, weer toe (Vandenbroeck, 2009b). Cantillon (2009) stelt dat het evenwicht tussen gezin, markt en overheid verstoord raakt als gevolg van grote structurele veranderingen in de economische productiewijze, van de individualisering en de emancipatie van de vrouw en ook door demografische veranderingen. De naoorlogse instituties van de welvaartsstaat lijken niet meer opgewassen tegen nieuwe sociale risico's als laaggeschooldheid, echtscheiding en combinatie arbeid en gezin (ibid.). Het evenwichtsmodel van de welvaartsstaat komt in een crisis terecht die tot op vandaag voortduurt (Weymans, 2005).

Door versnelde economische modernisering en flexibilisering, is er een drastische wijziging van de structuur waarbij homogene groepen de zwakkeren compenseren (Cantillon, 2009). Inefficiënte arbeiders worden nu uitgesloten van de economische sfeer, terwijl de behoefte aan flexibiliteit toeneemt (ibid.). 'Deze uitsluiting betekende een stijgende belasting voor de welvaartsstaat' (ibid., p. 344). De instabiliteit van gezinnen neemt toe en er is sprake van groter wordende inkomensverschillen, wat maakt dat de heterogeniteit van de bevolking toeneemt en de sociale bescherming technisch ingewikkelder wordt en voor sommige categorieën minder doelmatig blijkt (Cantillon, 2009).

⁶ De loden jaren van de welvaartsstaat spelen zich af in de periode 1975-2000 (Vervliet, 1999, in, Fret, 1999).

De economische modernisering en flexibilisering gaan hand in hand met een bredere antropologische evolutie: de toenemende individualisering (ibid.).

Vanaf de jaren 80 verkeert niet alleen de welvaartsstaat in een crisis (omdat ze de sociale uitsluiting niet kon tegenhouden), maar worden ook interventies van de staat in de economie steeds meer omstreden door de opkomst van het neo-liberalisme (Weymans, 2005). Velen krijgen het moeilijker zich te verzekeren tegen de belangrijkste sociale risico's. De onzekerheid over de toekomst neemt overal toe. Er is de confrontatie met een nieuwe generatie van risico's: industriële, technologische, ecologische risico's,... (Geldof, 2004). Ulrich Beck (1997) spreekt van een 'risicomaatschappij'. De aandacht van het beleid verschuift van traditionele inkomensbescherming door middel van sociale verzekeringen, naar een toename van participatie, sociale integratie en cohesie (Castillon, 2009). Alle welvaartsstaten richten hun beleid nu op meer werk, nieuwe sociale risico's, kostenbeheersing en gelijke kansen in het onderwijs. Het sociale beleid moet meer doen dan inkomens herverdelen: de nadruk ligt nu op 'verheffen', 'verbinden' en 'activeren' (Castillon, 2009).

Consumptie, materialisme, individualisme en egoïsme, zijn hoe dan ook wezenlijke kenmerken van het hier besproken tijdperk (Coessens, 1995). Dat de mens meer op zichzelf aangewezen is, heeft veel te maken met de 'meritocratische maatschappij' waarin hij/zij moet leven en vooral werken (ibid.). De concurrentie tussen mensen wordt aangewakkerd (ibid.).

De macht van olieproducerende landen groeit.

In het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten van Amerika en West-Duitsland komen conservatieve regeringen aan de macht, met Margaret Thatcher, Ronald Reagan en Helmut Kohl. Er is oorlog tussen Irak en Iran, waar de VS het regime van Saddam Hoessein steunt.

De Sovjet-Unie valt Afghanistan binnen om het communistische bewind daar te steunen, maar het verzet leidt tot het ontstaan van een aantal fundamentalistisch-islamitische strijdgroepen. De Islam-beweging groeit.

1980 wordt in ons land getekend door de opkomst van twee nieuwe partijen. Agalev heeft een postmaterialistisch en libertair profiel. Het Vlaams Blok, een autoritair en materialistisch profiel (Hooghe, 1995). Het fenomeen van de verrechtsing maakt sterk opgang (Coessens, 1995). Terrorisme wordt iets reëel in België: de roofovervallen door de Bende van Nijvel op Delhaize-winkels maken veel slachtoffers en de C.C.C.⁷ veroorzaakt grote opschudding (Coessens, 1995). Er ontstaat een fundamentele en zelfs voelbare angst: aan de ene kant was er het blind terrorisme die mensen aarzelend stations, vlieghavens, banken en warenhuizen deed betreden, aan de andere kant wou het schrikbeeld van de atoombom niet wijken (ibid.).

⁷ Cellules Communistes Combattantes (C.C.C.) is de benaming van een extreem linkse terreurgroep die in 1984 en 1985 veertien aanslagen pleegde in België.

'Dankzij zijn hoogtechnologisch vernuft was de mens erin geslaagd om op grote schaal en in geen tijd zichzelf uit te roeien' (ibid., p. 8).

In het zog van de vooruitgang nam ook de mobiliteit van de westerse mens een hoge vlucht (Coessens, 1995). Toerisme wordt in, mensen ontdekken de wereld. Dankzij de media en de satellieten vermag de mens de gehele wereld in zijn huiskamer te halen (ibid.).

Toonaangevend op wetenschappelijk economisch gebied wordt de Chicago School onder leiding van Milton Friedman. Deze stroming wil de vraagkant van de economie bepalend maken en de staatsinvloed terugdringen. Met de wetenschap en de techniek rijden de eerste TGV-hogesnelheidstreinen tussen Parijs en Lyon. De consumentenmarkt wordt overspoeld door steeds goedkopere computers, het begin van de homecomputer. In 1982 verschijnen berichten over een onbekende dodelijke ziekte in de Verenigde Staten. De ziekte wordt later bekend als Aids.

1985 is het Internationale Jaar van de Jeugd (Van Breen, 25 januari, 1985). Kinderen worden wenskinderen, alles wordt gepland, vooraf gaat altijd de persoonlijke keuze,...

De jeugd wordt vanaf zeer jonge leeftijd een consumentengroep. De jeugdcultuur kent in de jaren '80 hoogdagen met de punkcultuur, mede veroorzaakt door de enorme jeugdwerkloosheid. Ten gevolge van de economische wereldcrisis hebben enige generaties schoolverlaters nauwelijks kans op de arbeidsmarkt. Een herleven van de Koude Oorlog maakt de jongeren bang voor een kernoorlog. Deze stemming wordt in de loop van het decennium verdrongen door het escapisme. De jeugdcultuur wordt gekenmerkt door 2 strekkingen: de 'parka'-generatie en de 'disco-jeugd' (zie bijvoorbeeld Van Rotterdam, 2005). Met deze worden de diverse jeugdsubculturen duidelijk, ook voor de 'verre' volwassenen en ouders. Die laatste krijgen er vooral mee te maken als er weer eens schoenen of kledij dienen gekocht...

Specifiek voor het jaar 1985 blijft het idee van crisis als het ware hangen, er is geen einde meer aan de tunnel.

'Er zijn geen zekerheden meer, rest enkel nog instabiliteit en chaos' (Coessens, 1995, p. 14).

Doemdenken viert hoogtij.

2. Deskundigen aan het woord

Hoewel de crisis zijn indruk heeft achtergelaten en onzekerheid en werkloosheid bij jongeren en volwassenen redenen tot pessimisme zijn, wordt er veel minder gehamerd op wat verkeerd loopt in de opvoeding. Het optimisme in de wetenschap is niet hetzelfde als voorheen, maar van pessimisme is evenmin sprake. Niet doemdenken, kankeren of zagen,... Wel: de hoop in de toekomst, de jongeren, het gezin,... Optimisme en streven naar geluk wordt een plicht.

Er wordt niet verwijtend naar de gezinnen gekeken, er worden integendeel hoge verwachtingen aan hen gesteld. In wat deskundigen schrijven over opvoeding lijkt de focus nu minder te liggen op het gedrag van de ouders of hun verkeerdelijke opvoedingsgewoonten, de focus verschuift naar het kind: welke informatie erover beschikbaar is, wat de gevaren zijn waaraan het wordt blootgesteld... Verschuiving ook van focus op ouders naar een grotere focus op omgeving, risico's en veiligheid. Zo lijkt het althans....

Niet meer de ouder of het kind op zich zijn gevaarlijk, maar de tijd, de omgeving,... We zijn in een tijdperk beland waar onveiligheid heerst en waar veiligheid een zeer hoog goed is geworden. Het is aan de ouders hun kind voor onveiligheid te behoeden. Het gezin heeft een enorm grote verantwoordelijkheid, maar fouten maken kan en mag (Brieven aan jonge ouders, 15 februari, 1985).

De focus ligt nu op kinderen. Het kind wordt opgehemeld en het kind is onschuldig. Het kind is ontvankelijk voor al het goede en van de puurheid van het kind hebben volwassenen veel te leren. Door bevestiging van het goede dat het kind is, wordt het kind als ideaal naar voor geschoven waar de volwassene zich moet aan toetsen. Het zijn de kinderen die hun ouders opvoeden.

Daar waar men ouders wil adviseren (zo men wil tot een bepaalde norm brengen) wordt gesproken over 'behoefte, wensen, belangen van kinderen'. Het zijn de ouders die van de ontvankelijkheid van hun kinderen kunnen leren: '*kinderen (zijn) onze grootste leermeesters*' (J.D., 15 februari, 1985, p.5), '*kinderen blijken ook aan tafel mee opvoeders te zijn van de ouders*' (s.n., 26 april, 1985b, p. 24), zij hebben '*het vermogen zich te verbazen, het vermogen vriendschap te sluiten, het vermogen tot oprecht zijn mening zeggen, [...]. Het gaat er niet om te zijn als kinderen [...], maar opnieuw te WORDEN zoals zij.*' (J.D., 29 november, 1985, p. 1)

Kinderen zijn voor deskundigen een machtig wapen om te zeggen wat ouders moeten doen. Het lijkt alsof de ouders zich moeten aanpassen aan de kinderen, in plaats van dat kinderen moeten luisteren naar ouders. Zogezegd spreekt men over kinderen, maar eigenlijk gaat het over ouders; meer bepaald over hoe zij moeten handelen in het belang van hun kind.

Spreken over behoeften en wensen wordt een belangrijk middel om ouders te zeggen wat hoort. Een voorbeeld: Van Mechelen (18 januari, 1985) zegt dat het niet de bedoeling van De Bond is '*een nataliteitspolitiek te stimuleren of zelf te helpen voeren*' (p. 3). Wat de Bond wil, is er zijn voor elk gezin. Ook in een ander artikel in De Bond (Van Mechelen, 5 juli, 1985) zegt hij dat de

vrijheid van het aantal kinderen in het gezin echter uitsluitend en alleen ligt bij de verantwoordelijkheid van de ouders. Tezelfdertijd zegt Frans Van Mechelen: *'Maar misschien kan een dynamisch gezinsbeleid verhinderen dat jonge mensen neen zeggen tegen een nieuwe geboorte, die ze zouden wensen'* (Van Mechelen in H.M., 1 november, 1985, p. 7). De wens van de gezinnen wordt nu aangesproken, het zijn zij die meer kinderen willen: *'Het is toch treffend dat uit een studie [...] blijkt dat veel jonge gezinnen in werkelijkheid minder kinderen hebben dan ze eigenlijk wensen?'* (Maes in Dreesen, 4 oktober 1985, p. 11). Door over de wens van ouders te praten, drukt De Bond haar eigen wens uit. De teksten geven voortdurend blijk van 'voorzichtige' tegenspraken, ambivalenties en paradoxen.

De keuze is aan ouders, maar alles goed en wel beschouwd hebben ze ook de verantwoordelijkheid en plicht de natie 'levendig' te houden.

In haar onduidelijkheid probeert de Bond duidelijk te zijn. Eenzelfde AMBIVALENTIE merkt ook een lezeres op:

"Kiezen voor kinderen" wordt er luid geroepen en gevlaggezwaard. Maar bedoelt u dat we het beste moeten kiezen voor elk kind of dat we moeten kiezen voor zoveel mogelijk kinderen? Ik krijg de indruk dat De Bond het laatste doet.' (D.P., 21 juni, 1985, p. 14)

Zogezegd is het taalgebruik naar ouders toe minder expliciet en staan ouders minder in het vizier, maar de vraag is natuurlijk of dit wel zo is. Het gezin waar de deskundigen zich naar richten, komt vaak overeen met het middenklasse gezin. Een voorbeeld:

Zeer belangrijk voor de hele kleuterperiode van uw kind is, dat u hem of haar een plekje gunt waar rustig, geconcentreerd gespeeld kan worden. [...] Naarmate uw kind ouder wordt, breidt zijn speelgoed arsenaal zich uit. Belangrijk daarbij is dat het lievelingsspeelgoed aangevuld wordt, waardoor we de spelmogelijkheden vergroten. (s.n., 8 november, 1985a, p. 5)

[...] woningen moeten kindvriendelijk zijn. (K.V.C., 1 maart, 1985, p. 15)

Ouders worden overspoeld door informatie, brochures over opvoeding, gratis advies en begeleiding, cursussen over zwangerschap zowel gericht op man als vrouw, boeken over bevallen en borstvoeding. Een vloedgolf aan studiedagen over bijvoorbeeld 'kind en echtscheiding' (s.n., 12 april, 1985), vormingsavonden over hoe je kind voorbereiden als het ooit naar het ziekenhuis moet (C.E., 8 februari 1985),... Een verscheidenheid aan opvoedingsondersteunende initiatieven: met de baby naar de raadpleging, 'de zuigelingenconsultaties', [...] *In de volksmond [...] "de weeg" genoemd.*' (Van den Heede, 26 april, 1985, p. 16), consultatiebureau voor Levens – en Gezinsmoeilijkheden (s.n., 6 september, 1985a),...

Adviezen gaan ook samen met de mode. Bijvoorbeeld: *'Borstvoeding is weer "in". De voordelen ervan lijken wel herontdekt.'* (s.n., 26 april 1985a, p. 8)

Relatiebekwaamheid duikt nu geregeld op. Geïnvesteed wordt nu in het 'voorkomen van relatiestoornissen'. Er komen themanummers en middagontmoetingen 'Relatiebekwaamheid' (Gezinsbeleid Vlaanderen, 8 februari, 1985).

Samengevat kunnen we stellen dat opvoeden leerbaar is *want 'goede vaders en moeders' worden niet geboren maar gevormd*, *'omgangskunde is leerbaar'* (Magiels-Corsus, 8 februari, 1985, p. 9). 'Kennis en kundigheid' zijn twee bouwstenen van opvoeden in crisistijd (Leirman in Dreesen, 24 mei, 1985, p. 14). Dit staat in contrast met het ingebakken idee van de natuurlijke rol van vader en moeder. Een lezeres merkt op: *'Een man is maar een man in zijn ogen als hij een kind verwekt heeft, want zo gedraagt zich de hele maatschappij. Een vrouw, maar een vrouw als zij een kind heeft gebaard.'* (S.I., 7 juni, 1985, p. 10)

Ouders kunnen zich door tal van mogelijkheden bekwaam maken in de opvoeding, gezien de enorme oplage aan opvoedingsinitiatieven. En toch zou er nog een tekort aan informatie zijn: *'Als we rondom ons kijken barst het van de hulpverleningsinitiatieven, maar misschien is het dringend nodig dat er meer geïnvesteed wordt in het VOORKOMEN van relatiestoornissen, dan in het achteraf trachten te genezen?'* (Gezinsbeleid Vlaanderen, 8 februari, 1985, p. 13). *'Goede raad kan duur zijn, want een kind groeit en verandert snel en de meeste kinderen zijn geen engeltjes'* (Shield, 8 maart, 1985, p. 9). Er zou bijvoorbeeld te weinig aan zwangerschapsopvoeding worden gedaan. De helft van de te vroeggeborenen kunnen worden vermeden, *'het is een zaak van volksoopvoeding [...]'* (Van den Berghe, 30 augustus, 1985, p. 7). *'Een boek voor ouders, al was het maar omdat het 1.001 aandachtspunten aanbrengt die kunnen helpen om de ontwikkeling van jonge kinderen beter te begrijpen en te ondersteunen'* (Depondt, 10 mei, 1985, p. 10). Aan ouders moet terug gezond verstand worden bijgebracht (Shield, 8 maart, 1985), over ongevallen door producten is nog te weinig onderzoek en cijfergegevens (K.V.C., 10 mei, 1985, p. 18).

Anderen waarschuwen voor een teveel aan informatie. Opvoeden is geen wetenschap maar een kunst (Brieven aan Jonge Ouders, 15 februari, 1985, p. 22).

Maar deze paar stemmen vormen een uitzondering: we kunnen spreken van een tendens naar nog meer informatie, cursussen, studieavonden voor ouders.

3. Ouderlijke verantwoordelijkheid

'Het gezin als thuishaven' (s.n., 22 februari 1985b, p. 2).

Is een goede thuisrelatie voor ons allemaal niet de kurk waarop we drijven? (J.D., 11 januari 1985, p. 1)

Ze [lees jonge gezinnen] zijn de "avonturiers van de twintigste eeuw", meer specifiek van het laatste kwart van die eeuw. Immers: zij durven het aan om nu kinderen te hebben en op te voeden voor het jaar tweeduizend. Ze dragen in zich de toekomst van de Vlaamse gemeenschap. (Van Mechelen, 31 mei, 1985, p. 2)

'Wie voor de jongeren zorgt, zorgt meteen voor de toekomst van heel de samenleving' (Van Breen, 25 januari, 1985, p. 3). *'Een mens draagt zijn eigen opvoeding een leven lang mee'* (Severne in Dreesen, 3 mei, 1985, p. 14). *'Je ziet aan het type-gezin zo een beetje welke kinderen daaruit groeien'* (Cuvelier in Gezinsbeleid Vlaanderen, 8 februari, 1985, p. 17). *'De mens wordt niet als solidair geboren, hij moet tot solidariteit worden opgevoed!'* (Leirman in Dreesen, 24 mei, 1985, pp. 14-15).

De titel van een studiedag *"'Ons leven, hun toekomst" plaatst ons meteen voor de vraag of wat wij nu doen inderdaad zo bepalend is voor de toekomst van onze kinderen?'* (s.n., 11 oktober, 1985, p. 7). *'Zijn de volwassenen van vandaag verantwoordelijk voor hoe die toekomst van morgen eruit ziet? Of neemt telkens de nieuwe generatie toch weer zelf het heft in handen?'* (s.n., 18 oktober, 1985b, p. 3) *'Zeer veel wordt bepaald door de sfeer die binnen een gezin heerst'* (s.n., 1 november, 1985, p. 3). De oplossing voor de samenlevingsproblemen wordt in het gezin gelegd: *'Binnen de gezinnen moet opnieuw een sfeer van optimisme ontstaan, want die sfeer is veel belangrijker dan wat wordt aangeprezen of gepredikt'* (s.n., 22 november 1985, p. 3).

Wat ik met mijn kinderen meemaak vandaag, dat moet ik met twee handen aangrijpen en vastpakken. Die koppigheid van een kleuter van vier, bijvoorbeeld. Je kan schrikgevoelens krijgen en zeggen: "wat zal dat later worden?!" maar je kan er ook van...genieten. Verbaasd blijven om die ontwikkeling van zo een kind, er voor gaan zitten en glimlachend toekijken. (Tegenbos, 22 november, 1985, p. 11)

De hoop ligt volledig in hun handen, en dan vooral in de handen van het jonge gezin. Optimisme wordt een opdracht. Nationaal secretaris Van Mechelen vat de verantwoordelijkheden van ouders samen:

Het gezin is de eerste en essentiële plaats voor de opvoeding tot gezondheid en hygiëne. Hygiënische levensgewoonten leert men in het gezin, het voorkomen van drug- en alcoholmisbruik steunt in de eerste plaats op een gezond gezinsklimaat en de oplossing van drugproblemen gebeurt ook het meest efficiënt op een goede opvang door het gezin. Gezonde voeding, een basis voor de gezondheid, is meestal de voeding die in het gezin gebruikt wordt. En wat de gevaarlijke stoffen en ongevallen daarmee betreft, is het ook de algemene levenssfeer die in de gezinnen heerst, die bepalend is voor de problemen van gezondheid, ziekte, ongevallen, houding tegenover gevaarlijke stoffen. (Van Mechelen in Van Camp, 27 september, 1985, p. 7)

Er wordt niet meer gesproken over wat ouders fout doen, maar impliciet wordt gesteld dat waar het fout loopt met de zonet genoemde zaken, dit de schuld is van ouders. De verantwoordelijkheid van ouders wordt groter en reikt verder dan tussen ouder en kind, ook naar de *'verder voorgaande generaties heeft het gezin een functie. Die solidariteit groeit vanuit het gezin ook naar het grotere verband, de volksgemeenschap'* (s.n., 25 oktober 1985, p. 5). *"Ik heb soms de indruk dat de maatschappelijke betekenis van het gezin wordt onderschat"* (Geens in J.D., 11 oktober, p. 5). Naar de gemeenschap toe lijkt de verantwoordelijkheid van de ouders

vooral te liggen in het krijgen van kinderen en deze kinderen veilig stellen. De idee dat de manier waarop ouders nu met hun kinderen omgaan diens latere leven en dat van de samenleving beïnvloedt, legt een enorme druk op de schouders van ouders.

Een wantrouwen aan het adres van ouders?...

Wanneer deskundigen over 'ouders' spreken, dan bedoelt men vaak in de eerste plaats de moeder. Expliciet wantrouwend tegenover ouders is men niet, maar het wantrouwen is niet verdwenen. Het lijkt alsof de ouders zelf ten opzichte van andere ouders, de beschuldigende houding van deskundigen hebben overgenomen. Wanneer we het hebben over wat deskundigen schrijven dan speelt het gevoel dat ouders veel minder in het vizier genomen worden. Zo goed als niet wordt gesproken over wat ouders fout doen in de opvoeding. Geen harde beschuldigingen meer aan het adres van ouders, geen expliciete verwijten meer over wat ouders nog niet kunnen en/of nog moeten leren, wel worden zij in de mogelijkheid gesteld zich in te lichten over alles wat met opvoeding te maken heeft.

De vraag wordt nu gesteld of men het goed heeft gedaan:

Hebben wij niet te vaak en te veel de klemtoon gelegd op zelfrealisatie? Was het doel van opvoeding niet te ongenueanceerd: "je moet de dingen kunnen beheersen". [...] We stomen jonge mensen vanuit de opvoeding klaar om greep te krijgen op de dingen, op het leven. Maar! Is de ontgoocheling niet dubbel zo groot als dan blijkt dat ze niet tot prestaties komen, geen job krijgen, geen [...] greep krijgen op hun leven? Ze worden daardoor teruggeslagen op zichzelf, krijgen angst en onzekerheidsgevoelens want ze zijn niet "geslaagd" in de opdracht zich een eigen plek te verwerven. Ze staan een beetje met afgekapte handen omdat ze, buiten hun wil, niet succesvol waren. (Tegenbos, 22 november, 1985, p. 11)

Het tijds kader van een crisissfeer wordt hier weergegeven: er wordt wel geïnvesteerd, maar over het resultaat is men onzeker. Een heel sussend toontje ten overstaan van ouders wordt gebruikt. Waar we iets van beschuldiging aan het adres van ouders horen is daar waar ouders te hoge verwachtingen stellen aan hun kinderen. 'Het is erg voor een kind als er verwachtingen in hem worden gesteld, die hoger liggen dan zijn mogelijkheden. [...] gevolg: kan zich ook werkelijk gestoord gaan gedragen.' (Nelis in Masui, 24 mei 1985, p. 9)

Je wordt als jongere nooit verslaafd om één reden. Men zegt zo gemakkelijk, dat kind had thuis te weinig affectie, vandaar. Wie thuis te weinig aandacht krijgt, geen kans heeft op contacten, loopt natuurlijk vlugger het risico om te vluchten in alcohol, drugs, delinquentie, bendevorming. Maar een ander punt is ook dat ouders soms te hoge verwachtingen in hun kinderen stellen, waaraan dit kind helemaal niet kan voldoen. (Mostinckx in Masui, 12 juli, 1985, p. 6)

Ook daar waar ouders zich te weinig bewust zijn van de risico's waaraan hun kinderen zijn onderworpen, kunnen we een (verdoken) wantrouwen lezen:

Als baby's en peuters bij ons even goed opgepast zouden worden als bv. in Denemarken, zouden er op tien jaar tijd bijna duizend baby's en 500 peuters méér zijn, die nu zijn verongelukt. (s.n., 1 februari, 1985, p. 13)

Dus toch de schuld van ouders?

... versus het ontschuldigen van ouders?

Ouders blijven ouders, hun leven lang. En het leven lang blijf je het kind van je ouders. [...] En als je jezelf een heel leven lang moet wegcijferen en opofferen word je al gauw een zeurpiet. Aan jezelf denken is echt geen egoïsme of geen teken van een tekort aan ouderliefde. Het is louter zelfverdediging. (Brieven aan Jonge Ouders, 15 februari, 1985, p. 22)

Ouders moeten een levenlang mee. We mogen dus niet te veel van ouders eisen, geen al te hoge verwachtingen aan hen stellen, niet zeggen 'het ligt aan de opvoeding' (ibid.). Ouders krijgen nu het advies aan zichzelf te denken en goed voor zichzelf te zorgen.

De manier waarop je nu met je kinderen omgaat lijkt immers invloed te hebben op het latere leven van diezelfde kinderen. Die idee – dat wat je vandaag doet meespeelt in hetgeen morgen zal gebeuren – is betrekkelijk recent. Ouders krijgen daarmee wel een zware verantwoordelijkheid en het daarbij horende hardnekkige schuldgevoel krijgen ze er gratis bij. Want als er iets fout gaat, ligt het aan de opvoeding. Dan krijgen de ouders de schuld. Die hebben het verkeerd aangepakt. [...] Ten eerste is een kind geen onbeschreven blad. [...] Ten tweede is "fouten" maken in de opvoeding geen ramp. Je kind wordt echt niet neurotisch omdat het een keer onverdiend een pak voor zijn broek heeft gehad. [...] De onvolmaakte ouder is voor zijn kind in elk geval een meer reëel en dus beter voorbeeld dan de almachtige, alwetende vader of moeder. (Brieven aan Jonge Ouders, 15 februari, 1985, p. 22)

Onze ingewikkelde, veeleisende welvaartsamenleving, maakt het voor ouders en kinderen niet gemakkelijk. [...] Ook in het huidige gezinsleven verloopt alles minder rechtlijnig dan in dat van onze ouders. Kinderen (en ouders) worden overspoeld met de meest uiteenlopende meningen, waardeoordelen, levenswijzen, langs de media maar ook in werkelijkheid. [...] het is geen ramp af en toe verkeerd op te treden en het kind moet ook eens verkeerde dingen mogen doen opdat er correctie en aanpassing mogelijk worden. (Nelis in Masui, 24 mei 1985, p. 9)

'Denk maar niet te vlug dat alle narigheid aan je eigen tekortkomingen liggen. Ouders doen wat ze kunnen en hoeven niet wakker te liggen als hun kleintje niet precies past in de ontwikkelingsfasen van de pedagogische raadgevers.' (Shield, 8 maart, 1985, p. 9) Erkend wordt hoe moeilijk het is een goede ouder te zijn. Toegegeven wordt ook dat ouders het soms beter weten dan deskundigen:

Aanvankelijk bleven de wetenschappers naar die kleuters kijken want, zo dachten ze, pasgeborenen waren eerder passieve wezentjes die elke bekwaamheid tot "converseren" misten. Jonge ouders echter wisten intuïtief al beter. Zij immers reageerden - ongewild en vaak ongeweten - door hun gedrag perfect

op de signalen van de baby. Vrij recent, sedert een tiental jaren pas, beseften onderzoekers van kindergedrag dat ze voor belangrijke dingen tot nog toe in zekere zin blind gebleven waren: baby's doen heel wat meer dan passief de invloed van ouders en omgeving ondergaan. (s.n., 12 april, 1985a, p. 1)

En zelfs over deskundigen en opvoedingsadvies is men bijzonder kritisch:

Natuurlijk doen we ons best om het toch zo goed mogelijk te doen, om toch zoveel mogelijk te lijken op ideale ouders. En daarom denken we na over opvoeding, wij informeren ons, we lezen, we luisteren, we kijken. Als kinderen van onze tijd, waarin wetenschap "waarheid" is, zoeken we naar wetten en regels om ons aan te houden. Als je A doet, zal B gebeuren. Maar de ene zegt dit, de ander zegt dat. De ene doet het zus, de andere zo [...]. Wie moet je nog geloven? (Brieven aan Jonge Ouders, 15 februari, 1985, p. 22)

De Bond wijst hier op de tegenstrijdigheden vervat in opvoedingsadvies, maar zelf is ze even tegenstrijdig.

Eenduidig ontschuldigend is de Bond niet. Er is weer die **AMBIVALENTIE**.

Een uitleg die continu wordt aangehouden is: ouders treft geen schuld als ze alles proberen.

Een voorbeeld: wiegendood. Het artikel schuift de schuld niet af op de ouders, doch 'waakzaamheid is wel geboden'. Het beschuldigen verdwijnt dus niet, maar wordt versluierd. Gesproken wordt over het feit dat ouders in dit geval vaak met schuldgevoelens zitten, maar dat ze niet kunnen zien dat het kind niet ademt en het dus ook niet kunnen voorkomen. Afgesloten wordt met:

Ik meen dat we zonder wie dan ook ongerust te willen maken, ouders moeten aanraden hun kind zo goed mogelijk te leren kennen. [...] Die eerste maanden is een fase in het leven van een kind, waarin het ten onrechte dikwijls te weinig aandacht krijgt, omdat het veel slaapt. (Devlieger in Masui, 26 april, 1985, p. 14)

Er is sprake van een **contradictie**: ouders moeten zich niet schuldig voelen, want ze kunnen niet zien of het kind al dan niet ademt, maar anderzijds is het toch belangrijk je kind te bestuderen. Een vraag is of dit impliciet laat uitschijnen dat ouders er toch iets aan kunnen doen? Het beschuldigen en ontschuldigen van ouders ligt minder ver uit elkaar dan de adviezen op het eerste zicht laten uitschijnen.

Of naar het beschuldigen van deskundigen?

'Deskundigheid' valt niet meer evident in goede aarde. De 'alwetende expert', de 'zogenaamde deskundigen' (C.M., 15 februari, 1985, p. 27), de medische wereld als een winkel (S.I., 7 juni, 1985), de technische aanpak bij het bevallen (Gooris in Van den Berghe, 19 april, 1985), medicalisering (Biemans, 12 april 1985, p. 21), het altijd maar meer willen beveiligen (De Sterck, 19 april, 1985) worden in vraag gesteld. Een voorbeeld:

Het is wel vreemd dat de meeste mensenkinderen in onze samenleving hun eerste nachttjes niet in het knusse, vertrouwde nest doorbrengen, maar in een medische ruimte. [...] Meer en meer doet gesofisticeerd apparatuur zijn intreden bij dit gebeuren, [...]. Niet zelden voelen vrouwen zich overgeleverd aan machines en medisch personeel, krijgen ze het idee dat hen een apathische houding wordt opgelegd dan ze zelf zouden willen, dat ook een stuk van hun voldoening om deze prestatie wordt weggenomen. Daar staat dan de beveiliging tegenover dat bij elke hapering de medische wetenschap een oplossing aandraagt, hoewel dit alles erg relatief blijft. (De Sterck, 19 april, 1985, pp. 10-11)

Niet alleen worden er soms vraagtekens geplaatst bij de wetenschap, of beter de 'deskundigheid' en de techniek, gesproken wordt ook over de veelheid aan adviezen die bovendien nog vaak tegenstrijdig zijn ook. Een lezeres vat het samen:

Als ik nog eens in blijde verwachting zal zijn, zullen we niet meer tevreden mogen zijn met een gezond kind. Wij weten dat de maatschappij zal eisen dat het intelligent is, vlug is, zelfstandig is, een meegaand karakter heeft, loopt, speelt, ontwikkelt volgens de normen. Anders komen er "vakmensen" aan te pas, die ons kind dan eens zullen "normaliseren" ten koste van heel veel. Geef onze kinderen a.u.b. wat meer tijd en begin er niet te vroeg aan te dokteren. [...]. (E.B.M., 29 november, 1985, p. 18)

En wat er allemaal dreigt fout te lopen...

Het is niet omdat de beschuldigende kijk over gemaakte fouten in de opvoeding verder af lijkt, omdat 'deskundigheid' nu en dan met een frons bekeken wordt, dat er geen nieuwe zaken zijn waar deskundigen hun ongerustheid over uitspreken.

Het kind treedt meer en meer op de voorgrond in een maatschappij die aan verschillende veranderingen en risico's onderhevig is. Het is dan ook de reinste verantwoordelijkheid van de ouders ervoor te zorgen dat het kind veilig is. Het kind veilig 'in leven houden' treedt meer op de voorgrond dan het feit kinderen door alles en nog wat te stimuleren. Ouders dragen de verantwoordelijkheid zich te informeren over hun kind en over de gevaren die er aan een opgroeiend kind verbonden zijn. Tegelijkertijd mag een ouder niet te bezorgd zijn, en al helemaal niet angstig, want dat brengt nadelen voor bijvoorbeeld de groeikansen van kinderen.

Advies over opvoeding wordt nu overspoeld door literatuur over veiligheid en risico's. Dit soort adviesliteratuur begint al voor de geboorte. Bij zwangerschap is 'een *regelmatige zwangerschapscontrole nodig...*' (Brieven aan Jonge Ouders, 22 februari, 1985, p. 9), in de kliniek bevallen is nodig, want er zijn '*onverantwoorde risico's*' aan [thuis bevallen] *verbonden*' (Gooris in Van den Berghe, 19 april, 1985, pp. 6-7). Geschreven wordt ook over het 'riskante lot van de pasgeborene' (Hundhausen in Van den Berghe, 30 augustus, 1985, p. 7), de risico's op te vroeg geboorte en de kritieke fase van wiegendood (ibid.). De schuld wordt er niet afgeschoven op de ouders, doch waakzaamheid is wel geboden. Het wantrouwen zit onderhuids maar blijft aanwezig. Enorm veel informatie ook over kind en veiligheid in de privésfeer. Het loopt in de wereld niet de goede kant op, en dat brengt onzekerheid. Dus zoekt men naar advies om de veiligheid binnen de muren van het huis ideaal te maken. Over het gevaar van '*vergiftiging thuis*'

en acties als *'thuis pluis'?* (s.n., 27 september, 1985b, p. 24) en *'Thuis: een onveilig donker nest'* (s.n., 27 september, 1985a, p. 24).

Kinderen zijn kwetsbaar:

Kinderen lopen thuis even grote risico's als in het gewoonlijk als "moordend" omschreven verkeer. [...] De categorie tussen 0 en 5 jaar is in ons land ook veel meer onderhevig aan ongevallen dan in de meeste andere landen. Alleen in Frankrijk blijken ouders even zorgeloos om te gaan met de kleintjes als bij ons. [...] Het probleem is dus wel duidelijk: tienduizenden kinderen moeten elk jaar verzorgd worden wegens de letsels door ongevallen die ze buiten het verkeer oplopen, een paar honderd bekopen het met hun leven. In ons land is die toestand ernstiger dan in de meeste ontwikkelde landen. Het is aangewezen er wat tegen te ondernemen. (s.n., 1 februari, 1985, pp. 13)

'En wat de gevaarlijke stoffen en ongevallen daarmee betreft, is het ook de algemene levenssfeer die in de gezinnen heerst, die bepalend is voor de problemen van gezondheid, ziekte, ongevallen, houding tegenover gevaarlijke stoffen' (Van Mechelen in Van Camp, 27 september, 1985, p. 7). Het wantrouwen en de beschuldigende kijk op ouders is hier niet zo veraf.

En dan opnieuw die **AMBIVALENTIE**.

Enerzijds moeten maatregelen genomen worden om het thuis veiliger te maken voor een kind, anderzijds is *'volstrekke veiligheid ongewenst'*.

Op elke honderd kinderen tussen 0 en 4 jaar maakt er één een serieus ongeval mee, thuis of bij het spel en per tienduizend kinderen overlijden er twee ten gevolge van zulke ongevallen. Dat is verontrustend. [...] Is de omgeving waarin jonge kinderen hun eerste levensjaren doorbrengen zo onveilig en zijn de ouders of wie toezicht heeft op de kleine kinderen zo weinig attent dat ongevallen gemakkelijk plaatshebben? Dan zou het volstaan daar de nodige aandacht aan te besteden om meer veiligheid te scheppen en ongevallen te voorkomen. Maar dat is helemaal niet gewenst. Ongevallen zijn een deel van het opvoedingsproces. [...] Een kind moet letterlijk groot worden met vallen en opstaan. Het moet de grenzen van zijn eigen kunnen mogen onderzoeken. Het moet allerlei uitproberen en daarbij risico's nemen. Overbescherming daarentegen door de opvoeders zal daarom vaak averechts effect hebben. (K.V.C., 10 mei, 1985, p. 18-19)

En dan opnieuw: *'De opvoeder moet er rekening mee houden dat hoe gevaarlijker de omgeving en hoe actiever het kind zelf, des te meer aandacht er zal moeten gaan naar het toezicht en de opvoeding'* (Aerts in Van Camp, 27 september, 1985, p. 7). Verder heeft men het nog over een veiliger schoolverkeer (Lauwers, 10 mei, 1985), het kind voorbereiden op een mogelijks ziekenhuisbezoek (C.E. 8 februari, 1985), de nood van een *'huisapotheek'* (s.n., 22 februari, 1985a), ongezonde sensatie aan banden leggen (K.V.C., 21 juni, 1985, p. 7), kinderen hebben een pas nodig als ze naar het buitenland gaan om *'onrechtmatige ontvoering'* tegen te kunnen gaan (s.n., 28 juni, 1985), 'zandkastelen' bouwen kan gevaarlijk zijn (s.n., 6 september, 1985b), wetten ter bescherming van het kind (Baecker, 20 september, 1985), controle op de verkoop van

babyvoeding (s.n., 20 september, 1985a), veiligheid van kledij en speelgoed (Mieke, 31 mei, 1985),... De dreiging van de buitenwereld wordt omgezet naar een beheersen van veiligheid binnenskamers. Maar ouders kunnen hun kinderen niet tegen alles beschermen:

Liefst zouden wij het verdriet uit het kinderleven willen weren of in ieder geval zo lang mogelijk willen uitstellen. Het is "normaal" dat ouders hun kroost zo "beschut" mogelijk willen laten opgroeien. Jammer genoeg hebben wij een aantal situaties en gevaarlijke toestanden niet zelf in handen: ze behoren wezenlijk aan het leven zelf en ontsnappen aan onze controle. [...] Het kind heeft al vrij vroeg weet van enge dingen. Het kleine kind heeft al een heleboel pijnlijke ervaringen achter de rug lang vóór ouders daar weet van hebben! [...]. Een tweede inzicht kan belangrijk zijn om kinderen zo goed mogelijk op te vangen in enge situaties: het gaat hierom, dat volwassenen nogal eens hun eigen angsten en emoties induceren in hun overigens angstvrije, onschuldige kinderen. [...] Sommige ouders zijn zo overbeschermend en bezorgd dat ze hun kinderen angstig maken voor alles en nog wat: de wereld één groot gevaar! Dat het hier om een weinig realistische houding gaat, hoeft geen betoog. [...] Kinderen zijn niet gebaat met ouders die er nog een schep bovenop doen. (Tegenbos, 20 december, 1985, p. 9)

Op een aantal gebeurtenissen kunnen we onze kinderen geleidelijk aan voorbereiden. [...] het binnenkort moeten missen van mama [...], het voorbereiden van het kind op tandartsbezoek of kliniekopname [...]. Door erover te praten ervaart het kind "voorbereidingsangst". De angst is een vertrouwde metgezel geworden! Zonder dat ervaren van voorbereidingsangst zal het kind pas ZEKER angstig zijn en paniekerig reageren omdat hij er "ongewapend" moet aan beginnen. (Tegenbos, 20 december, 1985, p. 9)

Sprake is dus van heel wat **AMBIVALENTIE en PARADOXEN:**

ouders mogen niet angstig en overbezorgd zijn, ze dragen wel de verantwoordelijkheid kinderen te begeleiden in hun omgang met tal van risico's en gevaren. Niet angstig zijn, maar tegelijkertijd worden ouders aan de hand van allerlei brochures, studiedagen en informatie gewezen op de enorme blootstelling van kinderen aan risico's. Het huis moet veiliger, tegelijk is volstrekte veiligheid ongewenst,... Ouders mogen niet angstig zijn en deze al zeker niet overdragen op kinderen, maar op hun beurt moeten kinderen wel 'geoefend' worden in het omgaan met angst en verdriet. Opnieuw: verantwoordelijkheid en loslaten, niet angstig zijn om het kind niet angstig te maken maar wel van angst een vertrouwde metgezel maken,... kinderen kun je niet tegen alles beschermen en het kind heeft al meer erge dingen meegemaakt dan men weet van heeft,... naar meer ruimte maar ook meer bescherming.

Geen rechtstreeks beschuldigingen meer aan het ouderfront, wel torenhoge verwachtingen aan ouders. Geen zichtbaar wantrouwen meer, wel veel informatie, initiatieven,... die ouders moeten begeleiden in de opvoeding. Ouders staan er niet meer alleen voor maar daardoor wordt de verantwoordelijkheid er niet minder op. Integendeel. Een individuele kijk op 'problemen' blijft de deskundigen vergezellen als ze over 'opvoeding' schrijven.

4. Maatschappelijke verantwoordelijkheid

Leirman (in Dreesen, 24 mei, 1985) stelt dat de crisis niet alleen via opvoeding kan 'opgelost' worden. Maar toch blijft men hameren op opvoeding en vorming als oplossing voor problemen:

Natuurlijk kan men de oplossing van een "crisis" als die van onze tijd niet op de eerste plaats van de opvoeding verwachten. [...] Maar ook opvoeding en vorming moeten hun essentiële taak vervullen en mensen toerusten met kennis en solidaire weerbaarheid. (p.15)

Waar zit nu die maatschappelijke verantwoordelijkheid?

De vertrouwensarts, de kindertelefoon, zijn twee ingevoerde middelen, maar de hele samenleving moet zichzelf hieromtrent bevragen, want de oorzaken van kindermishandeling liggen heel complex, en zijn niet alleen op de schouders van de ouders terug te schuiven. (H.M., 25 januari, 1985, p. 9)

Vaak spelen, naast ouders ondersteunen, nog andere belangen een rol. Een voorbeeld hiervan vinden we in het belang dat De Bond hecht aan een groot gezin. Toch wordt dit niet met zoveel woorden gezegd:

Deze [aanbevelingen] sluiten aan bij de stelling dat het ouderschap zowel een opvoedende als een economische en sociale functie heeft en dat de geboorte van een kind sociaal altijd mogelijk moet worden gemaakt, ongeacht het aantal kinderen in het gezin, ongeacht ook het beroep van de ouders en hun inkomenssituatie. (Van Breen, 25 oktober, 1985, p. 3)

Duidelijk is dat de gezinnen er niet alleen voor staan, vooral daar waar zij de gemeenschap dienen.

Hoewel problemen nu niet meer uitsluitend aan het gezin worden toegeschreven, en ook de omgeving, de maatschappelijke ontwikkelingen,...., als belangrijke factoren in het dragen van problemen worden gezien, wordt de oplossing toch nog steeds in de handen van individuen/het gezin gelegd. Gezinnen blijven de eerste verantwoordelijken in de opvoeding van hun kinderen, en 'in plaats van de gezinstaak door allerlei diensten te vervangen, moeten de gezinnen geholpen worden hun taak zelf op te nemen' (H.M., 1 november, 1985, p. 7).

Eerste, tweede en derde opvoedingsmilieu

Het gezin staat er niet alleen voor. Onderwijs en jeugdbeweging blijven belangrijk. Op relatiebekwaamheid wordt enorm gehamerd. Zo ook tussen ouders en kinderen, leerkrachten en ouders, ouders en leiders, vormingswerkers. Het blijft echter een moeilijke samenwerking.

Zowel tegenover ouders ('ouders maken zich meestal niet veel zorgen om het onderwijs in het algemeen. Ze laten die zorg over aan de politici (die moeten het immers waarmaken) en aan de onderwijsgevers (die zullen het wel beter weten)') als tegenover het onderwijs (daar waar zij er wel bij zou varen ouders beter te informeren en te betrekken) wordt een beschuldigende kijk

aangenomen (Magiels-Corsus, 10 mei, 1985, p. 3). Ongerustheid ook daar waar de andere milieus veel te vroeg het leven van de kleine kinderen binnenkomen (Van den Berghe, 10 mei, 1985). De taken van de verschillende milieus zijn verdeeld (en dus niet gedeeld), ze worden zelfs gebonden aan leeftijdscategorieën. Waar de milieus niet goed op elkaar afgespeeld zijn leidt dit tot *'spanningen en leegloperij en voor een aantal jongeren tot vandalisme en kleine criminaliteit'*. Zo bijvoorbeeld waar de ouders fulltime werken en er geen opvang is tussen school en thuis (Valkeniers in s.n., 20 september, 1985b, p. 3). Tal van initiatieven willen problemen aanpakken door zich te richten op het gezin. Zo verworden maatschappelijke problemen individuele problemen en dus opvoedingsproblemen. Het gezin blijft de focus, ongeacht of problemen van individuele of maatschappelijke aard zijn.

5. Grenzen stellen.

Beheersen...

Ouders mogen niet angstig en overbezorgd zijn, ze dragen wel de verantwoordelijkheid kinderen te begeleiden in hun omgang met tal van risico's. Ouders mogen niet angstig zijn, maar tegelijkertijd worden ze aan de hand van allerlei brochures, studiedagen en informatiemomenten gewezen op de enorme blootstelling van kinderen aan risico's. Het huis moet veiliger, en tegelijk is volstrekte veiligheid ongewenst,...

...versus loslaten

Ouders moeten hun kinderen beschermen, ze moeten ze ook loslaten. *'Te vroeg loslaten is verwaarlozing. Maar bij te laat loslaten, leert het kind niet te vallen, leert het nooit de consequenties van zijn gedrag te dragen'* (Nelis in Masui, 24 mei, 1985, p. 8). Ouders zouden nog te veel willen sturen, ze moeten vooral begeleiden *'in de wijsheid dat de graankorrel wellicht niet verloren gaat'* (Tegenbos, 20 september, 1985, p. 5). Ouders hoeven hun kind niet in alles te controleren en te stimuleren. Kinderen zijn uit zichzelf al één en al expressie. Het is van belang de intensiteit en de natuurlijkheid van kinderen te behouden. *'En het is ook goed dat ouders ingaan op de natuurlijke neiging van kinderen om verwonderd om te gaan met de dingen om hen heen!'* (Tegenbos, 1 februari, 1985, p. 9). *'Speelgoed is er niet om nadrukkelijk mee te leren'* (s.n., 8 november, 1985b, p. 13), aanleren met het doel te leren in plaats van te spelen is verkeerd, al leven doet het kind ook heel veel ervaringen op (De Smet, 24 mei, 1985).

Gerda Tegenbos benadrukt het belang de peuter te proberen begrijpen. De koppigheidsfase mag niet louter gezien worden als iets negatief maar moet ook gezien worden als een weg naar zelfstandigheid:

Koppigheid krijgt de betekenis van experimenteren, uittesten hoe ver ik kan gaan, waar IK eindig en de ANDERE (papa en mama) begint. De koppige peuter is op zoek naar de grenzen van zijn ik. [...]

Een goede houding is deze waarbij de ouders de drang van het kind om zelfstandig te zijn respecteren maar tegelijkertijd slechts die dingen laten gebeuren die getolereerd kunnen worden. (Tegenbos, 31 mei, 1985, p. 15)

Aan het kind moeten voorstellen worden gedaan zodat het ook zelf een stukje kan meebeslissen (ibid.). Teveel wordt geïnvesteerd in aanpassing, alles verloopt getimed. *'kortom, dieren, dingen en mensen hebben voor ons dikwijls slechts nuttigheidwaarde [...] (Tegenbos, 1 februari, 1985, p. 9).* Geen talentenjacht, niet te veel aanpassing aan het jachtige leven van volwassenen (ibid.). Opvoeden is begeleiden maar ook loslaten, is 'leren afscheid nemen' (Brieven aan Jonge Ouders, 11 oktober, 1985).

Ouders moeten niet overbezorgd zijn, ook niet waar het hun pubers betreft (Tegenbos, 22 november, 1985). *'Het is hun nachtrust, hun gezondheid, hun toekomst. Dus geen zorgen maken op voorhand, het beste hopen en met de twee oren onder de dekens...'* (Lou, 8 maart, 1985, p. 13).

Van ruimte...

Een lezer(es) stelt de vraag: *'Mogen kinderen nog kind zijn?'* (C.R., 1 februari, 1985, p. 8). De roep naar ruimte is groot. Vandaag zou de "groene zone" - *de ruimte waar kinderen ongecontroleerd door school of thuis kunnen leven - krimpen'* (Nelis in Masui, 24 mei, 1985, p. 8). Voor Nelis is de groene ruimte deze waarover Luk Versteylen het heeft:

Die heerlijke, niet gecontroleerde plaats van thuis naar school en omgekeerd, een stuk van de straat, een bosje in de buurt. Kans om eens ergens aan een bel te trekken, een steentje tegen een raam te gooien, het verboden sigaretje te proberen, in de tuin te sluipen van de buurman. De hele kleine delinquentie. Het was normaal, iedereen deed het....

Van die groene ruimte blijft er maar weinig meer over. Op straat spelen is vaak levensgevaarlijk en hoeveel kinderen trekken nog te voet naar school?

Thuis televisie en video kijken, in een kleine flatruimte, met meestal een grotere controle op je gedrag, zo ziet het er vaak uit voor kinderen voor en na de school. Bovendien zitten ze met meerdere 'verkeersreglementen' voor dat gedrag. (Nelis in Masui, 24 mei, 1985, p. 8)

Het gezin wordt misschien opener, datzelfde gezin sluit zich ook meer af van de buitenwereld.

Marita De Sterck maakt een verbinding tussen ruimte en huisdieren:

De omgang tussen kind en dier is in veel opzichten veelbetekenend en onze aandacht waard. Veel van de vaak gehoorde bezwaren tegen het houden van huisdieren in onze samenleving zetten trouwens aan het denken: is de ruimte die te weinig plaats biedt voor een dwergkonijn of vogeltje dan wel groot genoeg om een opgroeiend kind te herbergen, wat is het effect van ons tijdsgebrek (waardoor we niet in staat zouden zijn wekelijks een kooi schoon te maken) op onze kinderen zelf, waarom zou geluidsoverlast veroorzaakt door dieren (en kinderen?) zwaarder wegen dan verkeershinder? (De Sterck, 1 maart, 1985, p. 9)

Kinderen hebben ruimte nodig, en waar die verdwijnt, ontstaan problemen zoals gedragstoornissen (Nelis in Masui, 24 mei 1985), verslaving- en alcoholproblemen,.. (Mostinckx in Masui, 12 juli, 1985). Problemen in de opvoeding van kinderen zouden te maken hebben met teveel of te weinig ruimte... Ruimte en grenzen stellen worden aan elkaar gekoppeld. De ruimte die kinderen krijgen mag niet te groot en niet te klein zijn, ze moet aangepast zijn aan het kind en aan de leeftijd. Voor wie te vroeg teveel zelfstandigheid en te weinig controle ervaart, kan het fout lopen, maar ook de omgekeerde situatie komt voor waar een kind zodanig onder controle staat dat het niet in de mogelijkheid is zelfstandig te worden.

De groene zone verschilt ook van gezin tot gezin. De kinderen van geviseerde gezinnen hebben al bij aanvang minder groene ruimte (Nelis in Masui, 24 mei, 1985).

Wat de beste aanpak is, valt aldus moeilijk te zeggen. Er zijn geen opvoedingsrecepten zegt Nelis (in Masui, 24 mei, 1985):

Ge mag niets uit zijn context halen. Elk kind is anders, elk gezin ook. Mag je een kind slaan? Soms wel, soms niet. Belangrijk is, dat ouders hun kind kennen, niet bang zijn om het te corrigeren, het op tijd loslaten en in de "verkeersregels" eensgezind optreden. (p. 9)

Opvallend hierbij is dat het absolute verdwijnt, het contextuele wint aan macht en autoriteit. En dat was precies waar het om ging in de jaren '60. Over retardatie gesproken.

Een kind heeft ruimte nodig, om zich te ontwikkelen, te spelen, om kind te kunnen zijn,... 'Ruimte' is niet alleen nodig om gedragsproblemen te vermijden, in de eerste plaats is ruimte nodig om te kunnen ontwikkelen. *'Een gezonde nieuwsgierige en ondernemende peuter en een netjes opgeruimd huis gaan nu eenmaal niet samen...'* (Brieven aan Jonge Ouders, 8 maart, 1985, p. 11).

[...] koppige peuters moeten ontdekken dat er grenzen zijn. Hoe kan ik anders weten wie ik ben als er geen Anderen zijn die zich even duidelijk laten horen als zijnde mijn niet-ikken! [...] In deze situatie is het er de moeder om te doen de behoefte van de peuter om zelf een stukje te beslissen, te respecteren, maar toch te bekomen dat de "huisregels" nageleefd worden (naar school gaan,...). (Tegenbos, 31 mei, 1985, p. 15)

Niet alleen de omgeving moet ruimte bieden maar ook de kledij. Het moet draagbaar en veilig zijn, het moet kindvriendelijk zijn (Mieke, 31 mei, 1985). Ook het slapengaan behoeft de nodige ruimte. *'Dekens en lakentjes hoeven niet te vast ingestopt. Je kind moet zich vrij kunnen bewegen'* (s.n., 29 maart 1985, p. 6).

.... naar afzondering?

Kinderen moeten nog kind mogen zijn. En dus moet de woning kindvriendelijk zijn:

Aandacht wordt geschonken aan “het kinderterritorium” en “de invloed van de huisvesting op de socialisering van de kinderen en op hun culturele identiteit”. [...] Dat er voor het kind een eigen ruimte, een “territorium” moet zijn, is in de westerse wereld vaak over het hoofd gezien. Vooral de flatwoningen schieten vaak tekort. Ook de omgeving van de woning is in dit opzicht niet zelden onaangepast. (K.V.C., 1 maart, 1985, p. 15)

Men heeft het over het al dan niet positieve van het kind ‘apart te zetten’, weg van volwassenen. Sommigen spreken over: *‘hoe wij ons van de kinderen afmaken door ze in een reservaat te stoppen, ze “apart” te zetten, terwijl kinderen en volwassenen tot het mensenras behoren en, fundamenteel, dezelfde emoties hebben, dezelfde hunkering, dezelfde angst, pijn, plezier, verdriet’* (J.D., 29 november, 1985, p. 1). Anderen achtten dat tieneiland juist nodig:

Weer samen zijn met leeftijdsgenoten om iets te beleven, te doen, te genieten. Eens niet voor de tv. hangen, geen mama in de buurt om je kleren klaar te leggen of je toevlucht bij te zoeken als er iets nijpt. [...] Even op een eiland wonen...een tieneiland. (Masui, 30 augustus, 1985, p. 5)

Een lezer(es) vraagt zich af wie aan de kinderen nog zegt dat ze ook plichten hebben: *‘[...] kinderen hebben het druk met hun eigen wereld en hun eigen speelgoed’* (A.C., 4 oktober, 1985, p. 12). Ook in kindliteratuur met een anti-autoritaire houding zien we de opdeling “wij” versus “zij”. *‘In veel anti-autoritaire kinderfantasieën wordt de als bedreigend ervaren ouderfiguur zelf in een angstige situatie geplaatst, waarbij het niet zelden het kind is dat zich zelf als een bedreigend autoritaire ouderfiguur opstelt’* (De Sterck, 3 mei, 1985, p. 24).

Er is het kind als koning, bijvoorbeeld in reclame: *‘mijn koninkrijk voor kiri’* (s.n., 18 oktober, 1985a, p. 28).

Wij zijn dol op Becopa kleding. Kijk’s naar onze blousons... die vinden we echt tof. [...] Mama houdt ook van Becopa. Ze zegt dat het mooie en stevige kleding is, en best betaalbaar voor zo’n kwaliteit. Dus zijn we het voor één keer allemaal eens. Ook wij hebben recht [...]. Op een bepaalde stijl: Becopa! (s.n., 30 augustus, 1985, p. 13)

We krijgen aldus twee werelden: de wereld van de volwassenen en die van het kind.

PARADOX: Elke opvoeding gaat over grenzen stellen, ruimte en vrijheid. Dat op zich is dus geen paradox. Boeiender is wat de ruimte is die men moet creëren en welk soort vrijheid men moet geven? Kinderen hebben meer ruimte nodig, zoals recht op medezeggenschap en onderhandeling, ze moeten als volwaardige leden van de samenleving beschouwd worden. Tegelijk verdienen kinderen een eigen ruimte, een eigen stijl. Afzondering van het volwassen continent dus.

Kinderen hebben recht op hun eiland, waar volwassenen niet komen. Kinderen behoeven bescherming en controle, aanwezigheid van ouders.

Kinderen behoeven vrijheid en ongecontroleerd spel. Veel moet zich afspelen binnen een bepaalde ruimte, orde en regelmaat.

Onrust over permissie blijft altijd aanwezig. Grenzen stellen verdwijnt niet maar treedt telkens op de voorgrond.

6. Besluit

Hoewel men reden heeft tot pessimisme, heeft het gezin de plicht een positief klimaat te scheppen en optimistisch te zijn. Als er al sprake is van wantrouwen van deskundigen naar ouders toe, dan gebeurt dat onderhuids. Het is niet omdat de beschuldigende kijk naar ouders verder af lijkt, omdat 'deskundigheid' nu en dan met een frons bekeken wordt, omdat ouders 'ontschuldiging' benaderd worden, dat er geen nieuwe zaken zijn waar deskundigen hun ongerustheid over uitspreken. In het vizier staat nu niet meer het opvoedingsgedrag van ouders, wel het inschattingsvermogen van diezelfde ouders van gevaren en risico's waaraan kinderen blootgesteld worden. Advies is nu minder gericht op de opvoeding zelf, advies gaat nu hoofdzakelijk over risico's en veiligheid. Fouten maken kan en mag, zich schuldig, angstig en overbezorgd voelen is niet nodig. Het zijn nu risico's en gevaren die moeten beheerst worden. Ook ongerustheid blijft. Men blijft zich de vraag stellen of er niet te hoge verwachtingen aan kinderen worden gesteld en of kinderen nog kind mogen zijn.

Het kind is onschuldig en van zijn natuurlijkheid en ontvankelijkheid hebben ouders veel te leren. Spreken over kinderen en spreken over wensen/behoefte, wordt een machtig wapen voor deskundigen om ouders willens hun idealen advies te geven. Bovendien is opvoeden en omgangskunde leerbaar. Willen ouders goede opvoeders zijn dan is het nodig zich in te schrijven in tal van opvoedingsinitiatieven. Er is een tendens naar steeds meer informatie, cursussen, infoavonden,..., en toch is er nog geen advies genoeg. Veel problemen zouden kunnen voorkomen worden, moest men er meer over weten. Deskundigen zijn er om ouders op die gevaren te wijzen, te zorgen voor een veiliger gezinsklimaat, kortom te zorgen dat het thuis pluis wordt. Nieuw is ook dat er een (licht) pleidooi komt dat ouders zegt voor zichzelf te zorgen. Een nieuwe manier om ouders te beheersen?

Advies van deskundigen in 1985 kent ambivalentie en onduidelijkheid. Voortdurend is er dat tegenstrijdig advies. Een uitleg die continue wordt aangehouden is ouders treft geen schuld als ze alles proberen.

Hoe deskundigen de opvoedingspraktijk willen zien, staat niet meer zwart op wit. Moeilijk is het echter niet te ondervinden wat de ideale opvoedingssituatie is: een sterk huwelijk, het hebben van veel kinderen en als het nog even kan een moeder die thuis blijft om voor de kinderen te zorgen. Het is niet anders, ouders blijven de eerste verantwoordelijken in de opvoeding van hun kinderen. Tal van opvoedingsinitiatieven richten zich op het gezin. Op die manier kunnen problemen voorkomen worden, dan wel verholpen worden. Ook voor maatschappelijke problemen als jeugddelinquentie, verslaving,..., wordt de oplossing in de handen van het gezin gelegd.

Voor een positief resultaat van het opvoeden, dienen ouders te zoeken naar loslaten en begeleiden, gehoorzaamheid en tucht, vrijheid en controle, ruimte geven en afzonderen. De opvoeder moet zichzelf overbodig maken, en daar streeft hij/zij dan ook naar. Ouders moeten vooral op de hoogte zijn van alles en nog wat. Zich inlezen in tal van beschikbare literatuur, zich inschrijven in allerhande cursussen. De goede opvoeder is immers leerbaar.

Ouders mogen niet laks, onverschillig tot lui zijn. Onrust over permissie komt dan ook telkens weer de hoek om kijken. Men blijft schipperen tussen beheersing en emancipatie. Het feit dat over het scheppen van ruimte en het controleren van die ruimte zoveel tegenstrijdigheid en worsteling heerst, wijst er nog maar eens op dat er altijd grenzen zullen zijn. Het feit dat er geen eenduidigheid heerst, toont aan dat we niet zomaar kunnen spreken over meer of minder grenzen. We zijn aan veranderingen onderhevig, maar oude grenzen verdwijnen niet zomaar ook al worden ze niet meer evident als 'natuurlijk' beschouwd.

We zien een aantal ambivalenties en paradoxen optreden:

* **De val van de maatschappij, de heerschappij van het gezin?** Pessimisme over het algemeen klimaat. Optimisme over het gezin. Woorden van lof voor het gezin: een vloek of een zegen?

* **De jeugd: hoop en wanhoop.** Hoop en toekomst liggen in de handen van de jongeren en in die van de jonge gezinnen. Maar werkloosheid, angst en onzekerheid laat zich bij uitstek bij die mensen voelen.

* **Jouw keuze, onze wens (De Bond).** Ouders hebben de keuze of ze kinderen willen en hoeveel, tegelijkertijd hebben ze de plicht de natie te dienen en dat is in de eerste plaats 'kiezen voor kinderen'. Ouders zouden bovendien meer kinderen wensen dan ze er hebben, reden te meer om de eigen wens door te drukken.

* **Kwantiteit of kwaliteit?** De leuze van de bond luidt: 'kiezen voor kinderen'. Dit kan tweeërlei betekenen: kiezen voor veel kinderen en/of het beste kiezen voor een kind. In haar onduidelijkheid probeert de Bond duidelijk te zijn.

* **Onschuldig schuldig zijn.** Het beschuldigen of ontschuldigen van ouders zou wel eens dicht bij elkaar kunnen liggen. Ouders moeten zich niet schuldig voelen omdat ze er (bijvoorbeeld bij

wiegendood) niets aan kunnen doen, maar ze doen er wel goed aan hun kind te bestuderen en waakzamer te zijn. Er wordt niet meer gesproken over wat ouders fout doen, maar daar waar het fout loopt blijven ouders schuldig.

* **Geen angst met kennis.** Ouders moeten zich niet angstig voelen en al zeker niet overbezorgd, maar ouders moeten zich wel blijven inlezen over de mogelijke gevaren en risico's die zich kunnen voordoen.

***Een onzeker klimaat, met zekere ouders?** Het klimaat is onzeker maar ouders mogen niet onzeker zijn. En dus gaan we alles binnenkamers beheersen...

* **Andere opvoeders ok, maar het gezin komt eerst.** Het gezin verdient steeds meer ondersteuning, maar staat er in haar verantwoordelijkheid steeds meer alleen voor. De kijk op opvoeding vermaatschappelijkt, het individueel aanpakken van problemen zegeviert.

***De omgekeerde weg:** In de opvoeding, binnenskamers, moet men datgene vinden wat men in de buitenwereld niet vindt. Ouders moeten hun kinderen behoeden voor het jachtige leven, de aanpassing en de hoge verwachtingen van de volwassen wereld. Ouders mogen hun kinderen daartoe niet opvoeden. Daarentegen moeten ouders opgevoed worden in de intensiteit en natuurlijkheid van kinderen.

* **Geen talentenjacht voor kinderen, en volwassenen?** Deskundigen waarschuwen ouders geen hoge verwachtingen aan kinderen te stellen. Ouders zouden bovendien meer als hun kinderen moeten worden. Tegelijkertijd zijn het diezelfde deskundigen die ouders voor de mogelijkheid stellen zichzelf te ontwikkelen, zo men wil te ontplooien. Ouders mogen geen hoge verwachtingen stellen aan hun kinderen, wel aan zichzelf. De zorg voor zichzelf in functie van een betere opvoeding?

***Zonder angst, angst vertrouwd maken.** Ouders mogen zich niet angstig voelen opdat hun kinderen ook niet angstig zouden worden, maar kinderen moeten wel geoefend worden in het omgaan met die angst, zodat angst een vertrouwde metgezel kan worden.

* **Onveiligheid die veilig is?** Thuis is het vaak niet pluis, maatregelen moeten dan ook genomen worden om het thuis veiliger te maken. Doch volledige veiligheid is niet gewenst...

* **Ruimte tot afzondering.** Kinderen behoeven meer ruimte en volledige deelname in de samenleving. Kinderen moeten kind kunnen zijn en kunnen beschikken over een eigen ruimte, spel en kledij. Kinderen moeten dus ook afgezonderd worden op een eigen eiland, uitgesloten van het volwassen continent. Vrijheid en meer ruimte, afzondering en uitsluiting, staan niet tegenover elkaar maar naast elkaar.

* **Elk gezin is anders, maar wel een middenklasse gezin.** Auteurs in De Bond spreken enerzijds over de context, elk kind en elk gezin is verschillend en kwetsbare gezinnen hebben al bij aanvang minder groene ruimte,... Anderzijds stellen deskundigen dat in de Westerse wereld vaak over het hoofd gezien wordt dat het kind een eigen ruimte verdient. Woningen zijn vaak onaangepast en vooral de flatgebouwen schieten te kort.

* **Vrijheid is een begrensd begrip?** Ouders dienen hun kind vrijheid en ruimte te geven, want dat is wat het kind nodig heeft. We moeten het kind laten zijn zoals het is, in zijn natuurlijke expressiviteit. Tegelijkertijd moeten we steeds meer beheersen wat op kinderen invloed heeft. We moeten loslaten, niet overbezorgd zijn, tegelijk dienen ouders hun kinderen te beschermen tegen de boze buitenwereld.

4.3. OPVOEDEN anno 2009 – 2010

DE BOND: geen opvoedingsrecepten, wel kookboeken

1. Tijds kader

*De eurojaren van de welvaartsstaat*⁸

We leven nu in een tijdperk van wazigheid, vluchtigheid, tijdelijkheid, half-halfsituaties, vervaging van grenzen, wisselvalligheid, voorlopigheid, differentiatie, diversiteit, veranderlijkheid... (Lammertyn, 1999).

De economische crisis die halfweg de jaren zeventig inzet, duurt tot aan het begin van de jaren negentig (Vandenbroeck, 2009b). De internationale kredietcrisis van 2008 laat zich voelen tot op heden. Aan het eind van de jaren tachtig worden veel Belgische bedrijven overgenomen door buitenlandse groepen (Vandenbroeck, 2009b). De tendens is duidelijk: de economie komt hoe langer hoe minder in handen van individuele natiestaten te liggen (ibid.). Vandenbroeck (2009b) spreekt over een overwicht van de economie op de samenleving, de mondialisering van die economie en de dominantie van het management denken als reactie hierop.

De Olieramp in de Golf van Mexico (2010), de aardbeving met de tsunami in Japan met verhitting van kernreactors in Fukushima (2011), zijn milieurampen die de wereld beheersen. Vandenbroeck (2009b) zegt dat een ecologische ramp als de explosie van de kerncentrale in Tsjernobyl, 25 jaar terug, aantoont hoe zwak de natiestaten geworden zijn, hoe internationale gebeurtenissen een directe invloed hebben op het lokale en het intieme en tonen vooral hoe we beroofd zijn van onze zintuigen. Ulrich Beck (1997) spreekt in dit verband over de 'antropologische schok'. Met onze zintuigen kunnen we niet meer waarnemen of een zandbak of sla 'besmet' is, we zijn afhankelijk geworden van experts en van het 'dictaat van de informatie' (Beck, 1997).

Er is de nieuwe informatie- en communicatietechnologie. Er is flexibiliteit als overal opduikend fenomeen (Lammertyn, 1999). Mensen hebben een veel grotere autonomie gekregen en zijn veel minder dan vroeger gebonden aan voorschriften van familie, kerk, buurt, klasse of stand (ibid.). Nieuwsoortige relaties vergezellen de gevestigde verhoudingen (ibid.). Van een bevelhuishouden gaan we over op een onderhandelingsgezin (du Bois-Reymond, 1994). Individualisering komt in een stroomversnelling terecht (Weymans, 2005). Het levensplan wordt niet meer op voorhand bepaald, maar is het gevolg van een individuele keuze (ibid.). Individualisering maakt een grotere individuele vrijheid mogelijk, maar creëert tezelfdertijd ook risico's en is erg ambigu: de grotere vrijheid en het maken van keuzes, betekent niet alleen vrijheid maar ook de plicht tot vrijheid. Keuzes kunnen maken is voortdurend moeten kiezen en de onzekerheid het hoofd kunnen bieden (Beck, in Geldof, 2004).

⁸ De eurojaren van de welvaartsstaat lopen van het jaar 2000 tot 2025 (Vervliet, 1999, in, Fret, 1999).

De meer flexibele en geglobaliseerde productiewijzen en informatietechnologie leiden tot flexibelere vormen van arbeid en stellen hogere eisen aan het individu (Fret, 1999). Ongelijkheid wordt steeds meer een zaak van 'individuele biografische variabelen' (Weymans, 2005, p. 344). Autonomie, keuzevrijheid en onafhankelijkheid zijn de nieuwe normen geworden (Vandenbroeck, 2009a). Identiteitsvorming wordt nu bewust ter hand genomen (Fret, 1999). Ook de druk tot responsabilisering neemt toe: individuen dragen hoe langer hoe meer de verantwoordelijkheid voor het lukken of mislukken van hun levensplan. 'Maatschappelijke problemen zoals werkloosheid of sociale uitsluiting worden 'culpabiliserend' op het disconto geschreven van individuele mensen' (Fret, 1999, p. 44).

Deze ontwikkelingen en veranderingen staan niet los van ontwikkelingen in de welvaartsstaat. De loden jaren van 1975 tot 2000 deden een nieuwe sociale kwestie ontstaan (Vervliet, 1999, in Fret, 1999) door de komst van de 'informatie' maatschappij (Castel, 1996, in Lammertyn, 1999). Rosanvallon (1995, in Manssens, 2000) zegt dat de welvaartsstaat in de jaren '90 verwickeld is in een fundamentele crisis omdat solidariteit en sociale verzekering uit elkaar groeien. Hij onderscheidt de nieuwe sociale kwestie van de financiële en ideologische crisissen die respectievelijk ontstonden in de tweede helft van de jaren '70, begin de jaren '80 en die vandaag nog altijd belangrijke uitdagingen vormen voor de welvaartsstaat.

Lammertyn (1999) beschrijft 'le nouveau social' als de overgang van een passieve naar een actieve verzorgingsstaat, o.m. door de activering van het sociaalzekerheidsstelsel en sociale bijstand. Hij spreekt over een nieuwe 'contractuele' activeringspolitiek, waarmee we op de wip zitten tussen economische disciplineren en/of sociaal culturele ontplooiing. Vervliet (1999, in Fret, 1999) stelt dat sommige categorieën nu niet of onvoldoende beschermd worden door de klassieke mechanismen. Het is de scholingsgraad die in hoge mate bepaalt wie in deze categorieën valt.

'Integratie door arbeid' is voor Rosanvallon een concrete weg voor maatschappelijke integratie (Weymans, 2005). Met deze 'derde weg' tracht Rosanvallon de nadelen van een geïndividualiseerde samenleving te compenseren (ibid.).

Cantillon (2009) stelt dat de passieve welvaartsstaat van weleer plaats maakt voor een 'sociale investeringsstaat'. Van louter beschermen evolueert de welvaartstaat naar 'investeren' (ibid.). Scholing en levenskansen liggen nu heel dicht bij elkaar. Eén van de belangrijkste opdrachten in de welvaartstaat is het ontwikkelen van zoveel mogelijk talenten (ibid.). Diels (1999, in Fret, 1999) zegt dat niet de sociale kwestie maar wel de concurrentiepositie de nieuwe maatstaf wordt. Volgens Geldof (2004) leidde de activeringslogica van de afgelopen twee decennia tot meer selectiviteit, voorwaardelijkheid en contractualisering. Het resultaat is dat die vorm van activering, meer vraagt van diegenen die weinig hebben (ibid.). Eenzelfde conclusie trekt ook Cantillon (2009): 'Vanuit een te groot optimisme over de maakbaarheid van de samenleving helpt de

investeringsstaat in wezen eerst de sociaal sterke groepen in de hoop dat de anderen gaan volgen' (p. 31).

En soms nemen die 'anderen' leiding.

De Verenigde Staten bijvoorbeeld hebben hun eerste zwarte president gekozen. Barack Obama krijgt daaropvolgend ook de Nobelprijs voor de Vrede. China wordt een wereldmacht. Nieuwe landen in opkomst zijn o.a. India, Brazilië. De terroristische aanslagen van 11 september 2001 in New York en Washington D.C., maken van terrorisme een spookbeeld dat blijft hangen, zelfs na de dood van Bin Laden.

De stijging van de olieprijs en het naderende einde van gemakkelijk winbare olievelden bevorderen de opkomst van alternatieve energiebronnen en besparingstechnologie zoals 'groene' technologie, hybride auto's, zuinige auto's en zonnepanelen op woningen. Natuurverenigingen blijven het goed doen, autoriteiten (kerk, politiek) doen het slecht. Met de regeringscrisis en de val van de regering wordt het voortbestaan van België bedreigd.

De informatietechnologie wordt onmisbaar in alle aspecten van de samenleving. Jongeren verwerven een eigen netwerk en lijken zelfs baas van de multimediale communicatiehypes. In 2011 worden revoluties gemaakt of gekraakt via twitter en facebook.

Mensen raken meer en meer geobsedeerd door wellness, gezondheid, fitheid, jeugd. In die zin wordt adolescentie bijna de tijd van de jonge goden.

Trends worden gemaakt met het koffiezetapparaat Senseo, de digitale camera, iPod,...

2010 is het Internationaal Jaar van de Biodiversiteit, het Internationaal Jaar van de Jeugd, het Europees Jaar van de strijd tegen (sociale) uitsluiting en armoede.

Divers zijn de tijden zeker.

Onzeker zijn de tijden ook zeker.

Het grote en het kleine beïnvloeden elkaar ongelooflijk snel en globaal.

2.Deskundigen aan het woord

Ouders blijven een enorme verantwoordelijkheid dragen voor de opvoeding, maar ouders kunnen dit niet meer alleen. Ze krijgen ondersteuning aangeboden die reikt van opvoedingsadvies tot opvoedingsondersteuning tot hulp. Enerzijds geven deskundigen in De Bond aan dat er geen opvoedingsrecepten zijn, dat de almachtige expert niet bestaat. Anderzijds pretenderen opvoedingsinitiatieven en studiemomenten dat ze de kwaliteiten van ouders kunnen verbeteren, dat het hen zal helpen problemen te voorkomen, dat vragen zullen beantwoord worden, en dat gesproken zal worden over wat goede opvoeding is,...

Geen beschuldigende houding naar de ouders in De Bond, ze worden zelfs geëerd en de loftrompet laat zich nu en dan horen. Ouders krijgen te horen dat ze het goed doen, dat het zich schuldig- en angstig voelen niet nodig is. Tegelijkertijd wordt aan ouders verteld hoe ze het nog beter kunnen doen. Het idee dat ouders zich op een of andere manier moeten professionaliseren, speelt een steeds meer prominente rol.

Dat opvoeden leerbaar is, blijft sterk aanwezig. Ook het idee 'kinderen voeden hun ouders op' blijft gelden, zeker daar waar we denken aan de aanpassing van de volwassenen aan de kinderen, een kindernorm, behoeften- en wensen van het kind, onderhandeling en medezeggenschap van het kind,...

Ouders worden door deskundigen aangemoedigd allerhande zaken te lezen en uit te proberen. Ouders worden met respect behandeld en 'elke ouder kan bij de opvoeding van zijn kind wel eens een schouderklopje of duwtje in de rug gebruiken' (Saelens, 15 mei, 2009, p.6). Ouders hebben recht op opvoedingsondersteuning en er is voor elk wat wils. Hen wordt de mogelijkheid geboden aan tal van initiatieven deel te nemen: in bijeenkomsten als 'bijtanken over opvoeding' worden ouders bewust gemaakt van de eigen waarden, want het zijn deze waarden die ouders vaak onbewust aan hun kinderen doorgeven. "Bijtanken over opvoeding@home" wil ouders de kans bieden met elkaar in gesprek te gaan over opvoedingsvragen' (De Smet, 5 februari, 2010, p. 8). Er is de opvoedingswinkel, de opvoedingstelefoon, het opvoedingshuis,...

De Bond wil met zijn diverse aanbod inspelen op de erg uiteenlopende nood aan opvoedingsondersteuning die ouders hebben. Er is weinig eensgezindheid over wat dé ideale ondersteuning is. Wat voor de één ondersteunend werkt, verhoogt voor de andere ouder net de opvoedingsstress. (Saelens, 15 mei, 2009, p.6)

Opvoedingsondersteuning is er voor alle gezinnen, maar heel vaak worden ook projecten opgericht in buurten met veel kansarmoede (Van Hecke, 8 januari, 2010b, p. 20).

Voor specifieke doelgroepen – o.a. eenoudergezinnen en nieuw samengestelde gezinnen – zijn er ook "Oefenscholen" met een vorming gespreid over verschillende avonden. (Van Hecke, 5 maart, 2010, p. 19)

“Oefenschool voor eenoudergezinnen na scheiding.” De oefenscholen van de Gezinsbond brengen ouders samen om met elkaar van gedachten te wisselen. Een deskundige begeleider vult hun ervaringen aan en verruimt de kijk van ouders met theoretische inzichten. (s.n., 8 januari, 2010, p. 17)

Er is een avond over zelfvertrouwen (Saelens, 15 mei, 2009), een aanbod over leren loslaten (M.O., 22 januari, 2010), vormingsavonden ‘Opgroeien met een etiketje’ (Saelens, 8 oktober, 2010 p. 4), een studiedag ‘Op weg naar een kindnorm’ (Van Kalmhout, 5 november 2010, p. 13), adviesliteratuur over hyperactiviteit en concentratiestoornissen (Brieven aan Jonge Ouders, 5 februari, 2010) en beurzen vol met ‘babyspecialisten’ (G.V.H., 5 maart, 2010, p.17).

Een bijtanksessie kost je niets, en je krijgt een waardebon van twintig euro voor drank en versnaperingen. [...] Waarop zou je nog wachten om je opvoedingstalenten te versterken. (Demol, 1 mei, 2009, p.17)

Er wordt gegoocheld met begrippen als ‘estafetteouders’ (Mills in Van Hecke, 19 maart, 1985a, p. 7), ‘hangouders’ (Schaubroeck in Saelens, 14 mei, 2010, p. 4) ‘sleutelkind’ (Maes in Dutry, 5 november, 2010, p. 12),...

Tegenwoordig worden ouders en kinderen om de oren geslagen met allerhande adviezen maar ook met allerlei diagnoses: ADHD, autisme, hoogbegaafdheid, dyslexie, dyspraxie,... Dat meer kinderen met zo’n etiket rondlopen wordt logisch beschouwd, *‘want iedereen is tegenwoordig beter op de hoogte van zaken als autisme, ADHD en leerstoornissen. Logisch dus dat we die patronen vaker herkennen: we hebben er meer oog voor.’* (Hermans in Saelens, 8 oktober, 2010, p. 4)

Ouders moeten goed geïnformeerd worden over de opvoeding van hun kind, diens ontwikkeling, veiligheid en risico’s,... Er kan nooit een teveel aan informatie zijn, wel worden ouders er op gewezen dat ze niet angstig hoeven te worden bij al deze, soms tegenstrijdige adviezen. Het is aan hen om er uit te halen wat voor hun het beste of het meest van toepassing is. Informatie verstrekken over alle mogelijke gevaren die kinderen lopen is dan ook noodzakelijk, ook al hebben ouders er niet altijd rechtstreekse controle over. Denken we maar aan straling, chemicaliën en pesticiden, een verderfelijk milieu, onveilig verkeer, ...

Hoewel ouders hier zelf weinig aan kunnen doen is het toch belangrijk ouders hiervan bewust te maken opdat ze zonder angstig te zijn, alert kunnen omgaan met deze gevaren. Van belang is vooral dat kinderen zich veilig voelen, dat ze terug vertrouwen krijgen in de wereld en de mensen rondom hen.

Paradoxen en ambivalentie dus.

De ene deskundige raadt ouders aan hun bezorgdheden over gevaren en risico’s te bespreken als er geen kinderen in de buurt zijn, de ander vindt juist dat kinderen moeten weten wat er gebeurt, zodat ze weerbaarder worden. Ouders moeten zich bewust zijn van de gevaarlijke, boze

buitenwereld en moeten hun kinderen daar zo goed mogelijk tegen beschermen. Kinderen moeten wel een wereld ervaren die veilig is.

Met al deze adviezen, cursussen, vormingsavonden, literatuur, staan ouders er niet alleen voor. Verschillende initiatieven en deskundigen kunnen een antwoord bieden op hun problemen, maar wat als het toch blijft mislopen?

Alle genoemde initiatieven en programma's zijn doortrokken van een discours van deskundigheid en vaardigheden. Met Ramaekers (2009) kunnen we zeggen dat het idee heerst dat ouders zich moeten professionaliseren. Ouders moeten de deskundigen van hun kinderen worden: *'ouders met jonge kinderen of pubers die kunnen rekenen op opvoedingsondersteuning en hulp in crisissituaties, staan sterker'* (Drieskens, 22 januari, 2010, p. 3).

Beschuldigend wordt niet gesproken over de opvoeders. Het lijkt er juist op dat langs de weg van de complimenten, aan ouders verteld wordt hoe ze een kind het best opvoeden. Onder het voorwendsel *'de zaligmakende opvoedingsstijl bestaat niet'* (Verdickt in Brieven aan Jonge Ouders, 5 maart, 2010, p. 4) geven deskundigen de 'goede' antwoorden op vragen van ouders.

3. Ouderlijke verantwoordelijkheid

Ouders moeten zich professionaliseren

Het gezin blijft dé plek waar kinderen opgroeien. Ouders zijn de eerste verantwoordelijken in de opvoeding van hun kinderen, want zo staat het in het Internationale Verdrag voor de Rechten van het Kind (Van Hecke, 5 maart, 2010). Aangenomen wordt dat ouders dit niet alleen kunnen. Ze hebben daarbij steun nodig, en wel van familie, burens, vrienden,... Bij steeds meer ouders groeit de behoefte aan opvoedingsondersteuning (ibid.).

De rol van vader en moeder wordt er niet makkelijker op, integendeel, de omgeving wordt steeds complexer en het beheersen van gevaren en risico's steeds moeilijker. *'Nooit houd je op zoon of dochter te zijn, en als ouder houd je nooit op moeder of vader te zijn'* (K.R., 19 maart, 2010, p. 13).

Een kind heeft prikkels nodig om zich te ontwikkelen. Ouders moeten bewust worden van het feit dat de eerste levensjaren enorm belangrijk zijn: *'Veertig jaar geleden al zeiden wetenschappers dat je de achterstand die je voor je tweeënhalve jaar – "de gouden jaren van de opvoeding" - oploopt, later nooit meer inhaalt [...]'* (Vrancken in Van Hecke, 8 januari, 2010b, p. 20). Hun taalvermogen moet gestimuleerd worden. Een kind moet al van bij de geboorte voldoende 'taal' aangeboden krijgen. *'Die boeiende wisselwerking tussen het aangeboren taalvermogen - zeg maar de taalaanleg - van een kind en het taalaanbod vanuit de omgeving mogen we niet onderschatten. [...] De eerste zeven levensjaren is de "kritische periode" van de taalverwerving.'* (Van Hecke, 16 april, 2010, p. 21)

Ouders hebben de verantwoordelijkheid hun kind op te voeden, het niet te verwennen, zich te informeren over de gevaren en de risico's waaraan kinderen blootgesteld worden, niet al te angstig te zijn, hun kinderen door hun eigen angsten en bezorgdheden niet al te zeer af te remmen,... Ze hebben vooral de verantwoordelijkheid de boodschap aan hun kinderen mee te geven dat ze veilig zijn: *'Je hoeft je geen zorgen te maken, het is nu veilig. [...] Want laat ons wel wezen, er loert niet overal gevaar, over het algemeen gebeurt dat soort dingen niet.'* (Bisschop in Candaele, 22 januari, 2010, p. 4) Vertrouwen in de maatschappij moet terug verworven worden (ibid.).

Ouders kiezen er nu zelf voor om kinderen te krijgen. Hun verantwoordelijkheid is dan ook groot. Zeker nu er tal van initiatieven zijn die hen daarbij kunnen ondersteunen is een idee van 'dan kan het toch allemaal niet meer fout lopen' niet zo vreemd. De druk op ouders is groot. Ze moeten op de hoogte zijn van de nieuwste ontwikkelingen, vanwaar anders die enorme hoop literatuur, cursussen en vormingsavonden die maar blijft groeien?

Een wantrouwen aan het adres van ouders?

Hoewel er expliciet nergens meer sprake is over 'een wantrouwen aan het adres van ouders' is deze niet verdwenen. Met de veelheid informatie, adviesliteratuur en opvoedingsinitiatieven lijken deskundigen te vertellen dat ouders niet meer alleen kunnen (mogen) opvoeden.

Echtscheiding is vandaag geen vreemd verschijnsel meer. Er wordt dan ook niet beschuldigend of verwijtend over geschreven. Wel is het belangrijk dat ouders zich bewust zijn dat een echtscheiding op zich niet het grootste probleem is, wel de conflicten en een vechtscheiding:

Wat ze [kinderen] vooral nodig hebben, zijn ouders die ook na een scheiding hun taak als opvoeder ondanks alles blijven behartigen. (Rober in Van Hecke, 22 januari, 2010a, p. 7)

Ouders moeten beseffen dat de rechter zich in huis bevindt: Het is uiteindelijk het kind dat later zal oordelen of zijn ouders na de scheiding ook nog voldoende oog hadden voor zijn gevoelens en wensen. (Adriaenssens in Van Hecke, 22 januari, 2010b, p. 14)

Hoewel men expliciet geen beschuldigende kijk aanneemt tegenover de gescheiden ouder, lijkt er toch wantrouwen te zijn dat ouders minder hun taak als opvoeder zullen behartigen eens ze gescheiden zijn. Gescheiden ouders worden nog eens extra op hun taak als opvoeder gewezen.

...versus het ontschuldigen van ouders?

Het ondergedoken wantrouwen dat er misschien is naar ouders toe, lijkt vaak samen te gaan met een ontschuldigen van ouders. Bijvoorbeeld de zin 'ouders verdienen een schouderklopje en een duwtje in de rug' kan enerzijds betekenen dat ouders het goed doen, anderzijds dat ouders ook steun nodig hebben en dus niet in staat zijn hun kinderen alleen op te voeden.

Het kind hoeft niet altijd op de eerste plaats te komen. Aan ouders wordt nu het advies gegeven ook aandacht aan zichzelf te besteden (Van den Bergh in Saelens, 3 april, 2009). De boodschap luidt nu: *'je kinderen en jezelf tijd gunnen. [...] Prop de agenda's niet vol, maar hou vrije momentjes.'* (Dupuydt in Saelens, 19 november, 2010, p. 4)

Toch moet er voortdurend informatie over de opvoeding van kinderen verkregen worden zodat we optimaal in het belang van kinderen kunnen handelen. Ouders voelen zich vaak schuldig, bijvoorbeeld omdat ze te weinig tijd met de kinderen doorbrengen. Dat schuldig voelen blijkt onterecht, want ouders zouden vandaag meer dan ooit tijd doorbrengen met hun kroost (Rombouts, 19 februari, 2010, p. 6).

Je leest het de laatste tijd steeds vaker: het ouderschap is een project. We willen onze kinderen alle kansen geven en daar hebben we veel voor over (Van Hecke, 22 oktober, 2010, p. 8).

We zijn er zo van overtuigd dat we altijd onderweg moeten zijn, naar het werk, een boeiende culturele activiteit, het shoppingcenter, [...] dat het op de duur verdacht lijkt als mensen zomaar een beetje rondhangen.

Dat stelt journalist Kaat Schaubroek (in Van Hecke, 22 oktober, 2010) vast. Ze houdt een pleidooi voor zogenaamde 'hangouders':

[...] als we wat meer de hangouder zouden 'uithangen', is de kans groter dat we andere ouders in de buurt zullen ontmoeten. (p. 8)

Haar boek *'Een verpletterende verantwoordelijkheid: waarom ouders zich altijd schuldig voelen'* laat ons kennismaken met een aantal fabels en feiten. Feit: iedere ouder voelt zich schuldig, fabel: ouders hebben weinig tijd, feit: schuldgevoel haalt je onderuit, feit: de druk op opvoeden is groot, fabel: opvoeden is een set regels toepassen, feit: opvoeden doe je met vallen en opstaan, feit: ouders zijn goed bezig (Schaubroek in Saelens, 14 mei, 2010).

We willen kinderen alle goeds geven: ontplooiingskansen en geluk en gezondheid en wat nog allemaal meer, maar het 'resultaat' hebben we lang niet altijd in de hand. Reden te over om heel blij te zijn als we chance hebben en om ouders en kinderen wie het lot minder gunstig gestemd is, materieel en moreel te steunen, als omgeving en als samenleving. (Candaele, 19 maart, 2010, p. 1)

Ouders hebben de verantwoordelijkheid op de hoogte te zijn van tal van risico's en gevaren

Ouders en kinderen hebben het recht om te weten wat mogelijke gezondheidsrisico's van bijvoorbeeld allerlei producten zijn. Informatie verstrekken over alle mogelijke gevaren is dan ook noodzakelijk, ook al hebben ouders er niet altijd rechtsreeks controle over. Een opsomming van enkele risico's en gevaren door Van Kalmhout (2 april, 2010):

Fijn stof, straling van gsm en hoogspanningskabels, pesticidenresten op groente en fruit, chemicaliën in speelgoed, slechte binnenluchtkwaliteit, de effecten van klimaatsverandering op de gezondheid, het zijn voorbeelden van milieuvervuiling die een hypotheek kunnen leggen op de gezondheid van kinderen. [...] De toenemende luchtvervuiling tast de luchtwegen aan, veroorzaakt ademhalingsproblemen en kan zelfs leiden tot longkanker. Pesticiden en chemicaliën vervuilen niet alleen het leefmilieu, maar hebben ook impact op onze gezondheid. Kankers nemen toe, de hormonenhuishouding raakt verstoord en het zenuwstelsel wordt aangetast. [...]

Kinderen lopen een verhoogd risico omdat zij andere fysieke kenmerken hebben dan volwassenen. Kinderen zijn geen kleine volwassenen. (p. 5)

Kinderen zijn extra gevoelig voor schadelijke stoffen omdat ze nog volop in ontwikkeling zijn en in verhouding veel meer chemische stoffen opnemen. (Van Kalmhout, 5 november, 2010, p. 13)

Kinderen en jeugd worden een item in het groene debat. De bezorgdheid over het milieu wordt nu vertaald in een bezorgdheid over kinderen.

In 42 van de 50 geteste speelgoedjes voor kinderen onder de 3 jaar werden schadelijke stoffen aangetroffen, waaronder al het geteste houten speelgoed. [...] In zeven producten werden ftalaten gevonden die in speelgoed verboden zijn omdat zij op hormonen inwerken en mogelijk kanker kunnen veroorzaken. (Van Kalmhout, 5 november, 2010, p. 13)

Er is ook ongerustheid over het verkeer. Omwille van de bezorgdheid over onveilig verkeer zouden kinderen minder buiten spelen (Rombouts, 19 februari, 2010, p. 6).

Uit onderzoek blijkt dat kinderen te weinig buiten spelen en daartoe door hun ouders onvoldoende worden aangemoedigd. [...] Ouders zijn vaak ongerust als hun kinderen buiten spelen, [...]. (Drieskens, 6 maart, 2009, p. 3)

Kinderen zijn kwetsbaarder en voor de veiligheid van de kinderen dienen er kindnormen te komen:

Om de samenleving kindvriendelijk in te kleuren moet het kind altijd het uitgangspunt zijn. Dat kan op velerlei domeinen: verkeersveiligheid, voeding, kinderopvang, armoede, maar evenzeer bij mogelijks stralingsgevaar van hoogspanningslijnen en gsm-toestellen. (Pauly, 2 april, 2010, p. 3)

Compaert (in Van Hecke, 8 januari, 2010b) spreekt zijn ongerustheid uit over kinderen in armoedesituaties:

Recent hersenonderzoek (nvdr. uitgevoerd door de Leuvense kinderpsychiater Peter Adriaenssens) wijst op de negatieve gevolgen op de ontwikkeling van kinderen die in armoede opgroeien. Een kind heeft voldoende prikkels vanuit de omgeving nodig om zich te ontwikkelen. [...] Een omgeving met veel stress en een leven in onzekerheid legt ook kinderen in die gezinnen veel beperkingen op. (p. 20)

Opvoeden en armoede komen nu geregeld samen aan bod. Auteurs in De Bond geven aan dat het vooral de kwetsbare gezinnen zijn die nood hebben aan ondersteuning in de opvoeding.

Deskundigen uiten ook hun bezorgdheid over het onderworpen zijn aan allerlei zichtbare en onzichtbare verleidingen. Tevens is een zorg dat ouders de stap naar de hulpverlening niet zetten, ook al merken ouders dat er met de ontwikkeling van hun kind iets fout is. Er komen dan ook boeken op de markt met allerlei tips om situaties te herkennen, bijvoorbeeld:

waar de taalverwerving minder vlot of vanzelfsprekend verloopt. [...] De ervaring leert ons dat een ouder bij zijn kind al vrij snel aanvoelt "als er iets niet klopt". Sommige ouders stappen daarmee naar de school, het CLB of eventueel rechtstreeks naar een logopedist. Ouders zijn dus vrij goede diagnostici. Toch zijn er nog heel wat ouders die twijfelen en de stap naar de hulpverlening niet durven zetten. (Lefevere in Van Hecke, 16 april, 2010, p. 21)

Ouders dragen de verantwoordelijkheid niet overbezorgdheid te zijn

Ouders worden om de oren geslagen met gevaren en risico's, waar ze mee moeten omgaan. Tegelijkertijd moeten ouders een andere opdracht vervullen:

We moeten er alles aan doen om het vertrouwen van kinderen in de wereld en in mensen te ondersteunen, in plaats van hen angst aan te jagen voor iets wat gelukkig hoogst uitzonderlijk voorkomt. [...] Ouders moeten er zich voor hoeden dat ze hun eigen angsten doorgeven op hun kinderen. [...] Ik word er kwaad van dat volwassenen kinderen zoveel angst aan jagen. De media spelen daarin een kwalijke rol, maar ouders en leerkrachten moeten daar niet in meelopen, zij moeten rust brengen voor de kinderen. [...] Ook kinderen hebben genoeg veerkracht om de angst die ze nu misschien voelen, te vergeten en voort te leven. Maar dan moeten ouders niet paniekerig blijven doen. [...] Onder het mom van voor hun veiligheid te willen zorgen, wordt vaak een onveiligheidsgevoel gecreëerd waar we hen geen goed mee doen. Het is aan ouders ervoor te zorgen dat kinderen zich veilig voelen en positief in het leven blijven staan (Bisschop in Candaele, 22 januari 2010, p. 4).

Een enorme verantwoordelijkheid voor ouders en tegelijkertijd een enorme **paradox**: ouders moeten zich goed bewust zijn van de gevaren, maar angstig zijn dat mag niet. Overbezorgd zijn ook niet. Ouders moeten hun kinderen beschermen tegen de boze buitenwereld, en tegelijkertijd hun kind laten ervaren dat ze in een 'veilige' wereld opgroeien.

Er wordt dan ook een aanbod ontwikkeld om ouders te leren op een gezonde manier hun kinderen los te laten. Een balans tussen bescherming en zelfstandigheid van kinderen (M.O., 22 januari, 2010, p. 4). Ook het jeugdwerk helpt bij het leren loslaten:

Veel leiders en leidsters vragen zich af hoe ze het best omgaan met de (over)bezorgdheden van ouders. Steunpunt Jeugd, de Gezinsbond en de jeugddienst crefi staken de koppen bij elkaar om een antwoord te zoeken op de zorgen die bij ouders leven. (Van Hecke, 22 januari, 2010c, p. 17)

Ouders moeten deskundigen worden: deskundigen met frons bekeken?

Deskundigen zijn tot diep in de gezinssfeer doorgedrongen. Niet iedereen spreekt vol lof over al die adviezen die beschikbaar zijn. Gewezen wordt op valkuilen en vanzelfsprekendheden. Dat neemt niet weg dat de stroom aan adviezen altijd maar sterker wordt.

4. Maatschappelijke verantwoordelijkheid

De vraag 'hoe brengen we onze kinderen groot', wordt door de samenleving gedragen. Het is geen vraag meer die enkel aan de ouders gesteld wordt. *'Van de overheid mag men verwachten dat die het gezin – als een groot collectief goed – beschermt en steunt. Bij ons is die steun aan gezinnen met kinderen vooralsnog ondermaats'* (Pauly, 20 februari, 2009, p. 3).

Het beleid moet oog hebben voor de verscheidenheid aan gezinssituaties zodat elk gezin zich erkend en ondersteund weet. [...] Kort samengevat vraagt de Gezinsbond een beleid dat rekening houdt met de reële gezinssituatie, zeg maar "het leven zoals het is" in een gezin (Studiedienst, 8 januari, 2010, p. 16).

Ook wordt extra aandacht gevraagd voor kwetsbare gezinnen, waaronder gezinnen in armoede en eenoudergezinnen (Studiedienst, 8 januari, 2010). Heel veel talent gaat verloren als kinderen in armoede leven (Van Hecke, 8 januari, 2010b).

Kwetsbare gezinnen verdienen meer ondersteuning, gedacht wordt niet alleen aan financiële ondersteuning, maar vooral ook aan opvoedingsondersteuning:

Ruim 17 procent van de Belgische kinderen tot zeventien jaar - meer dan 363.000 kinderen! - leeft in armoede. Hun levenskwaliteit moet verbeteren door materiële en immateriële ondersteuning zoals opvoedingsondersteuning en thuisbegeleiding. (Drieskens, 19 februari, 2010, p. 3)

Pauly (5 maart, 2010) zegt: *'in welke omstandigheden ook, gezinnen met kinderen moeten centraal staan'* (p. 3).

Vrancken wijst op het feit dat niet elk gezin de mogelijkheid heeft gezin en werk op een goede wijze te combineren. De omstandigheden, de mogelijkheden, kortom de context worden daarbij in rekening gebracht:

De valkuil is telkens dat de buitenwereld vertelt hoe gezinnen hun kinderen moeten opvoeden. Terecht voelen mensen dat als bevoogdend aan. Spreken over opvoedingsstijlen moet daarom altijd gebeuren in dialoog met de ouders zelf. Maar zelfs al staan die ouders daarvoor open, dan nog kan dat niet losgezien worden van de structurele noden die ze hebben op vlak van huisvesting of werk. Het heeft daarom weinig zin dat een overheid geïsoleerde maatregelen op terreinen als onderwijs en opvoeding neemt, zonder met de hele context rekening te houden. Want wat is een alleenstaande moeder met een mooi opvoedingsmodel als ze - om een behoorlijk inkomen te hebben - niet anders kan dan nachtwerk verrichten of overdag op heel vroege of late uren werken? Het is natuurlijk een goede zaak dat zowel onze regeringen als de EU dit jaar "kinderarmoede" hoog op de agenda plaatsen. Uiteindelijk leidt ook

de hele samenleving eronder als een kind onvoldoende kansen krijgt om zich te ontplooien. (Vranken in Van Hecke, 8 januari, 2010b, p. 20)

Vandaag is een goede combinatie van werk en gezin belangrijk. De omstandigheden en de mogelijkheden moeten er dan ook naar zijn, zegt Van Hecke (8 januari, 2010a):

Wanneer tweeverdieners hun werk en gezin beter willen combineren, zoeken ze naar allerlei oplossingen. Ofwel werkt een van beide partners minder, ofwel doen ze beroep op gezinshulp van buitenaf. Alleenstaande ouders en gezinnen uit maatschappelijk kwetsbare groepen hebben die keuze vaak niet. Betaalbare kinderopvang, vast werk, werk tijdens de daguren, bereikbaar met het openbaar vervoer of werk op voorspelbare uren. [...] Het zijn allemaal voorwaarden die vervuld moeten zijn eer uit werken gaan voor deze gezinnen haalbaar is. Mensen moeten hulp krijgen bij het zoeken naar werk dat ze met hun gezinsleven kunnen combineren. (p. 6)

'Liefde vermag veel, maar is niet meer alles' zegt Candaele (19 maart, 2010, p. 1). Ze benadrukt het feit dat ouders niet altijd het 'resultaat' van hun opvoeding in de hand hebben (ibid.).

Drieskens heeft het over een kindvriendelijke samenleving. Wie zo'n samenleving wil moet het kind en niet de volwassene als ijkpunt nemen. De rechten van de kinderen worden te vaak met de voeten getreden (Drieskens, 22 januari, 2010). *'Kinderen hebben recht op inspraak. Dat is een van de rechten uit het kinderrechtenverdrag waarmee volgens de "waakhonden" van de kinderrechten nog veel te weinig gebeurt in ons land'* (Van Hecke, 19 maart, 2010b, p. 11).

Opvallend daarbij is dat net de zwakste kinderen in de samenleving - voor wie het kinderrechtenverdrag juist veel zou moeten betekenen - het minst gehoord worden: kinderen uit kwetsbare gezinnen, minderjarige asielzoekers,... (Van Hecke, 19 maart, 2010b, p. 11)

Dupuydt (in Saelens, 19 november, 2010) spreekt over verbondenheid. Opvoeden in verbondenheid kan een oplossing zijn: *'Verbondenheid kan op die manier vaak probleemgedrag voorkomen, zoals spijbelen, pesten, vandalisme en diefstal'* (p. 4).

Roger Pauly (2 april, 2010) besluit:

Eigenlijk wentelt de samenleving heel wat problemen op het gezin af. Ontsporingen uit de wereld van de volwassenen komen dagelijks in de huiskamer terecht en op die manier ook bij de kinderen. Al vroeg worden heel wat kinderen geconfronteerd met geweld en bezitterige seks. Wie corrigeert dat en waar worden ze emotioneel gestuurd als ze in aanraking komen met dingen waarvoor ze mentaal en emotioneel niet rijp zijn? Zo verliezen sommige ouders de greep op de opvoeding van hun kinderen. We gaan stilaan alles vanzelfsprekend vinden, ook de haast dagelijkse meldingen van kindermisbruik? [...] We hebben een uitgesproken eenzijdige en ontspoorde kijk op vooruitgang, welzijn en levensoriëntering. Eigenlijk zouden we kinderen moeten beschermen tegen onze manier van kijken en denken. (p. 3)

En de andere voorzieningen en milieus?

De kinderopvang moet betaalbaar, kwaliteitsvol en toegankelijk worden, zegt Drieskens (19 maart, 2010):

Voor veel jonge gezinnen is kinderopvang een basisbehoefte. Toch zijn er ook nog veel gezinnen die geen gebruikmaken van opvang omdat zij zelf voor hun kind(eren) zorgen, geen plaats vinden of omdat de opvang te duur is. Kinderopvang is een recht van elk kind, maar elk gezin heeft de vrije keuze om daar al dan niet gebruik van te maken. De kinderopvang vervangt het gezin niet! De Gezinsbond vindt dus niet dat er voor elk kind een plaats in de opvang zou moeten gecreëerd worden. Kinderopvang is geen noodzakelijke voorwaarde voor de ontplooiing van een kind. (p. 3)

Kinderopvang is geen noodzakelijke voorwaarde voor de ontwikkeling van een kind, anderzijds biedt het veel kansen. Ontmoetingsplaatsen voor ouders die zelf (voltijds) voor hun kinderen zorgen zijn even belangrijk. *'De kinderopvang heeft dus ook een sociale, gezinsondersteunende functie voor alle gezinnen die er gebruik van willen maken...'* (ibid.). Ook gezondheid moet een gezamenlijke verantwoordelijkheid worden (Drieskens, 16 april 2010, p. 3). Tal van maatregelen moeten ontwikkeld worden om het kind te beschermen tegen een ongezonde leefomgeving (ibid.).

Vandaag leeft heel sterk de idee van opvoedingsondersteuning. Als er iets misloopt dan moet dat tijdig herkend en begeleid worden. Vandeurzen (in Candaele, 19 februari, 2010) meent: *'we helpen jongeren het best door gezinnen te versterken'* (p. 27). Enkele auteurs in De Bond wekken de indruk dat opvoedingsondersteuning een maatschappelijke verantwoordelijkheid is:

Opvoeden is een samenspel, maar geen kinderspel! Het is een intense wisselwerking tussen ouders, kinderen én hun omgeving. Ouders dragen daarbij een grote verantwoordelijkheid. Dat maakt hen vaak onzeker, ook al doen de meesten het goed. Ouders verdienen respect en ondersteuning voor hun inzet. (Drieskens, 14 mei, 2010, p. 3)

De Bond lijkt mee te geven dat opvoedingsondersteuning ervoor zorgt dat ouders niet alleen verantwoordelijk zijn voor de opvoeding van hun kinderen. Wanneer het fout loopt heeft de hele samenleving daar zijn deel aan. Omwille van de mogelijkheid beroep te kunnen doen op zoveel ondersteuning en hulp, kan de indruk gewekt worden dat ouders de verantwoordelijkheid niet meer alleen moeten dragen. Toch is de toegenomen aandacht voor gezinsondersteuning niet perse het zelfde als het opnemen van maatschappelijke verantwoordelijkheid. Gezinsondersteuning kan immers ook een interventie zijn in het gezin die net als finaliteit heeft om de ouderlijke verantwoordelijkheid te versterken. Een voorbeeld daarvan is het bestrijden van armoede met behulp van opvoedingsondersteuning. Voortdurend wordt gesproken over *'versterken van de opvoeding'* (Drieskens, 14 mei, 2010, p. 3), *'opvoedingstalenten versterken'* (Demol, 1 mei, 2009, p. 17), *gezinnen versterken* (Vandeurzen in Candaele, 19 februari, 2010),... De context wordt meegenomen, maar het gezin blijft de focus. Oplossingen voor problemen worden dan ook niet weinig eerst in de gezinnen gezocht. Ouders blijven de primaire verantwoordelijken in de opvoeding. Want ook al zijn problemen van maatschappelijke aard, vele

initiatieven richten zich hoofdzakelijk op het gezin. Maatschappelijke problemen worden dus omgezet naar individuele problemen en dus opvoedingsproblemen.

Eerste, tweede en derde opvoedingsmilieu

Alle milieus hebben hun deel aan de opvoeding. Toch is er de bezorgdheid dat het idee zou ontstaan als dat deze milieus het gezin kunnen vervangen. Ook aanwezig blijft de zorg dat het ene milieu de verantwoordelijkheid afschuift op de ander:

Negen op de tien Vlaamse leerkrachten vinden dat ouders de opvoedingsverantwoordelijkheid te veel afschuiven op de school. Maar intussen zijn er ook heel wat ouders die zich in allerlei bochten wringen om na een drukke dagtaak hun kinderen te begeleiden bij hun schoolse taken. Stress bij leerlingen is geen uitzondering, leerkrachten voelen de druk toenemen en ouders snakken naar ademruimte. (Timmermans, 5 februari, 2010, p. 6)

Wanneer er problemen zijn met kinderen spelen hierin heel wat factoren een rol:

De drukte, stress bij ouders en kinderen, het moeten presteren, veranderende voedingspatronen, [...] dat zijn allemaal dingen die leerkrachten voelen in de klas. Kinderen die bijvoorbeeld heel veel suikers eten zijn vaak drukker, en kinderen die veel alleen zijn en weinig grenzen aangeboden krijgen, accepteren die grenzen ook niet in de klas. (Rombouts, 2 april, 2010, p. 8)

De belangrijkste conclusie die Rombouts trekt is: draagkracht van de school is een gezamenlijke verantwoordelijkheid (ibid.).

5. Grenzen stellen

Naar meer ruimte en openheid?

Aan kinderen moet ruimte en verantwoordelijkheid gegeven worden. Van Hecke (19 maart, 2010b) laat weten dat de inspraak van kinderen nog in zijn kinderschoenen staat:

Kinderen hebben recht op inspraak. Dat is een van de rechten uit het kinderrechtenverdrag [...]. Met het recht op inspraak worden allerlei structuren in het leven geroepen om kinderen hun zeg te laten doen. [...] Alleen als inspraak ingebed zit in onze samenleving zal er daadwerkelijk sprake zijn van een openheid om in dialoog te treden met kinderen. Pas dan zullen ze in hun dagelijks leven ook echt betrokken zijn bij de beslissingen die hen aangaan. (p. 11)

Drieskens (6 maart, 2010) heeft het over verantwoordelijkheid nemen:

Jongeren worden vandaag te weinig beluisterd en aangesproken op hun verantwoordelijkheid. Het gaat altijd over mogen, kunnen en niet mogen, zelden over verantwoordelijkheid nemen. (Drieskens, 6 maart, 2009, p. 3)

Diezelfde ouders maken zich zorgen om de omgeving. Kinderen moeten kunnen buitenspelen. Studies wijzen erop dat ze dat steeds minder doen (Studiedienst, 19 februari, 2010). Ouders zijn vaak ongerust als hun kinderen buitenspelen (Drieskens, 6 maart, 2009) *'dit uit bezorgdheid voor het verkeer'* (Rombouts, 19 februari, 2010, p. 6). Bovendien merkt de Studiedienst (19 februari, 2010) van De Gezinsbond op:

Ze [kinderen] hebben in volgebouwd Vlaanderen ook steeds minder ruimte om vrij buiten te spelen. De Gezinsbond en andere kinderrechten- en jeugdorganisaties doen er alles aan om meer ruimte voor kinderen te bepleiten. Niet alleen ruimte uitgedrukt in vierkante meter is nodig, maar ook ruimte uitgedrukt in rechtsregels die de rechten van kinderen beschermen. (p. 3)

Er heerst niet alleen bezorgdheid over de omgeving waarin het kind vertoeft, er worden vraagtekens geplaatst bij hoe die omgeving reageert op de jongere en het kind. We zitten in een context waar het kind, maar ook de volwassene, steeds meer bescherming verdient. Veiligheid wordt het hoogste goed. Zichtbaarheid van rust en veiligheid wordt belangrijker geacht dan gevoelens van rust en veiligheid:

Onze samenleving lijkt vandaag vooral oog te hebben voor tekortkomingen van jongeren en reageert daarop met restrictieve en repressieve maatregelen. Voorstellen voor het invoeren van een avondklok, heropvoedingskampen en de bouw van jeugdgevangenissen leggen de nadruk op controle en sanctionering, alsof volwassenen zich moeten beschermen tegen de jeugd. Het is hoog tijd voor positieve maatregelen die jongeren ruimte geven en hen volwaardig laten participeren aan de samenleving. (Drieskens, 6 maart, 2009, p. 3)

Kinderen hebben ruimte nodig maar de ruimte wordt alsmaar beperkter. Kijk bijvoorbeeld naar de wijze waarop spelende kinderen geboekstaafd worden als 'overlast', zegt de Studiedienst (19 februari, 2010).

De vraag wordt nu of kinderen nog echt kunnen spelen? *'Veel volwassenen maken zich zorgen over de overdaad waar kinderen vandaag de dag mee te maken krijgen en stellen zich luidop de vraag: kunnen kinderen vandaag nog kind zijn?'* (Vanobbergen, 1 mei, 2009, p. 6). Ook jeugdwerkers trekken aan de alarmbel. Vaak wordt hier het vuile kleren argument aangehaald. Gepleit moet worden voor écht spelen (Timmermans, 28 mei, 2010). Aan de alarmbel wordt ook getrokken daar waar de vrije tijd van kinderen steeds meer opgevuld wordt met 'gestructureerde' vrijetijdsbesteding. Daarover laten we Rombouts (19 februari, 2010) aan het woord:

Ouders van nu doen heel erg hun best om 'goede' ouders te zijn, ze leggen voor zichzelf de lat vaak erg hoog, en er wordt enorm geïnvesteerd om kinderen alle mogelijke kansen te bieden. Dat is positief, maar soms slaat de balans wel ver door. Kinderen worden dan een project, het uithangbord van het gezin zelfs. (p. 6)

Sommige deskundigen hebben het over *'luie ouders hebben gelijk'* en ze trekken van leer tegen het heen en weer hollen naar allerhande activiteiten. Het opvoedingsideaal van Hodgkinson klinkt: *"laat kinderen gerust". Dat is niet alleen aangenaam voor de ouders die dan rustig in de zetel een boek kunnen lezen, maar ook fijner én zinniger voor de kinderen zelf, die zo hun eigen creativiteit ontdekken.'* (Rombouts, 19 februari, 2010, p. 6)

Ouders mogen ook weer niet te lui zijn. Van Combrugge (14 mei, 2010) heeft het over de nood aan spel en recht op spel, maar maakt daarbij een kanttekening:

Maar wat begint als spel, wordt al snel sport en voor sommigen zelfs een beroep, terwijl ze nog op school zitten. Heeft dat nog wel iets met spel en vrije tijd te maken? En hoe ga je er als ouder op een verantwoorde manier mee om? [...] Ouders kunnen er helpen voor zorgen dat sport spel blijft, door het niet extra te belonen bij goede prestaties. De prestatie op zich moet beloning zijn en blijven. Je kan je kind wel belonen omdat het iets wil en daarvoor moeite doet en zich inzet. Maar beter niet voor de resultaten. (p.8)

Zo hebben ouders er nog een zorg en een verantwoordelijkheid bij.

En afzondering?

Structuur, orde en regelmaat blijven belangrijk.

'Met de technologische realisaties van de jongste decennia werden veel grenzen weggeblazen en groeide de overtuiging dat de mens gaandeweg alles aankon en beheerste' (Pauly, 30 april, 2010, p. 3). Er heerst bezorgdheid over grenzen stellen en toegeeflijkheid. Grenzen stellen zou heel wat problemen kunnen oplossen. Zo draait tegendraads gedrag meestal om grenzen stellen, zegt Van den Bergh (in Saelens, 3 april, 2009). Grenzen stellen loont de moeite. Regels en rechtlijnig zijn is belangrijk in de opvoeding van (kleine) kinderen. Verdickt (in Brieven aan Jonge Ouders, 5 maart, 2010) merkt iets gelijkaardigs op:

Ouders moeten beseffen dat zij de lakens uitdelen en best wel grenzen mogen stellen in plaats van zich populair te maken bij hun kroost. [...] Door geen grenzen te stellen of niet consequent te zijn doe je het kind meer kwaad dan goed. Het kan veel problemen veroorzaken op langere termijn. (p. 4)

Verdickt en Saerens (in Brieven aan Jonge Ouders, 5 maart, 2010) spreken over strenger en consequenter zijn, vrije opvoeding, een autoritaire opvoedingsstijl als niet gewenst (want kinderen ontwikkelen dan een laag zelfbeeld), de zaligmakende opvoedingsstijl dat niet bestaat, elk kind is verschillend en heeft dus andere grenzen nodig, kinderen moeten inspraak krijgen (ook in huisregels), ouders hoeven geen vrienden met hun kinderen te zijn, niet alles hoeft te gebeuren in overleg, ...

Van Hecke (15 mei, 2009) zegt:

“Positief opvoeden” is het credo dat ouders nu te horen krijgen. [...] En het mag duidelijk zijn: deze opvoedingsstijl stelt evengoed - zoals de vroegere autoritaire aanpak - grenzen, maar dan vanuit een open communicatie met je kinderen. (p. 14)

Opnieuw is het zoeken naar een evenwicht tussen autoriteit en laissez-faire, zegt Saerens (in Brieven aan Jonge Ouders, 5 maart, 2010). Ze noemt het luisteren naar het kind, al van bij de geboorte een positieve evolutie (het kind moet niet meer zoals vroeger op vaste tijdstippen slapen en eten).

Al eerder spraken we over het inkrimpen van de ‘ruimte’ voor kinderen. Ook tijd zou grenzen stellen aan die ruimte. Ouders ervaren tijdsgebrek maar brengen meer tijd dan ooit door met hun kinderen. Andere auteurs stellen dat ouders niet zelden te weinig tijd hebben voor hun kinderen. Bijvoorbeeld, Pauly (2 april, 2010):

Sommigen compenseren dat nogal gemakkelijk met ‘liefdevolle toegeeflijkheid. [...] Kinderen worden dan zomaar op hun wenken bediend, nog vóór hun wensen tijd krijgen om te groeien [...]. Kinderen moeten ook de ruimte krijgen om weerbaar te worden, om zich te kunnen in- en afzetten, om hun eigen autonomie te ontwikkelen en te groeien in ervaring. (p. 3)

Kinderen hebben ook nood aan een eigen ruimte, aan afzondering: ‘geef mij maar mijn plekje, waar pa en ma niet te vaak komen’ (s.n., 19 maart, 2010, p. 7). Kinderen worden ook meer en meer apart gezet door het etiket dat ze opgeplakt krijgen (Hermans in Saelens, 8 oktober, 2010).

Deskundigen blijven met hun advies schipperen tussen beheersing en emancipatie. Wanneer men kiest voor evenwaardigheid, wil dat volgens Dupuydt (in Saelens, 19 november, 2010) niet zeggen dat er geen regels mogen zijn:

Regels zijn nodig, anders walsen kinderen over hun ouders heen. Maar ik leg ze nooit klakkeloos op. Ik vind het bijzonder belangrijk dat mijn zoon snapt waarom bepaalde regels bestaan, dat hij begrijpt dat ze niet uit het niets komen aangewaaid. (p. 4)

6. Besluit

De Bond wijst op een aantal ontwikkelingen: een kleurenpalet van verschillende gezinstypes, kinderen onderworpen aan tijdsdruk, bezorgdheid of kinderen wel nog kind kunnen zijn en of er niet te veel verwachtingen aan hen worden gesteld, kinderen die nog maar weinig spelen, de ruimte die zich inperkt, kindergejoel dat bestempeld wordt als geluidsoverlast, bezorgdheid over de vele verleidingen die de nieuwe media ons biedt, risico’s die altijd maar bewuster moeten beleefd worden,...

Het begrip tijd lijkt nu centraal te staan.

De maatschappelijke roep naar het kind wordt steeds groter: een kindvriendelijk beleid, kindernormen, kinderrechten en kindparticipatie, recht op onderhandeling,...

Luisteren naar kinderen wordt de norm, zeggenschap aan hen geven ook, maar tegelijkertijd hebben kinderen grenzen nodig en kunnen veel problemen opgelost worden als ouders grenzen aan hun kinderen zouden stellen. Ouders zouden hun kinderen al te vlug verwennen en dat doet het kind meer kwaad dan goed. Kinderen nu zijn belangrijk. Kritiek wordt gegeven op een samenleving die maar al te gemakkelijk kijkt naar de latere inschakeling van kinderen in het arbeidsproces. Een staaltje uit het opvoedingadvies van deskundigen in De Bond.

We zien een heel duidelijke tendens tot (terug) het scheppen van ruimte voor jongeren om hun verantwoordelijkheid op te nemen en hen volwaardig te laten participeren aan de samenleving. Die ruimte wordt echter vaak beheerst door ongerustheid en bezorgdheid. De gevaren zijn legio. Enerzijds moet aan kinderen meer inspraak, meer verantwoordelijkheid, meer ruimte gegeven worden. Anderzijds reageert de samenleving op de tekortkomingen van jongeren met allerlei repressieve en restrictieve maatregelen. Aan de ene kant moeten jongeren meer ruimte krijgen, kortom meer autonomie, aan de andere kant moeten volwassenen jongeren en kinderen beschermen tegen tal van risico's, want kinderen zijn kwetsbaar. Enerzijds hebben jongeren meer ruimte nodig, anderzijds moeten kinderen afgezonderd worden.

Ouders moeten zich bewust zijn van tal van gevaren, ze worden daarbij geholpen door deskundigen.

Opdat ouders de problemen die in de samenleving en het gezin heersen niet alleen hoeven te dragen, bestaat de mogelijkheid beroep te doen op tal van initiatieven in het kader van opvoedingsondersteuning. Ouders worden er geholpen 'deskundigen' te worden. Ze moeten zich als het ware professionaliseren onder de vorm van cursussen en vormingen.

Ouders staan onder enorme druk en hebben het drukker dan ooit. Toch werken we in vergelijking met vroeger minder. Een deel van die werkdruk zou te maken hebben met het niet goed op elkaar afgestemd zijn van verschillende aspecten van het maatschappelijk leven. Bovendien zijn ook kinderen tijdvreter, zeker als de kinderen nog jong zijn. Veel ouders voelen zich verscheurd omdat ze niet genoeg tijd aan hun kinderen besteden. Toch besteden ouders vandaag meer tijd aan hun kinderen dan vroeger. Er heerst een tendens van bezorgdheid, het afzweren van overbezorgdheid en het leren loslaten. Maar vooral ook het voorkomen en beheersen van risico's.

We zien een aantal ambivalenties en paradoxen optreden:

* **Geen recepten, wel kookboeken.** Enerzijds geven deskundigen aan dat er geen opvoedingsrecepten bestaan, geen boeken die een kant-en-klaar recept bieden voor een perfecte opvoeding, de almachtige expert bestaat immers niet. Anderzijds lijken tal van

studiedagen, vormingsmomenten, cursussen, opvoedingsprogramma's aan te geven dat het beter zal gaan met de opvoeding wanneer ouders zich hierop inschrijven.

Er ligt dan ook een enorme druk op de schouders van ouders. Enerzijds staan ze er niet alleen voor, anderzijds kan en mag het niet meer fout lopen, zeker nu zoveel 'hulp' beschikbaar is.

* **Hier en daar. Goede, slechte wereld.** Ouders moeten op de hoogte gebracht worden van tal van gevaren en risico's waaraan kinderen worden blootgesteld. Dankzij deze informatie zijn ouders beter in staat gevaarlijke situaties en producten te herkennen, beter in te schatten en er aldus rekening mee te houden. Ouders hebben de verantwoordelijkheid zichzelf bewust te maken van deze risico's, ze moeten ze als het ware leren en kennen. Aan kinderen moet echter het gevoel gegeven worden dat ze veilig zijn, zodat ze met vertrouwen in de mensen en de wereld kunnen opgroeien. Waar ouders leven in een wereld vol gevaren, groeien kinderen op in een wereld die veilig is, of beter: een gevoel van een veilige wereld dat kinderen dankzij de goede zorgen van hun ouders leren ervaren.

Ambivalentie ook tussen de deskundigen: sommige deskundigen raden ouders aan gevaren en risico's pas te bespreken als er geen kinderen in de buurt zijn, anderen vinden juist dat het kind erbij betrokken moet worden zodat het kind weerbaar kan worden gemaakt.

***Het beheersen van niet beheersbare risico's.** Ouders moet steeds meer risico's herkennen en beheersbaar maken. Maar die risico's worden ook steeds moeilijker zichtbaar en beheersbaar voor individuen.

* **Te nemen of te laten?** Het wantrouwen en ontschuldigen van ouders lijkt niet zover uit elkaar te liggen. Enerzijds verdienen ouders respect, lof en een schouderklopje, anderzijds zijn tal van opvoedingsondersteunende initiatieven nodig om ouders te helpen in het opvoeden. Enerzijds wordt er gesteld dat ouders goed bezig zijn en het beste voor hebben met hun kind. Anderzijds wordt voortdurend meegegeven dat ouders zich moeten professionaliseren door het volgen van cursussen, informatiemomenten,..., en wordt onrechtstreeks dus aangegeven dat ouders het niet alleen kunnen. Of nog anders: dat ouders het niet meer alleen mogen doen...

* **Ouders: overbezorgd of laks?** Overbezorgd zijn is uit den boze, want dan kunnen kinderen onmogelijk zelfstandig worden. Toch blijkt het verkeerd als ouders helemaal niet bezorgd zijn; ouders moeten hun kinderen beschermen. Aan de ene kant spreekt men over ouders die te laks zijn, aan de andere kant zien we een pleidooi voor hangouders.

* **Een vermaatschappelijking van het individuele?** We kunnen spreken over een vermaatschappelijking van de kijk op opvoeding. Door de komst van tal van initiatieven staat het gezin er hoe langer hoe minder alleen voor. Toch zijn het deze initiatieven (waaronder ook initiatieven van opvoedingsondersteuning) die zich richten op het individu, met name het gezin. Heel de samenleving zou nu zijn deel hebben, als het fout loopt in het gezin. De focus blijft echter wel liggen op het gezin. Ook al is het probleem maatschappelijk, de oplossing blijft liggen bij het individu.

* **Verantwoordelijkheid geven en nemen.** Het blijft een bezorgdheid van deskundigen: ouders die te weinig grenzen stellen aan kinderen en jongeren. Ouders zouden niet genoeg regels stellen en kinderen bovendien veel te veel verwennen. Toch behoeven jongeren ook meer ruimte en verantwoordelijkheid en houden vele ouders het handje van hun kinderen nog te veel vast. Ouders moeten een evenwicht vinden tussen loslaten en controleren, verantwoordelijkheid geven en verantwoordelijkheid opnemen,...

Kinderen zijn kwetsbaar en moeten beschermd worden, kinderen moeten autonoom worden en zelfstandigheid verwerven.

Kinderen behoeven ruimte en vrijheid, willen ouders niet geconfronteerd worden met tal van problemen. Kinderen behoeven ook controle, regels en grenzen willen ouders geen problemen hebben. Ruimte en zeggenschap blijft belangrijk, afzondering en een eigen ruimte ook.

* Tijd is vandaag een centraal concept. Enerzijds spenderen ouders als nooit tevoren tijd aan hun kinderen. Anderzijds hebben diezelfde ouders schuldgevoel over het te weinig samen zijn met hun kinderen. Enerzijds werken ouders minder dan vroeger, anderzijds hebben ouders het drukker dan ooit.

....

V. NAAR EEN EINDPUNT of BEGIN?

5.1. VAN EEN SYNTHESE....

Ten Geleide

We hebben drie verschillende verhalen geanalyseerd (1960 - 1961, 1985, 2009 - 2010) en toch zien we overal eenzelfde verhaal. Weliswaar met andere accenten en met een andere wijze van spreken maar met een gelijklopende inhoud. Waar nieuwe normen bepleit worden, worden de oude niet losgelaten. Waar oude grenzen afgedaan worden als oubollig komen nieuwe grenzen in het verlengde van het bekende pad, maar nooit wordt het pad volledig schoongeveegd.

Uit de inhoudsanalyse blijkt dat we niet kunnen spreken over breuklijnen, extreme veranderingen of zaken die volledig verdwijnen, zelfs niet over een tussenperiode van 25 jaar of zelfs van 50 jaar. Dingen veranderen, maar niet fundamenteel. Ze lijken soms te verdwijnen, maar duiken dan weer op. De geschiedenis als gestage golfbeweging met variaties in amplitude en frequentie. Er is verandering maar ook continuïteit.

Deze verhalen behandelen de manier waarop in De Bond gesproken wordt over opvoeding. Deze insteek is tevens beperkend: het betekent niet per se dat dit ook buiten De Bond waar is.

1. Tijds kader

In de zestiger jaren hebben we maatschappelijk gesproken een positief klimaat. Niets dan lof over nieuwe ontwikkelingen, de wetenschap, de vooruitgang en de verwachtingen naar toekomst. Veel minder positief wordt het wanneer deskundigen over de opvoeding schrijven; naar en over ouders wordt er beschuldigend en wantrouwend geschreven.

In 1985 is er reden tot pessimisme. Het maatschappelijk tijdsbestek is verre van positief; er heerst crisis en een enorme werkloosheid. Toch wordt van iedereen verwacht dat ze zich niet door pessimisme laten leiden. Gezinnen hebben nu de plicht positief te zijn en hun geloof in de toekomst te koesteren. Met veel lof wordt gesproken over het belang van het gezin. De samenleving heeft gezinnen nodig en dat is te merken aan de wijze waarop over opvoeding geschreven wordt. Met de opvoeding gaat het lang niet slecht en ouders moeten geëerd in plaats van beleerd worden.

Momenteel leven we in een crisis. Er wordt niet in termen van crisis over het gezin gesproken. Ouders verdienen een schouderklopje en tegelijkertijd een duwtje in de rug.

Vanaf 1985 zien we in het tijds kader termen opduiken als individualisering, onoverzichtelijkheid, onzekerheid. In De Bond is dat: 'een steeds verdergaande individualisering van de mensen', het gezin brokkelt af, jonge mensen die het perspectief op de toekomst verliezen 'omdat onze hele samenleving begint te gelijken op een kankerende, zeurende oude vent', 'waarin geloven de volwassenen (wij allen dus) eigenlijk nog?', over angst en onzekerheid bij jongeren, het voorkomen van en een dam tegen echtscheiding, echtscheiding die niet mag aanzien worden als een 'doodgewone aangelegenheid',... In De Bond valt dat maatschappelijk kader samen met wat deskundigen schrijven over de opvoeding. Relatiebekwaamheid wordt belangrijk. Het beheersen van die onzekerheid ook. De taak van ouders lijkt er steeds meer in te liggen op te voeden tot veiligheid: 'veiligheid thuis', 'veiligheid in de privésfeer', 'veiligheid in en om het huis', 'kind en veiligheid thuis', 'morele veiligheid',....

Geborgenheid, veiligheid en nestwarmte komen samen voor. Het zijn de ouders die daar het best voor kunnen zorgen. Risico's en dus onzekerheid moeten beheerst en vooral voorkomen worden. Preventie dus.

In datzelfde tijdsbestek wordt in De Bond een licht pleidooi gehouden de zorg voor zichzelf op te nemen. Ook maatschappelijk zien we iets gelijkaardigs ontstaan: identiteitsvorming en individuele ontplooiing worden belangrijk en steeds sterker. Individuen moeten autonoom worden en hun lot in eigen handen nemen. Toegespitst op De Bond: vandaag komt opvoedingsondersteuning onder allerlei vormen voor. Wat voor de ene ouder ondersteuning is, kan voor de andere stress betekenen. Aan ouders dus om te kiezen in functie van wat voor hen het beste is. Het slagen van ouders in het goed opvoeden van hun kinderen, ligt in de keuzes die zij maken.

2. Deskundigen aan het woord

Elk verhaal is een vat vol paradoxen en ambivalenties. Wordt een duidelijke gedachte doorgedrukt in een bepaalde richting, dan wordt dit vlug 'bedekt' door er iets 'ontschuldigns' aan toe te voegen.

Waar in de zestiger jaren nog vrij beschuldigend en met wantrouwen kon geschreven worden over en naar ouders, gebeurt dit in 1985 veel minder. Toch blijft de toon onder 'toegedekte' vorm sterk aanwezig.

Anno 1985 kunnen we niet zeggen dat deskundigen een beschuldigende houding aannemen ten overstaan van ouders. Door over keuzes, wensen en behoeften van ouders te praten, lijkt het alsof ouders minder in het vizier 'van de scherpschutter' staan. Deskundigen blijven verkondigen hoe ze de opvoeding zien en willen zien. Dat gebeurt niet meer expliciet; in hun onduidelijkheid, proberen deskundigen duidelijk te zijn.

Vandaag is het ondenkbaar ouders op eenzelfde wijze als in 1960 voor te schrijven hoe ze moeten handelen. Vandaag zeggen deskundigen nog altijd wat ouders horen te doen, maar ze doen dit gesluierd. Via de weg van het kind (zoals Furedi in 2001 reeds opmerkte) wordt aan

ouders gezegd wat ze moeten doen. Terwijl (sommige) deskundigen de lof bezingen over ouders, leren ze ouders wat goede opvoeding is. Van vermanende vinger tot designfluwelen handschoen?

Of we nu in 1960 leven of vandaag, deskundigen zijn er altijd om ouders te vertellen waarop ze moeten letten en hoe ze het best kunnen handelen.

De manier waarop dit gebeurt, verandert. In 1960 focussen deskundigen sterk op het gedrag van ouders en hoe zij opvoeden, zij focussen vooral op wat ouders fout doen. In 1985 wordt er minder geschreven over ouders, en meer geschreven over het kind. Tevens merken we een verschuiving; het schrijven over ouders beweegt naar schrijven over de omgeving. Niet meer de ouder als dusdanig is gevaarlijk, maar de omgeving.

Ook vandaag worden maatschappelijke evoluties in termen van kinderen besproken, van het kind en onderhandelende rollen tot het kind en milieuvervuiling, verkeersveiligheid,.... De focus ligt nu op hoe ouders het best kunnen omgaan met omgeving en risico's ter bescherming van het kind. Het lijkt alsof er een verschuiving plaatsvindt van 'ouders in het vizier' naar de 'omgeving in de kijker'. Ouders worden nu niet meer expliciet aangesproken op hun (verkeerd) gedrag, maar onrechtstreeks blijven ze geïmpliceerd door hun omgang met de buitenwereld.

Hoewel ouders weinig grip hebben op de risico's waarop deskundigen hen vandaag wijzen, wordt van ouders wel verwacht dat ze ernaar handelen en zich erover informeren. Gesproken wordt over het milieu maar eigenlijk doelt men evengoed op de huiskamer. Zo was het ook in 1985. Er worden cursussen gegeven over 'thuis pluis', men heeft het over hoe de thuisomgeving nog veiliger te maken maar impliciet heeft men het ook over de onoplettendheid van ouders. Aan de hand van het 'veilige' woord 'omgeving', blijft men ouders ervan beschuldigen zorgeloos om te gaan met hun kinderen.

In 1960-1961 is het duidelijk: deskundigen schrijven vanuit een middenklasse-gezin. Er is nog geen sprake van een structurele kijk en de context wordt weinig in rekening gebracht. In 1985 is die kijk op de context al gedeeltelijk aanwezig. Dit neemt niet weg dat deskundigen blijven schrijven over en zich blijven richten naar een middenklasse-gezin.

In 2010 is het veel minder duidelijk vanuit welk gezin geschreven wordt net omdat de kijk op opvoeding vermaatschappelijkt is. Maar ook dat kan een masker zijn voor het middenklassedenken. De allochtone ouder blijft zo goed als afwezig, net als de homo-ouder.

Via de weg van het kind wordt in alle verhalen, maar in versterkte versie in het meest actuele verhaal, aan ouders verteld wat hoort en wat de goede opvoeding is. Kinderen zijn voor deskundigen een machtig wapen om ouders te vertellen wat ze moeten doen.

Want zomaar vertellen aan ouders wat ze te doen of te laten hebben in de opvoeding, is not done. Dus wordt een omweg gemaakt: een maatschappelijke omweg of de meer persoonlijk filosofische benadering die met vrijheid speelt. Dus hoor je termen als 'veilig klimaat' maar ook

als 'keuze' of 'behoefte'. En die laatste laten niet altijd evenveel keuzevrijheid: het is nogal duidelijk welke keuze je maakt als je een goede opvoeder wil zijn...

3. Ouderlijke verantwoordelijkheid

Waar we ons in het verhaal ook bevinden, ouders blijven een grote verantwoordelijkheid dragen in de opvoeding van kinderen. In de overgenomen citaten van 1960-1961 wordt 164 keer over 'ouders' gesproken, 137 keer over 'moeder(s)', 66 keer over 'vader(s)'. In 1985 zien we 280 keer het woord 'ouders', 57 keer 'moeder(s)', 28 keer 'vader(s)'. In 2010 komt het woord 'vader(s)' 19 keer voor, 'moeder(s)' 24 keer en 'ouders' 217 keer. Het aantal keer dat het woord 'gezin' of 'gezinnen' gebruikt wordt, toont geen grote verschillen tussen de drie geanalyseerde jaren. Op zich mogen we niet uitgaan van deze cijfers, het gaat om een selectie citaten en niet om het woordgebruik van de gehele krant. Maar toch is het tekenend: in 1960 wordt veel meer over moeders gesproken. Het blijft echter zeer de vraag of de toename in gebruik van de term 'ouder' daadwerkelijk een meer gender-neutrale periode inluidt, dan wel een maskering van het oude gender-verhaal...

Het wantrouwen ten overstaan van ouders in 1960-1961 is groot. Deskundigen spreken over onverschillige, onwetende ouders,... Dat wantrouwen wordt groter als ouders gescheiden zijn en/of als de moeder buitenshuis werkt.

In 1985 wordt echtscheiding gedoogd. Gescheiden ouders worden niet beschuldigend benaderd, wel wordt hen expliciet gevraagd de opvoeding niet te verzaken.

Waar ouders in 1960 nog beschuldigd worden, worden ze vanaf 1985 ontschuldigd. Aan ouders wordt nu gezegd dat ze het resultaat van de opvoeding niet altijd in de hand hebben. De verwachtingen ten overstaan van ouders zijn hoog-gespannen. Aan het gezin kan je immers zien welke kinderen eruit voortvloeien, een kind draagt zijn opvoeding een levenlang mee,...

Tegelijk is de onzekerheid over het resultaat groot. De vraag wordt gesteld of ouders het goed doen. Het maatschappelijk onzeker klimaat springt over op de opvoeding zonder dat er in termen van crisis over gezinnen gesproken wordt.

Opvoeden lijkt in de ban van het beheersen van risico's. Risico's die in vergelijking met de jaren zestig (waar eerder gesproken wordt over gevaren) en tachtiger jaren steeds minder door een individu te beheersen zijn.

In 1960 liggen de problemen hoofdzakelijk binnenskamers (onwetende ouders, onverschillige ouders). In 1985 en zeker vandaag, ligt het gevaar op de loer in de buitenwereld, gevaar dat ouders binnenskamers moeten zien te beheersen. Waar in 1960 ouders nog moeten leren wat ze fout doen in de opvoeding, moeten ouders in 1985 gevaren en risico's leren beheersen en moeten ze op vandaag goede diagnostici zijn. Aan individuen worden steeds hogere eisen gesteld.

De roep naar een veilige, beheersbare wereld wordt steeds sterker, en daar ligt een opdracht voor ouders. Ouders leven in een boze buitenwereld, hun kinderen in een veilige binnenwereld. Ouders mogen niet angstig en onzeker zijn en zeker niet overbezorgd. Fouten maken kan en mag. Vanaf 1985 zien we de start van een pleidooi dat zich doorzet tot op vandaag, een pleidooi dat ouders aanraadt voor zichzelf te zorgen. Zelfontplooiing in functie van een betere opvoeding?

Vandaag geen expliciet wantrouwen meer ten overstaan van ouders, wel wantrouwen in verdokenheid. Ouders verdienen een schouderklopje en doen het goed, ouders verdienen ook ondersteuning en hebben deze nodig. Ouders willen het nu vaak te goed doen.

Stimuleren van kinderen was in 1960 sterk aan de orde. In 1985 lijkt het alsof ouders niet te veel in die expressiviteit en natuurlijkheid van kinderen moeten tussenkomen. Vandaag wordt het stimuleren weer hoog in het vaandel gedragen. De eerste levensjaren zijn immers de kritische jaren van een kind. Overeenkomstig de jaren 1985 mogen er aan kinderen geen te hoge verwachtingen worden gesteld. Wantrouwen heerst daar waar ouders hun kinderen als uithangbord gebruiken.

Reeds in de jaren zestig merken we een tendens van adviesverlening onder de vorm van cursussen, lezingen, infoavonden. Willen ouders niet onwetend blijven dan moeten ze zich verdiepen in tal van brochures, artikelen,... Pas door die stroom aan informatie meent men tot een beter begrijpen van het kind te komen. Het idee speelt dat dankzij deze adviezen veel problemen kunnen vermeden worden. Dit was zo in 1960, 1985 en blijft zo tot op vandaag. In 1960 en 1985 heeft men het vooral over 'voorlichting', vandaag wordt er gesproken over 'opvoedingsondersteuning'. Vandaag speelt het idee dat jongeren het best geholpen worden door hun gezinnen te versterken. Ouders hebben dan ook de verantwoordelijkheid gebruik te maken van wat deskundigen hen aanbieden. Ouders dragen nu de verantwoordelijkheid deskundigen in de opvoeding te worden. Met een verwachting dat ouders participeren aan tal van initiatieven wordt ouders indirect gezegd dat ze niet meer alleen kunnen opvoeden.

Anno 1960 wordt ouders gezegd wat ze fout doen. Vandaag krijgen ouders te horen wat ze goed doen, tegelijkertijd wordt gezegd wat beter kan.

4. Maatschappelijke verantwoordelijkheid

Het gezin staat er hoe langer hoe minder alleen voor. Hoe verder we vorderen in het tijdsinterval van ons onderzoek, hoe meer we kunnen spreken van een vermaatschappelijking van de kijk op opvoeding. Naast het gezin, is er ook de school en zijn er voorzieningen als kinderopvang, jeugdwerk, sportverenigingen,... Naast ouders maken nu ook andere volwassenen deel uit van het opvoedingsproces. Ouders bezitten niet meer het alleen recht over bijvoorbeeld de inhoud van normen en waarden die op hun kind(eren) worden overgedragen.

Ook in De Bond wordt er meer en meer over deze andere instituties gesproken, over de verhouding tussen het gezin en deze andere milieus, hun samenwerking en verantwoordelijkheden.

In De Bond van 2010 wordt de indruk gewekt dat met een vermaatschappelijking van de opvoeding, opvoeden ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid geworden is. We kunnen er lezen: 'opvoeden is een samenspel', 'opvoeden is een intense wisselwerking tussen ouders, kinderen en milieu, 'van de overheid mag men verwachten dat die het gezin [...] beschermt en steunt', 'hun [kinderen in armoede] levenskwaliteit moet verbeteren door materiële en immateriële ondersteuning zoals opvoedingsondersteuning en thuisbegeleiding',...

In elk verhaal vormt het tweede en derde milieu een belangrijke speler in de opvoeding. Deze milieus zorgen er mee voor dat de ouders niet alleen staan in de opvoeding van kinderen. Met de verdeling van de opvoedingstaken is de verantwoordelijkheid van ouders er niet minder op geworden. Integendeel; ze is nog versterkt. Een telkens terugkerende bezorgdheid is dat ouders de opvoeding zullen verzaken als de overige milieus te vroeg en te veel in het leven van de jonge mensen binnenkomen. In 1960 is er de angst dat door de groeiende impact van het onderwijs en de jeugdbeweging, ouders in slaap worden gewiegd wat betreft hun opvoedingsplichten. In 1985 is het precies zo: een goede relatie tussen ouders, scholen en jeugdbeweging is nodig maar ieder heeft zijn eigen taak. Een terugkerende zorg vandaag is dat elk milieu haar verantwoordelijkheden probeert af te schuiven op de ander. Deze kijk op het tweede en derde milieu kan een versterking inhouden van de ouderlijke verantwoordelijkheid.

Ook de veelheid aan opvoedingsondersteuning kan de indruk wekken dat opvoeden een maatschappelijke verantwoordelijkheid is geworden.

In De Bond spreekt men steeds meer over de context, kwetsbare gezinnen, en de situatie waarin sommige gezinnen moeten leven. In 2010 valt het op dat opvoeden en armoede vaak samen voorkomen. Dat kan wellicht te maken hebben met het toeval dat ik net een jaar selecteerde dat het Europees jaar van de armoede was én dat samenviel met het Europees voorzitterschap van België. Wat even in het midden laat of de toenemende aandacht dat jaar voor maatschappelijke verantwoordelijkheid een trend dan wel een uitzondering vormt.

Ouders blijven de individuele, primaire eindverantwoordelijken in de opvoeding van kinderen. Dat opvoeders een enorme verantwoordelijkheid te dragen hebben, zou gemaskeerd kunnen worden door de manier waarop over opvoeding, maar ook over ondersteuning gesproken wordt. Met het tweede en derde milieu zou de indruk gewekt kunnen worden dat de verantwoordelijkheid van ouders er minder op wordt. Niets is minder waar. Ouders moeten hun kinderen zelf opvoeden maar tegelijkertijd kunnen ouders dat niet meer alleen. Aan de hand van informatie en advies wordt geleerd hoe ouders zelf terug kunnen opvoeden. Het gaat dus eerder over een versterking van de verantwoordelijkheid van ouders, dan om een maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Elk verhaal zet maatschappelijke problemen om in individuele problemen, zo men wil in opvoedingsproblemen. Vandaag doen we dat niet minder. In 1960 wordt wat fout loopt, toegeschreven aan ouders. Jeugd delinquentie, alcohol en druggebruik, vinden in 1985 hun oorzaak onder andere ook in het gezin. Vandaag wil men gezinnen in armoede versterken door middel van opvoedingsondersteuning.

Maar ook daar weer wordt de oplossing van een probleem in de handen van individuen gelegd, met name in de handen van de opvoeders. De opvoeding vermaatschappelijkt maar dit betekent niet dat de individuele verantwoordelijkheid daarmee verschuift naar een gedeelde of naar een meer maatschappelijke verantwoordelijkheid. Alles is en blijft op het individu gericht.

In die vermaatschappelijking wordt individualisering doorgezet.

5. Grenzen stellen

Vandaag lijkt niets echt nieuw. De vragen, de bezorgdheden van nu zijn ook de bezorgdheden van vijftig jaar geleden. Wat toen al aanwezig was, beheerst nu het opvoeden.

Elk verhaal stelt zich de vraag of kinderen wel nog kind kunnen zijn? Was het in 1960 vooral de bekommernis voor de straat als veilige speelomgeving, dan is dat vandaag niet anders. Iets extremer zelfs. Waar de bezorgdheid in 1960 nog sprak over een kleiner wordende speelruimte voor kinderen, dan spreekt men in 1985 van het verdwijnen van de groene zone.

Van de zestiger jaren tot nu wordt er geworsteld met het begrip grenzen. In elk verhaal blijven structuur, orde en regelmaat belangrijk. De bezorgdheid dat ouders niet genoeg grenzen stellen aan hun kinderen, is er in 1960 en vandaag nog steeds. Grenzen stellen aan kinderen is dus geen recent probleem.

In 1960 vullen jongeren hun vrije tijd zelf in, wat herhaaldelijk tot een grote bezorgdheid bij deskundigen leidt. Zorg over 'vrije tijd verloren tijd' gaat samen met onrust over permissiviteit.

Vandaag wordt vrije tijd gestructureerd. Goed voor een nieuwe bezorgdheid van deskundigen.

Kunnen kinderen nog kind zijn als ze onderworpen worden aan de druk om aan alles deel te nemen? In een wereld waar kinderen zich moeten aanpassen aan een gestructureerde vrije tijd die toch niet meer zo vrij lijkt te zijn? Bezorgdheid heerst nu dat aan kinderen te veel eisen

worden gesteld. Dat kinderen het uithangbord van volwassenen worden. Waar ouders in 1960 nog lui en onverschillig zijn maar ook niet overbezorgd mogen zijn, houden enkele deskundigen nu een pleidooi voor ouders om lui te worden en te gaan hangen. Doch onrust over permissiviteit is ook nu niet verdwenen, integendeel.

De roep naar vrijheid is groot. Kinderen moeten zelfstandig worden en ouders moeten zichzelf overbodig maken. Een vraag in 1960, 1985, een vraag van vandaag. Om jongeren vrijheid te kunnen geven is ruimte nodig. Die ruimte heeft men als het ware gecreëerd. Waar het kind niet meer vrijelijk in de bossen of op straat kan spelen, kan het dat nu wel in de door ouders, deskundigen en een door marketing gecreëerde ruimte. Jongeren hebben nu recht op een eigen ruimte, eigen speelgoed, eigen kledij en een eigen stijl.

Jongeren moeten beschouwd worden als gelijkwaardig aan volwassenen en verdienen inspraak, medezeggenschap, een volwaardige onderhandelingspositie en verantwoordelijkheid in het maatschappelijk leven. Vandaag treedt die inspraak en participatie meer expliciet op de voorgrond onder de vorm van verdragen, rechten, normen. Tegelijk worden kinderen afgezonderd in een aparte wereld, een kindereiland. Een tendens al zichtbaar in 1960, vandaag alleen maar sterker geworden.

Waar oplossingen komen voor oude problemen, komen nieuwe problemen in de plaats. Er is een roep naar ruimte, maar in de oplossing lijkt men te vergeten wat de reden was om zo luid te roepen.

Tegenwoordig is de wereld in de ban van veiligheid. Alles en iedereen moet zich daar naar gedragen. Ouders krijgen de raad voortdurend op hun hoede te zijn. Ze moeten hun kinderen beschermen tegen gevaren, ze moeten deze ook kennen en leren. Waar ouders in een gevaarlijke buitenwereld leven, groeien kinderen op in een veilige binnenwereld. Dat is toch wat ouders hun kinderen moeten voorhouden. Ouders moeten de risico's die er zijn beheersen; alleen zijn die risico's van langsom minder beheersbaar. Van het risico je kind op de verkeerde manier voor te lichten in 1960, naar risico's van een gevaarlijk trapje en een fles whitespirit in het bijzijn van kinderen in 1985, naar een ongezond milieu en giftige stoffen in het speelgoed vandaag. Ook de affaire Dutroux hangt nog steeds als een schaduw boven de 'veiligheid van kinderen'.

Tijd, tegenwoordig een centraal concept, is een oorzaak dat de ruimte als het ware krimpt.

In 1960 verloopt de vrije tijd te los, in 1985 is alles teveel getimed. Vandaag is alles te gestructureerd.

Elementen die vroeger speelden, worden nu uitvergroet. Ideeën over ruimte en vrijheid tonen geen grote verschillen met de ideeën van vijftig jaar geleden, wel worden ze opgeblazen en sterker. Daarnaast kunnen we er niet aan voorbij dat er nieuwe risico's gecreëerd worden in deze veranderende samenleving. Elk verhaal vertelt een worsteling tussen beheersing en emancipatie en maakt ambivalenties en paradoxen.

6. Besluit

De manier waarop deskundigen over en naar ouders schrijven is over een periode van vijftig jaar gewijzigd van expliciet wantrouwend schrijven naar verdoken, tot beschuldigend en ontschuldigend schrijven tegelijkertijd.

Veiligheid en het beheersen van risico's is vandaag het hoogste goed. In de jaren zestig was dit als bezorgdheid al onderhuids aanwezig. Waar risico's anno 1960 zich binnenskamers bevonden, hebben deze zich vandaag verspreid over de ganse omgeving. Constant bleef echter de verwachting dat deze gevaren en risico's binnenshuis worden beheerst. De roep om veiligheid is anders in 1985 dan in 1960. Waar 'ouders' in 1960 nog gevaarlijk zijn, is dat in 1985 en vandaag de 'omgeving'. 'Voorkomen' wordt een belangrijk codewoord.

In 1960 mogen ouders niet overbezorgd zijn. Vanaf 1985 heeft men het steeds meer over de bezorgdheid van ouders, al mogen ouders niet te bezorgd zijn. Alles moet meer en meer beheersbaar worden gemaakt. Zo moet een kind in 1985 op alles voorbereid worden: een ziekenhuisbezoek, de scheiding van mama en papa, angst,... Geen rechtstreekse beschuldigingen meer. De verwachtingen daarentegen pieken wel torenhoog.

In de koppeling van deze verhalen ligt een paradox: waar in 1960 sprake is van een dreiging binnenskamers (met name de ouders) en ouders door buitenstaanders (deskundigen) terechtgewezen werden, ligt de dreiging in 1985 en vandaag op de buitenwereld en moet die binnenskamers beheerst worden.

De samenleving wordt complexer, het beheersen van risico's moeilijk. Toch wordt opvoeding in grote mate een streven naar het beheersen van risico's.

De Bond van 1985 staat veel dichter bij De Bond van 2010 dan bij die van 1960. In De Bond van 1985 is men opvallend kritisch. Er is een kreet die treffend overeenkomt met de roep van Kaat Schaubroeck op vandaag: de erkenning van de moeilijke rol van ouders, de complexiteit van de maatschappij waarin opgevoed moet worden, tegenstrijdig advies, te veel informatie, medicalisering,... In kritische termen spreken over het eigen spreken, het klimaat, de deskundigheid, het spreken in absolute termen, beveiliging, is in 1960 hoogst uitzonderlijk, in 1985 niet buitengewoon. In 2010 is het gewoon.

In 1960 wordt er niet gesproken over ondersteuning, het woord opvoedingsondersteuning is nog niet gekend. Wel wordt er gesproken over 'hulp' en dan vooral voor gezinnen in moeilijkheden. Opvoedingsondersteuning mag dan nog niet aan de gang zijn, een adviescultuur en 'voorlichtingscultuur' echter wel. In 1960 moeten deskundigen kinderen vooral beschermen tegen de onwetendheid van hun ouders. Ouders moeten vooral zichzelf opvoeden, informatie over hoe op te voeden is dan ook nodig.

Ook in 1985 komt het woord opvoedingsondersteuning niet voor in de geselecteerde citaten. Vandaag is dat anders, opvoedingsondersteuning lijkt nu de norm. Het woord opvoedingsondersteuning wordt veelvuldig gebruikt en naar voor geschoven als rots in de

branding: ouders staan er niet meer alleen voor. De Bond wijst op het belang van opvoedingsondersteuning voor kwetsbare gezinnen. Voor specifieke doelgroepen zijn er nu allerhande oefenscholen.

Vandaag is er bezorgdheid over de vrije tijd, in 1960 was dat niet anders. Alleen hebben deskundigen deze zorg, in de loop van de tijd, een andere invulling gegeven. Waar de vrije tijd in de zestiger jaren een te losse invulling kent, is deze vandaag te gestructureerd. Toch is er bezorgdheid over permissiviteit. Waar in 1960 kinderen kwetsbaar zijn en (te) vrij, zijn kinderen vandaag kwetsbaar en moeten ze autonoom worden.

Waar er in 1960 nog ongerustheid is over de onverschilligheid van ouders, uiten deskundigen nu hun bezorgdheid betreffende ouders die naar de andere kant overhellen: kinderen worden een project en zelfs het uithangbord van het gezin.

Waar ouders in 1960 niet aan zichzelf mochten denken tenzij om zichzelf de schuld te geven, hebben ouders nu een verantwoordelijkheid in het opnemen van de zorg voor zichzelf. Naar een nieuw beheersingsmechanisme?

De kijk op opvoeding vermaatschappelijkt.

In 1960-1961 komen de woorden context en armoede in alle geselecteerde citaten (dus niet enkel deze opgenomen in de drie verhalen) niet aan bod. Heel uitzonderlijk wordt gesproken over structurele zaken zoals een te laag loon en slechte huisvesting. Wat in dit tijdperk duidelijk naar voor komt, is dat waar het fout loopt met de kinderen, het fout gelopen is met de opvoeding. Boefjes, jeugddelinquentie, straatlopers,...., alles vindt zijn oorzaak in het gezin.

Er zijn, naast het gezin, nog andere initiatieven in het opvoeden. Neem bijvoorbeeld het tweede en het derde milieu. De nabijheid van deze milieus bij het eerste milieu dreigt de reeds luie en onverschillige ouders nog luier te maken. Het mag dus duidelijk wezen: het gezin dient de verantwoordelijkheid voor de opvoeding alleen te dragen. De milieus houden eerder een versterking in van de ouderlijke verantwoordelijkheid, dan een verlichting van de taak van de ouders.

Vandaag moeten gezinnen geholpen worden in hun taak zelf op te voeden. De richting van focus blijft het gezin, niet de gemeenschap. Ofschoon in 1985 en zeker vandaag de omgeving en de context mee in rekening worden gebracht, blijven het de ouders die bekwaam moeten worden in allerhande zaken (het herkennen van risico's, deskundigen in de opvoeding worden). Via de gezinnen moet de wereld verbeteren.

Bezorgdheden en vragen van nu, zijn ook de vragen en bezorgdheden van vroeger.

Constanten in De Bond zijn: ouders en vooral moeders zijn de eerste verantwoordelijken in de opvoeding. Opvoeden is leerbaar, opvoeden is natuurlijk. Alles staat in het teken van het kind. Het kind is kwetsbaar en moet beschermd worden tegen de boze buitenwereld. Het kind is onschuldig en van zijn puurheid en ontvankelijkheid hebben ouders veel te leren. Kinderen

voeden hun ouders op. Elk verhaal kent een adviescultuur. Elk verhaal spreekt een bezorgdheid uit over de verhouding tussen gezin en tweede en derde milieu.

Ongerustheid over permissiviteit is over een periode van vijftig jaar niet verdwenen. Het kind is kwetsbaar, en hoe dichter we bij vandaag komen, hoe meer het kind moet beschermd worden tegen tal van gevaren en risico's. Risico's die (bijna) niet meer door individuen te beheersen zijn. Geen enkel verhaal gaat voorbij aan een middenklassedenken: kinderen behoeven verantwoord speelgoed, moeten hun kledij zelf kunnen kiezen, moeten kunnen beschikken over een eigen ruimte,...

De oplossing van problemen laat zich steeds voelen in het gezin. Maatschappelijke problemen verworden individuele problemen en omgeturnd tot problemen van de opvoeding.

Elk verhaal lijkt op elkaar. Elk verhaal neemt het vorige verhaal mee.

Verandering in continuïteit dus.

5.2. ... NAAR EEN VOORLOPIG BESLUIT

Ten Geleide

Dieren kunnen worden verdeeld in: a) toebehorend aan de keizer, b) gebalsemd, c) getemd, d) speenvarkens, e) zeemeerminnen, f) fabeldieren, g) zwerfhonden, h) die welke in deze classificatie zijn opgenomen, i) die welke tekeergaan als dwazen, j) ontelbare, k) die welke zijn getekend met een fijn kameelharen penseel, l) enzovoort, m) die welke net een vaas gebroken hebben, n) die welke in de verte op vliegen lijken. (Borges, 1981, in Foucault, 2006, p. 9)

Deze Chinese taxonomie van Borges laat ons kennismaken met de vanzelfsprekendheden die we opgebouwd hebben. Wat hier gebeurt, is voor ons ongewoon: het is Anders en niet het Zelfde. Wat vertrouwd is, wordt onderuitgehaald. Wat zo vanzelfsprekend is, wordt door elkaar geschud (Foucault, 2006). 'Het wonderlijke van deze taxonomie is dat we met een sprong, dankzij wat ons in de fabel wordt *voorgehouden* als de exotische charme van een andere manier van denken, stuiten op de grenzen van de onze: de onverbloemde onmogelijkheid om dat te denken' (Foucault, 2006, p.9). Vandaag wordt het wat en hoe deskundigen over opvoeding schrijven vanzelfsprekend bevonden. De vraag is of de wijze van schrijven en spreken inderdaad zo vanzelfsprekend is? Een taxonomie, mogelijks opgesteld door deskundigen in 1960, met woordgebruik uit De Bond van 1960-1961, zou er als volgt kunnen uitzien:

Ouders kunnen worden verdeeld in a) natuurlijk, b) onverschillig, c) schuldig, d) nog op te voeden, e) aan het lot overlatend, f) ... g) die spelen in sprookjes, h) (on)verantwoordelijk, i) liefdevol, j) door kinderen grootgebracht, k) neurotisch, l) gescheiden doch beter begraven, m) die net een kind lieten vallen, m) onwetend, n) rechtgeaard, o) minder interessant, p) eenvoudig, q) die de incarnatie van de wet zijn,...

Vandaag zou een taxonomie kunnen klinken als (opgesteld aan de hand van terminologie uit De Bond 2010):

Ouders kunnen worden verdeeld in: a) verantwoordelijke opvoeders, b) die stress hebben, c) die zich schuldig voelen, d) die versterkt moeten worden, e) diagnostici, f), angstig, g) die hun kinderen op hun wenken bedienen, h) die hun talenten moeten versterken, i) die lui zijn en gelijk hebben, j) die risico's moeten beheersen, k) die opvoeden tot veiligheid, l) die geen vriend mogen zijn met hun kind, l) die moeten professionaliseren,...

We zien al een minder vanzelfsprekend beeld verschijnen over hoe deskundigen kunnen spreken over zij die kinderen opvoeden. Toch is het nog geen taxonomie als deze van Borges. We zitten vast in een bepaald denken. En dat is hetgeen waar dit onderzoek over gaat: vanzelfsprekendheden blootleggen die helemaal geen vanzelfsprekendheden blijken te zijn.

Geen antwoorden, wel vragen

De aanleiding tot het stellen van de onderzoeksvraag, waren uitspraken waar ik aan het begin van mijn inleiding naar verwees.

Enkele van deze citaten:

In het derde millennium zullen de laatste grenzen verdwijnen. De 20ste eeuw heeft in snel tempo een heel scala van grenzen weggevaagd of vervaagd. (Dasberg, 2000, p. 1)

Opvoeden betekent ook durven beschermen, durven grenzen te stellen, durven niet te verwennen. (Delfos, 2006, p. 42)

De toegenomen tolerantie en vage grenzen in huis hebben er niet alleen toe bijgedragen dat kinderen meer en meer verwend worden, maar ook dat zij meer en meer emotioneel worden verwaarloosd. (Schöttelndreier, 2008, p. 119)

Kinderen verwender dan ooit!... Zij missen structuur van verboden en geboden.Ze hebben [...] meer behoefte aan een veilige en duidelijke regelgeving, zij vragen er zelfs om. Ouders geven veel meer toe aan hun kinderen dan vroeger. (Bisschop, 2005, pp. 7, 8)

Ouders proberen dit [afwezigheid] te compenseren door hun kinderen tot hun vriend te maken, zij stellen geen regels meer waar jongeren eens flink tegenaan kunnen lopen. Jongeren zijn 'nomaden' in een samenleving die nog maar weinig zekerheden op economisch, sociaal, cultureel en levensbeschouwelijk vlak weet aan te reiken. (Raes, 2009, in Geudens, 2009, p. 19)

Drie kenmerken van opvoeden in deze tijd zijn van belang om te begrijpen hoe het komt, dat er in het management tijdperk steeds meer problematische kinderen en jongeren worden "geproduceerd". [...] Het niet op tijd eerlijk antwoord geven aan de grens is, tenslotte, een van de grote problemen van deze tijd. [...] Weinigen [sociale wetenschappers] durven uit te spreken waarover het werkelijk gaat: tijdig grenzen stellen ter bevordering van de ontwikkeling. (Kok, 2000, p. 8)

Deze citaten uit (populaire) pedagogische literatuur spreken een ongerustheid uit: ouders zouden niet genoeg grenzen stellen aan kinderen. Ze spreken over iets dat 'nieuw' zou zijn, over minder grenzen in vergelijking tot vroeger, geen regels meer,...

Mijn conclusie, gebaseerd op mijn inhouds –en discoursanalyse van De Bond, is dat er daar eigenlijk niets nieuw aan is.

In De Bond anno 1960, 1985 en 2010 lezen we eenzelfde bezorgdheid. Grenzen stellen aan kinderen is geen actueel probleem zoals veel literatuur laat uitschijnen. Reeds in de zestiger jaren vinden we een worsteling tussen beheersing en emancipatie, vrijheid en dwang, ruimte en controle,...

Ook dan wordt al gesproken over het feit dat het stellen van grenzen problemen kan voorkomen. Het meer of minder ruimte ter beschikking stellen aan kinderen kan resulteren in het al of niet hebben van problemen. Vandaag is dat niet anders. Veel problemen, ook van maatschappelijke

aard, kunnen worden voorkomen als ouders grenzen zouden stellen aan hun kinderen. Grenzen stellen wordt dan een deel van een oplossingscircuit.

Maar als er niets veranderd is in de ongerustheid over grenzen stellen, hoe komt het dan dat hedendaagse pedagogen denken dat er iets nieuw is?

Waarop zou je nog wachten....

Er zijn boekenkasten vol geschreven over opvoeding, er is dus opvoedingsadvies à volonté. Veel minder literatuur is er over de vanzelfsprekendheid waarop deskundigen schrijven over die opvoeding.

Veel wordt gesproken over ouders, wat ze fout doen of wat beter kan. Veel minder is opvoedingsadvies op zich en de wijze waarop deskundigen over opvoeding schrijven, onderwerp van onderzoek.

Vragen als: 'Hoe moet het? Doe ik het goed? Hoe houd ik de zaken onder controle? Wat is de beste manier om te reageren?' zijn vragen, aldus Masschelein (2008), waar opvoeders alsmear vaker antwoorden op zoeken. We kunnen overal lezen dat opvoeden tegenwoordig gebeurt in een complexe, aan voortdurend verandering onderhevige maatschappij (Masschelein, 2008; Walravens, 2008;..)

Toenemende democratisering die gepaard gaat met een overleg- en onderhandelingshuishouding, groeiende individualisering en consumentisme, mondialisering, flexibilisering, multiculturalisering, informatisering en digitalisering, lerende samenleving, netwerksamenleving,... dat zijn enkele termen waarmee men die permanent veranderende en complexer wordende maatschappij probeert te beschrijven. (Masschelein, 2008, p. 186)

In deze context moeten ouders hun kinderen opvoeden. Ouders moeten hun kinderen de best mogelijke zorg bieden en hen ondersteunen in hun ontwikkeling en individuele ontplooiing (Van Crombrugge, 2006). Ouders mogen hun kinderen niet verwennen, laat staan betuttelen, ouders moeten grenzen stellen aan hun kinderen (Delfoos, 2004, 2006; Schöttelndreier, 2008).

Steeds nadrukkelijker wordt gesteld dat kinderen recht hebben op deskundige opvoeders (Masschelein, 2008; Ramaekers, 2009, zie bijvoorbeeld Van Crombrugge, 2005). Daar waar die deskundigheid tekortschiet moet er opvoedingsondersteuning komen (Sanders, 2008; Van Crombrugge, 2006). Bovendien wordt gesteld dat ouders nood hebben aan deze ondersteuning (Zwiep et al., 1996).

Van een ouder verwachten we vandaag dat deze zich inleest in de opvoeding, zich laat informeren en adviseren over de ontwikkelingsbehoeften, blootstelling aan risico's, ontplooiingskansen van kinderen (Furedi, 2001; Masschelein, 2008). Vanzelfsprekend is vandaag de verwachting de opvolging en controle (als beheer van risico's en voorkomen van problemen) te optimaliseren (Furedi, 2001; Masschelein, 2008). Ouders moeten van de buitenwereld een veilige binnenwereld maken.

Een analyse van De Bond kan alleen maar een bevestiging zijn van het volgende: men blijft tot vandaag het verband leggen tussen het primaat van het gezin als opvoedingsmilieu, de twijfel aan de competenties van ouders en dus de nood aan overheidsingrijpen, onder meer door agogische vorming (Vandenbroeck, 2009a).

Boeiend is in dat verband het onderzoek van Wubs (2004) waar geconcludeerd wordt dat er in de jaren zeventig een radicale omslag in het opvoedingsadvies gebeurt. De machtsrelatie tussen experts en ouders verandert. Wubs spreekt over 'het op een feitelijke en vrijblijvende toon gepresenteerde advies' (p. 97). Ouders worden nu ten tonele gevoerd als oordeelkundig ten aanzien van de opvoedingsstrategieën die zij kiezen. Deskundigen (lees: de 'nieuwe generatie deskundigen') zouden het belang van deskundig opvoedingsadvies voor het eerst relativeren. Gevoelens komen centraal te staan in rationele overwegingen. Schrijvers wilden zelf af van de kloof tussen wetende deskundigen en onwetende ouders. De opvattingen van ouders werden even veel waard als die van deskundigen. Wubs spreekt aldus over een 'breuk' (p. 220) met de voorafgaande periode.

Mijn onderzoek wijst er op dat het spreken over een radicale omslag minstens genuanceerd moet worden.

Er is sprake van continuïteit in verandering. Deskundigen blijven ouders zeggen wat de goede opvoeding is, waar ouders op moeten letten en wat hun opdracht is. Deskundigen zijn in hun schrijven minder wantrouwig en beschuldigend van aard dan vijftig jaar geleden, maar dit wantrouwen is alleen minder zichtbaar. Ook Furedi (2001) en Beck & Beck-Gernsheim (2005) zijn een versterker van mijn bevindingen. Zij vertellen dat het gedrag van ouders steeds meer in de belangstelling komt te staan. Het blikveld lijkt verschoven van het gedrag naar de omgeving (vertellen de onderzoeksresultaten). Toch blijven deskundigen aan ouders zeggen hoe ze moeten handelen en wat ze horen te doen. Waar de focus op het gedrag in de zestiger jaren veel explicieter was, is het nu versluierd. Ze is onzichtbaarder geworden en dus machtiger. Wat meer onzichtbaar gelijnd wordt, is minder vatbaar voor directe kritiek en zet zich onderhuids vast. Ze wordt vlugger verinnerlijkt...

Het is Furedi (2001) die zegt dat men, langs een verhaal van kinderen, ouders probeert te adviseren hun gedrag te veranderen. Ook in De Bond wordt duidelijk dat kinderen voor deskundigen een machtig wapen zijn om ouders te zeggen wat ze moeten doen. En wie de taal van kinderen begrijpt, wordt (zo goed als) zonder kritiek gehoord.

... om je opvoedingstalenten te versterken?

Over zeker een periode van vijftig jaar zeggen deskundigen aan ouders, dat de ideale opvoeding niet bestaat. Deskundigen stellen ouders gerust door te zeggen dat er geen sprake is van opvoedingsrecepten, er geen boeken zijn vol met kant-en-klaar recepten voor een perfecte opvoeding. Kortom, dat de almachtige expert niet bestaat, net zomin als de ideale opvoeder.

Toch is de rode draad in de opvoeding vandaag dat door het volgen van tal van studiedagen, vormingsmomenten, cursussen, opvoedingsprogramma's, het met de opvoeding niet meer fout kan gaan. 'Kookboeken' verschijnen er dus aan de lopende band.

Een constante in opvoedingsadvies is dat ouders geen schuld treft als ze het maar blijven proberen. Loopt het toch fout met de kinderen, dan is dat omdat ouders niet genoeg proberen en niet genoeg 'deskundig' in de opvoeding zijn. Een oplossing is dan: deskundig worden en nog meer leren en aandachtig zijn.

Een enorme druk op de schouders van de ouders. Een verantwoordelijkheid die onzichtbaar blijft, onderhuids werkt en nooit expliciet wordt in het publieke discours.

Om ouders minder onzeker te maken, worden ze ondersteund en komt nog meer informatie en advies op de markt. Zoals we gezien hebben lijkt die advies- en informatiecultuur echter voor meer van hetzelfde te zorgen: onzekerheid (zie bijvoorbeeld Beck & Beck-Gernsheim, 2005; Furedi, 2001; Ramaekers, 2009; Schaubroeck, 2010).

Met een analyse van De Bond kunnen we stellen dat niet alleen ouders onzeker zijn, maar ook deskundigen. Deskundigen spreken in absolute bewoordingen over opvoeden, maar tegelijkertijd herbergt dat 'absolutisme' twijfel en onzekerheid bij de deskundigen zelf. Ze spreken elkaar, maar ook zichzelf, voortdurend tegen. Maar dat betekent uiteraard niet dat er niet naar hen geluisterd wordt, integendeel.

De adviezen van deskundigen worden steeds machtiger, ook al zijn ze vaak tegenstrijdig en bevatten ze paradoxen. Tegelijkertijd is er (paradoxaal) een pleidooi voor professionalisering van het ouderschap.

In de literatuur over opvoedingsadvies komt deze ambivalentie nagenoeg niet aan bod. Wel wordt gesproken over advies van deskundigen als tegenstrijdig, maar dit gezegd zijnde is de kous af. Het is vaak duidelijk waarop deskundigen doelen als ze advies geven, maar om dat advies minder hard te maken wordt vaak teruggегrepen naar iets wat de woorden kan verzachten. Niet weinig vloeien daar paradoxen uit voort. Zelfs literatuur die bijzonder kritisch is ten overstaan van opvoedingsadvies geeft vaak de indruk dat advies van deskundigen één duidelijke kant beschoren is. Furedi (2001) bijvoorbeeld heeft het over het feit dat ouders voortdurend de raad krijgen toezicht te houden op hun kinderen en hun kinderen nooit meer alleen dienen (of mogen) laten. Dat is waar, maar even waar is dat deskundigen ouders aanraden hun kinderen los te laten en niet in alles en nog wat moeten stimuleren.

Over zulke paradoxen en ambivalenties wordt vaak in de literatuur gezwegen. Het is net nodig deze paradoxen en ambivalenties te expliciteren om aan te geven dat niets in de opvoeding vanzelfsprekend is.

Het verlies aan het vermogen waar te nemen 'dwingt ons het dictaat van de informatie te accepteren' (Beck, 1997, p. 25). Zo is het ook in de opvoeding. Willen ouders hun kinderen de best mogelijke zorg geven dan dragen zij de verantwoordelijkheid zich zoveel mogelijk kennis over hun kind ter hand te nemen. Hoe meer kennis ouders kunnen opbouwen, hoe minder er fout zal lopen in de opvoeding. Dit is althans wat deskundigen ouders lijken te vertellen.

Ramaekers (2009) spreekt vandaag over een professionaliseringstendens, namelijk het groeiende besef dat ouders zich op de een of andere manier moeten professionaliseren. Een kernwoord in het verhaal anno 2010 van de Bond is 'professionalisering', want zo wordt gesteld: 'waarop zou je nog wachten om je opvoedingstalenten te versterken?'

Opvoeden kunnen we leren. Een idee gelezen in 1960, een idee dat voortleeft tot op vandaag. Furedi (2001) zegt dat de mythe van de aangeboren bekwame ouder plaats heeft gemaakt voor de mythe van de beproeving. Met de gemaakte analyse van De Bond, kan het zelfs nog sterker uitgedrukt worden. Ouders zijn én de natuurlijke opvoeders én de aangewezen opvoeders én de deskundige opvoeders als ze tenminste uit alle (tegenstrijdige) deskundige adviezen een opvoeding kunnen distilleren.

Wordt kennis een middel om onmacht te verbergen? Is altijd maar meer willen en moeten weten, altijd maar meer kennis, een poging om datgene te beheersen wat niet meer beheersbaar is?

In onze eigen onmacht worden we afhankelijk van experts. Het is Beck (1997) die ons wijst op het feit dat 'de waarheid' een gebied van experts is geworden.

'Vrijheid als afhankelijkheid'

In de literatuur spreekt men over 'mondiale liberalisering', 'postmoderne individualisering', toegenomen keuzevrijheid en onderhandelingen (Geldof, 2004). Er is de idee van vrijheid: we hebben meer keuzes, maar kiezen is nu ook de norm en een plicht. Individualisering wordt beschouwd als een wijze van leven waarbij individuen hun biografie zelf moeten produceren, regisseren en samenstellen (Lammertyn, 1999). Tegelijkertijd stromen de tegenstrijdige adviezen binnen die deze 'zelf- ondernemende individuen' (Masschelein & Simons, 2002) nog ondernemender zullen maken. In De Bond bijvoorbeeld kunnen we lezen dat ouders moeten versterkt worden in de opvoeding zodat ze zelf kunnen opvoeden. Ouders hebben de keuze uit een enorme waaier aan adviezen, programma's. Tegelijkertijd hebben de ouders de plicht aan deze initiatieven deel te nemen. Er is vrijheid, maar ook steeds weer die afhankelijkheid. Nu veel

meer gesluierd dan in 1960. En de sluier geldt ook voor het advies dat ze krijgen: onduidelijk, vaak contextueel en soms tegenstrijdig.

Foucault (2007) spreekt over 'vrijheid als afhankelijkheid'. Gillies (2005) wijst op de wazige concepten tussen ondersteuning en dwang. Precies deze wazige blik is wat we terugvinden na onze analyse van De Bond

Een terugslagbeweging?

Met Masschelein & Simons (2003, in Bouverne-De Bie, 2010.) stellen we de vraag of er geen sprake is van een terugslagbeweging? Een analyse van De Bond wijst erop dat de kijk op opvoeding vermaatschappelijkt, maar in haar benadering de opvoeders individualiseert. Hoe dichter we bij vandaag komen hoe meer over maatschappelijke verantwoordelijkheid gesproken wordt, maar hoe meer dat spreken ook een sluier wordt voor datgene we al zo lang doen: sociale problemen omzetten in individuele problemen en dus opvoedingsproblemen.

Onder het mom van veranderingen gaat hetzelfde verder: niet meer expliciet, maar onzichtbaar. Veiligheid is vandaag je reinste goed. Zichtbare veiligheid lijkt belangrijker te zijn dan 'zich veilig voelen'. Alles moet worden beheerst en gecontroleerd, ook in de opvoeding. De roep om vrijheid is groot, maar deze mag enkel plaatsvinden binnen een zelf gecreëerde ruimte. Vastomlijnde kaders en grenzen moeten wat onzeker is, beheersbaar maken. Grenzen stellen lijkt nu een laatste paniekerige kreet.

Het begrip 'grens' waar Paulo Freire het over heeft, lijkt te versmachten. Een grens als datgene wat uitsluit, maar ook bindt en verbindt, datgene wat beperkt, maar ook uitnodigt tot ontgrenzing en het verleggen van grenzen (in Bouverne-De Bie, 2011).

Vandaag lijkt de roep om grenzen een heel ander doel te omsluiten: opvoeden wordt nu opvoeden tot veiligheid. Grenzen stellen wordt dé oplossing voor problemen. Grenzen stellen lijkt een beheersingsmechanisme te zijn geworden om niet alleen het gedrag van kinderen te beheersen maar ook dat van de opvoeders. Het veld aan onzekerheden blijft groeien. Het veld, dat we opvoeding noemen, wordt naar voor geschoven als maakbaar. Wat maakbaar is, is controleerbaar. Gaan we, omdat de buitenwereld onbeheersbaar wordt, de binnenwereld beheersbaar maken door ze steeds 'beter' af te bakenen en te begrenzen? Gaan we naar een uitsluiting van de mogelijkheden van 'grenzen', door het begrip grens zelf te begrenzen?

Grenzen stellen is nog moeilijk los te koppelen van onzekerheid en angst. Sterft het begrip 'grens' in die zin die Paulo Freire er aan geeft, een stille dood? Is het daarop dat pedagogen doelen als ze spreken over vervagen, verminderen, verdwijnen van grenzen als een nieuw probleem?

Vanzelfsprekendheden, blijken geen vanzelfsprekendheden te zijn.

Wat zit er onder de sluier?

Deze meesterproef is geen bijdrage tot het verwerven van pedagogische deskundigheid. Ze geeft geen informatie betreffende de ontwikkeling van kinderen, hun behoeften en noden, hoe risico's te vermijden zijn,... kortom hoe ouders moeten opvoeden in belang van hun kind. Wat deze meesterproef pretendeert te doen, is vragen te stellen waar er nu geen zijn door iets te zeggen over hoe deskundigen spreken en schrijven over opvoeding. Deze meesterproef is slechts een aanzet tot...

Een kritische bedenking en tegelijk suggestie voor verder onderzoek is dat ik slechts een selectie geanalyseerd heb van thema's die voorkomen en dat het nuttig zou zijn om te analyseren wat NIET in De Bond staat. Dat zou wellicht nog duidelijker kunnen maken welk soort ouder geconstrueerd wordt. In De Bond gaat het weinig tot niet over homo-ouders, allochtone ouders,... waardoor de maatschappelijke diversiteit uit het beeld verdwijnt en een ouder gecreëerd wordt die in feite een middenklasse blanke ouder blijkt te zijn. Los van het feit dat men nu en dan ook spreekt over mensen in armoede, eenoudergezinnen, kwetsbare gezinnen,... blijft het een schrijven over een middenklasesituatie.

Boeiend ook na te gaan welke ouders naar De Bond schrijven, welke lezersbrieven daarvan in De Bond te lezen zijn en welke niet,... Op die manier kunnen we iets zeggen over zaken waarmee De Bond het moeilijk heeft. Kwestie van een ander tipje van die sluier op te lichten...

Relevant kan ook zijn na te gaan wie het lezerspubliek van De Bond is, om opnieuw iets te kunnen zeggen over het publiek waarop De Bond zich richt en voor wie ze haar publicaties maakt.

Bovendien werd nu gebruikgemaakt van één tijdschrift als analysemateriaal, met name De Bond. Het zou wellicht boeiend zijn na te gaan hoe deskundigen spreken en schrijven in een andere publicatie. Neem bijvoorbeeld de analyse van een meer progressief tijdschrift als Ouders van Nu, Vlaanderen? Zou de conclusie dezelfde zijn?

Na al die bladzijden, lijkt dit wel op een boeiend begin...

Bibliografie

- Asscher, J., Hermanns, J., & Dekovic, M. (2008). Behoeftte aan opvoedingsondersteuning van ouders met jonge kinderen. *Pedagogiek*, 28(2), 114-127.
- Badinter, E. (1983). *De mythe van de moederliefde: geschiedenis van een gevoel*. Utrecht: Bijleveld.
- Beck, U. (1997). *De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang*. Amsterdam: De Balie.
- Beck, U. & Beck- Gernsheim, E. (1995). *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press.
- Berghmans, M. (2007). "Positie van de ouders". In J. Put & M. Rom (Eds.), *Het nieuwe Jeugdrecht'* (pp. 215-233). Brussel: Larcier.
- Beumer, C. (2004, 24 februari). Engeltje of larve? Pedagogiek tussen normativiteit en empirie. Geraadpleegd op 15 oktober, 2010, op <http://xantrim.110mb.com/Engeltjes%20of%20Larfjes.pdf>
- Bisschop, M. (2005). *Opvoeden in een verwenmaatschappij: hoe maak je je kind toch gelukkig*. Tiel: Lanno.
- Bockel, J.M. (2010, 10 november). La Prévention de la Délinquance des Jeunes. Rapport à Monsieur le Président de la République. Ministère de la justice et des libertés.
- Bouverne-De Bie, M. (2002). Levenslang en levensbreed leren: wie heeft er behoefte aan? *Samenleving en Politiek*, 9(9), 33-41.
- Bouverne-De Bie, M. (2010). *Sociaal Werk en Welzijnsrecht*. Ongepubliceerde cursus van Universiteit Gent: Faculteit Psychologie en Pedagogische wetenschappen.
- Bouverne-De Bie, M. (2011). *Sociale Pedagogiek*. Ongepubliceerde cursus van Universiteit Gent: Faculteit Psychologie en Pedagogische wetenschappen.
- Brants, P., De Vos, K., Fret, L., Goris, P., Heughebaert, H., Lambrecht, P., & Van Gils, J. (2004). Als kansen risico's worden. *Alert*, 30(2), 15-28.
- Broeckmans, C. (1999). Over veerkracht en weerbaarheid en de fundamenteen ervan in de vroegkinderlijke opvoeding. In J. Brodala, G. Cuyvers & G. Van den Eeckhaut (Eds.), *Kanttekeningen. Bouwen aan kansen op recht en toegang* (pp. 13-29). Leuven/Apeldoorn: Garant.

- Bruer, J.T. (1999). *The myth of the first three years. A new understanding of early brain development and lifelong learning*. New York: The Free Press. Geraadpleegd op 3 februari, 2011, op http://www.amazon.com/Myth-First-Three-Years-nderstanding/dp/0684851849#reader_0684851849
- Burke, K. (1935). *Permanence and Change*. New York: New Republic.
- Cantillon, B. (2009, mei). *De paradox van de investeringsstaat: Waarom is armoede niet gedaald?* Universiteit Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck. Geraadpleegd op 25 april, 2011, op <http://webh01.ua.ac.be/csb/docs/20091006135800SFEV.pdf>
- Cavaria (2005, 15 juni). *Holibifederatie verwijt voorzitter Gezinsbond weinig consequente houding*. Gent: Cavaria. Geraadpleegd op 20 april, 2011, op <http://www.cavaria.be/nieuws/persbericht/holebifederatie-verwijt-voorzitter-gezinsbond-weinig-consequente-houding>
- Coessens, A. (1995). *Theater, dans en opera in het tijds- en maatschappijbeeld van de jaren tachtig in België: de opkomst van de theatraliteit en de gevolgen hiervan voor het aspect muziek*. Onuitgegeven masterproef. Universiteit Gent, Faculteit Letteren & Wijsbegeerte, Vakgroep Kunst – Muziek – en Theaterwetenschappen.
- Dasberg, L. (1975). *Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel*. Amsterdam: Boom.
- Dasberg, L. (2000). Grenzen. *Pedagogiek*, 20(1), 60-62.
- de Bruin, J. (1999). *De spanning van seksualiteit. Plezier en gevaar in jongerenbladen*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- De Gezinsbond (2010). *Even voorstellen. De Gezinsbond is er voor jou*. Brussel: Gezinsbond. Geraadpleegd op 23 oktober, 2010, op http://www.gezinsbond.be/index.php?option=com_content&view=article&id=34&Itemid=254
- De Keyser, C.C., Hellemans, M., & Marcoen, A. (1976). *Liber amicorum Albert Kriekemans: de mens zichzelf een taak*. Tielt: Lannoo.
- Delfos, M. F. (2004, april). Over ontwikkelen: eisen en verwennen. *De wereld van het jonge kind*, 239-242. Geraadpleegd op 10 oktober, 2010, op <http://www.mdelfos.nl/2004-wjk-overontwikkelen.pdf>
- Delfos, M. F. (2006). *Het maakbare kind: Opvoeding als (ver)gissing*. Amsterdam: SWP

- De Maesschalck, E. (1996). *Een Bond voor alle gezinnen. Geschiedenis van de gezinsbeweging in Vlaanderen*. Brussel: BGJG.
- den Boer, D.J., Bouwman, H., Frissen, V., & Houben, M. (2005). *Methodologie en statistiek voor communicatie-onderzoek*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Depaepe, M. (2005). Geen ambacht zonder werktuigen. Reflecties over de conceptuele omgang met het pedagogisch verleden. In M. Depaepe, F. Simon & A. Van Gorp (Eds.). *Paradoxen van de pedagogisering. Handboek pedagogische historiografie*. Leuven: Acco.
- Dré (1961, 16 juni). Va, moe, en wij. *De Bond*, 41(24), 3.
- De Sterck, M. (1985, 3 mei). De wereld op zijn kop – anti-autoritaire kinderfantasieën. Groot worden is geen kinderspel. *De Bond*, 65(18), 24-25.
- du Bois-Reymond, M. (1994). Jongeren en ouders: Hedendaagse gezinsculturen. *Jeugd en Samenleving*, 24(12), 676-689.
- Edwards, R., & Gillies, V. (2004). Support in parenting: Values and consensus concerning who to turn to. *Journal of Social Policy*, 33, 627-647.
- Eribon, D. (1989). *Michel Foucault*. Paris: Flammarion.
- Featherstone, B. (2006). Rethinking family support in the current policy context. *British Journal of Social Work*, 36(1), 5-19.
- Foucault, M. (2006). *De woorden en de dingen: een archeologie van de menswetenschappen*. Amsterdam: Boom.
- Foucault, M. (2007). *Discipline, toezicht en straf: de geboorte van de gevangenis*. Groningen: Historische uitgeverij.
- Fret, L. (1999). Op zoek naar een gemeenschappelijke analyse van 'de nieuwe sociale kwestie'. Een overzicht van de stellingen en de disputerende commentaren. *Alert*, 25(2), 41-76.
- Furedi, F. (2001). *Bange ouders. Opvoeden zonder zorgen*. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck.
- Furedi, F. (2002). *Paranoid Parenting. Why ignoring the experts may be best for your child*. Chicago: Chicago Review Press. Geraadpleegd op 3 maart, 2011, op http://www.amazon.com/Paranoid-Parenting-Frank-Furedi/dp/0713994886#reader_0713994886
- Geldof, D. (1997). Het sociale in de risicomaatschappij. Over de essays van Ulrich Beck. *Alert*, 23(4), 70-79.

- Geldof, D. (2004). Onzekerheid en sociale bescherming. Een bespreking van een boeiend essay van Robert Castel. *Alert* 30(2), 29-39.
- Geudens, H. (2009). Jongeren op de dool in een labyrintische samenleving, *Alert*, 35(4), 18-25.
- Gillies, V. (2005). Meeting parents' needs? Discourses of 'support' and 'inclusion' in family policy. *Critical Social Policy*, 25(1), 70-90.
- Gillies, V. (2008). Perspectives on parenting responsibility: Contextualizing values and practices. *Journal of Law and Society*, 35(1), 95-112.
- Glazemakers, I., & Deboutte, D. (2005). Opvoedingsondersteuning in Triple P, *Alert*, 31(5), 22-29.
- Glazemakers, I.; Gijs, M. & Deboutte, D. (2007, 20 oktober). *Het Antwerps Provinciaal Preventie Programma Ouderschapsbekwaamheid – Triple P*. Universiteit Antwerpen: Studiedag Intercultureel Vrouwencentrum Antwerpen en Vrouwenstem Plus. Geraadpleegd op 3 november, 2010, op <http://www.antwerpen.ywca.be/Nederlands/Dirk%20Deboutte.pdf>
- Godot, E. A. (2003). *Hoezo pedagogisch?* Amsterdam: SWP.
- Goris, P., Burssens, D., Melis, B., & Vettenburg, N. (2006). Opvoedingsondersteuning. *Alert*, 32(5), 31-46.
- Hermanns, J. (2008). Opvoedingsondersteuning: een winst- en verliesrekening. *Welwijs. Wisselwerking onderwijs en welzijnswerk*, 19(1), 12-15.
- Hermans, K., Van Hamme, E., & Lammertyn, F. (1999). Sociale activering in Vlaamse OCMW'S: een empirische toetsing. *Tijdschrift voor sociologie*, 20(2), 149-174.
- Hooghe, M. (1995). *Het wordt nooit meer als vroeger. 1945-1995 België een halve eeuw modern*. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck.
- Hooghe, M. & Jooris, A. (1999). *Golden sixties: België in de jaren zestig – 1948 – 1973*. Gent : Ludion.
- Juriwel. (n.d.). *Samenwerkingsakkoord Ouderstage*. Brussel: Juriwel, de Vlaamse welzijns-, gezondheids- en gezinsregelgeving. Geraadpleegd op 4 februari, 2011, op <http://www.juriwel.be/smartsite.net?id=10269>
- Keunen, B. (2003). Kleine genealogie van de ethische beproeving. Deleuze, Bachtin en de geschiedenis van de roman. *Spiegel der letteren*, 45(3), 295-317.
- Kok, J.F.W. (2000). *Effectief opvoeden. Meer dan praten en pleisters plakken*. Leuven/Appeldoorn: Garant.

- Kunneman, H. (2005). Social Work as laboratory for Normative Professionalisation. *Social Work & Society*, 3(2), 191-200.
- Lammertyn, F. (1999). Tussen moralisme en moderniteit. Op zoek naar nieuwe vormen van sociale bescherming voor een nieuwe sociale kwestie. *Alert*, 25(2), 14-39.
- Lipsky, M. (1980). *Street-level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russel.
- Lox, F. (1961, 29 december). Is de vrije tijdsbesteding dan alleen maar een probleem? *De Bond*, 41(37), 1.
- Manssens, J. (2000). De nieuwe sociale kwestie gewikt en gewogen. Een kritische analyse van een academisch modebegrip. *Tijdschrift voor sociologie*, 21(2), 159-179.
- Masschelein, J. (2008). Uitleiding: De pedagogische actualiteit en het pedagogische ethos. In J. Masschelein (Ed.), *De lichtheid van het opvoeden. Een oefening in kijken, lezen en denken* (pp.185-194). Leuven: Lannoo Campus.
- Masschelein, J., & Quaghebeur, K. (2005). Participation for better or for worse? *Journal of Philosophy of Education*, 39(1), 51-65.
- Masschelein, J., & Simons, M. (2002). An adequate education in a globalised world? A note on immunisation against being-together. *Journal of Philosophy of Education*, 36(4), 589-608.
- Masui, H. (1985, 24 mei). Praten met Emmanuël Nelis over gedrags-stoornissen. "Vaak lachen naar je kind. Het lacht zeker terug..." *De Bond*, 65(21), 8-9.
- Mayall, B. (2006). Sociologies of childhoods. To be published in: Bergère, G. & Vandebroek, M. (Eds.). *Nouveaux paradigmes pour repenser l'éducation préscolaire*.
- Miller, S., & Sambell, K. (2003). What do Parents Feel they Need? Implications of Parents. Perspectives for the Facilitation of Parenting Programmes. *Children & Society*, 17(1), 32-45.
- Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco.
- Oosterling, H. (1993). Gilles Deleuze. Boom of Wortelstok? *Filosofiemagazine*, 2(5), 30-33.
- Poot, W. (1994). De populariteit van opvoedingsondersteuning, aandacht voor opvoeding en ondersteuning in onderzoek. In A. Hol (Ed.), *Opvoedingsondersteuning: Methoden, nieuwe opvattingen en praktische toepassingen* (pp. 38-49). Utrecht: SWP.
- Publicarto (n.d.). *De Bond*. Aalst: Publicarto. Geraadpleegd op 22 december, 2010, op <http://www.publicarto.be/nl/s/3/gezinnen>

- Ramaekers, S. (2009). Moeten ouders de opvoeders van hun kinderen zijn? *Alert*, 35(4), 8-17.
- Ramaekers, S., & Lambeir, B. (2007). Pedagogische schuld, een reactie op de idee van opvoedingsbelofte. *Pedagogiek.nu*. Geraadpleegd op 31 oktober, 2010, op <http://www.pedagogiek.nu/101643>.
- Righart, H. (2004). *De wereldwijde jaren zestig. Groot-Brittannië, Nederland, de Verenigde Staten*. Universiteit Utrecht: Uitgegeven vanwege het Instituut Geschiedenis.
- Roels, L. (1961, 23 juni). Weduwen vervangen ook de vaders. *De Bond*, 41(25), 1.
- Sanders, M. R. (2008). Triple P-positive parenting program as a public health approach to strengthening parenting. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 506-517.
- Schaubroeck, K. (2010). *Een verpletterend gevoel van verantwoordelijkheid. Waarom ouders zich altijd schuldig voelen*. Breda: De Geus.
- Schöttelndreier, M. (2008). *Monsters van kinderen draken van ouders*. Amsterdam: J.M. Meulenhof.
- Scourfield, J., & Welsh, I. (2003). Risk, reflexivity and social control in child protection: new times or same old story? *Critical Social Policy*, 23(3), 398-420.
- Simon, F. & Van Damme, D. (1989). De pedagogisering van de kinderlijke leefwereld. De 'ligue de l'enseignement' en de oorsprong van enkele para-scolaire initiatieven. In E. Verhellen, F. Spiesschaert, L. Cattrijsse (Eds.), *Rechten van kinderen. Een tekstbundel van de rijksuniversiteit Gent naar aanleiding van de uno-conventie voor de rechten van het kind* (pp. 153-181). Antwerpen: Kluwer.
- s.n. (1961, 20 oktober). De jeugd beschermen. *De Bond*, 41(40), 1-2.
- Spock, B. & Parker S.J. (1998). *Dr. Spock's Baby and Child Care*. New York: Pocket Books. Geraadpleegd op 25 november, 2010, op http://www.amazon.com/Dr-Spocks-Baby-Childcare-Seventh/dp/0671537628#reader_0671537628
- Van Breen, M. (1985, 25 jaar). 1985: internationaal jaar van de jeugd. *De Bond*, 65(4), 3.
- Van Crombrugge, H. (1999). *Verwantschap en verschil. Over de plaats van het gezin en de betekenis van het ouderschap in de moderne pedagogiek*. Leuven/ Appeldoorn: Garant.
- Van Crombrugge, H. (2005). Geen opvoeding zonder uitgesproken engagement. Van huwelijkscontract naar opvoedingscontract. In H. Van Crombrugge & E. Lombaert (Eds.), *Gezin en opvoeding: weldadig en gewelddadig* (pp. 77-94). Antwerpen/Appeldoorn: Garant.

- Van Crombrugge, H. (2006). *Denken over opvoeden: Inleiding in de pedagogiek*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Van Crombrugge, H. (2007, 4 december). De opvoedingsbelofte. *Pedagogiek.nu*. Geraadpleegd op 15 oktober, 2010, op <http://www.pedagogiek.nu/101643>.
- Vandenbroeck, M. (2008a). Maakbare kinderen voor een maakbare samenleving. *Krax*, 8(1), 16-19.
- Vandenbroeck, M. (2008b). Opvoedingsondersteuning is meer dan risicomanagement. *Alert*, 34(2), 54-65.
- Vandenbroeck, M. (2009a). *Gezinspedagogiek*. Ongepubliceerde cursus van Universiteit Gent: Faculteit Psychologie en Pedagogische wetenschappen.
- Vandenbroeck, M. (2009b). *In verzekerde bewaring. Honderdvijftig jaar kinderen, ouders en kinderopvang*. Amsterdam : SWP.
- Vandenbroeck, M. (2009c). *Sociaal Werk en Professionalisering*. Ongepubliceerde cursus van universiteit Gent: Faculteit Psychologie en Pedagogische wetenschappen.
- Vandenbroeck, M., Boonaert, T., Van der Mespel, S., & De Brabandere, K. (2007). *Opvoeden in Brussel*. Gent-Brussel: Universiteit Gent – VBJK – VCOK – VGC. Geraadpleegd op 27 april, 2011, op http://www.vbjk.be/files/Opvoeden%20in%20Brussel%20-%20eindrapport_0.pdf
- Vandenbroeck, M. & Bouverne-De Bie, M. (2006). Children's Agency and Educational Norms: a tensed negotiation. *Childhood* 13(1), 127-143.
- van der Pas, A. (2006). Het toneelstuk dat 'Goede Ouder' heet. *Ouderschap & Ouderbegeleiding*, 9(3), 258-265. Geraadpleegd op 30 oktober, 2010, op <http://www.alicevanderpas.nl/pdf/Art-06-vdPas-GoedeOuder.pdf>
- Van Gils, J. (2004). Opvoedingsonzekerheid. Maak er geen drama van. *Alert*, 30 (2), 10-14.
- Van Hecke, G. (2010a, 22 januari). Ouderschapskloof. *De Bond*, 90(2), 7.
- Van Rotterdam, M. (2005). *De 80's: alles over de jaren tachtig*. Utrecht: Kosmos – Z & K.
- Verlinden, V. (2009). *Ouderstage in Vlaanderen. Vzw Ondersteuningsstructuur Bijzondere Jeugdzorg*. Steunpunt Jeugdhulp. Geraadpleegd op 25 april, 2011, op <http://www.osbj.be/?action=onderdeel&onderdeel=195#os>
- Vermeirsch, R. (1985, 4 januari). "Tieners van de jaren 80...wij maken plaats voor jullie!" *De Bond*, 65(1), p. 2.

- Verschelden, G. & De Droogh, L. (2009). Van educatie naar leren en terug? Over de verschuivende plaats van leren en educatie in onze samenleving. In J. Brodala, G. Cuyvers, A. Devillé & G. Van den Eeckhaut (Eds.), *Met een dubbele lus* (pp. 225-236). Leuven: Garant.
- Vervotte, I. (2006, 30 oktober). *Beleidsbrief Welzijn, Volksgezondheid en Gezin*.
- Vuijsje, H., Wouters, C. (1999). *Macht en gezag in het laatste kwart: inpakken en wegwezen*. Den Haag: Een uitgave ter gelegenheid van 25 jaar Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 10 oktober, 2010, op <http://www.scp.nl/dsresource?objectid=24715&type=org>
- Walravens, E. (2005). Gezinsopvoeding in een postmodern tijdperk. In H. Van Crombrugge & E. Lombaert (Eds.), *Gezin en opvoeding: weldadig en gewelddadig* (pp. 13-28). Antwerpen/Appeldoorn: Garant.
- Wasoff, F. & Hill, M. (2002). 'Family Policy in Scotland'. *Social Policy and Society*, 1(3), 171–82.
- Wester, F. (1987). *Strategieën voor kwalitatief onderzoek*. Muiderberg: Dick Coutinho.
- Weymans, W. (2005). Op zoek naar het onvindbare volk. Pierre Rosanvallon en het probleem van de politieke representatie. *Tijdschrift voor sociologie*, 4, 328-352. Geraadpleegd op 2 maart, 2011, op <http://www.sociologie.be/%5Cpdf%5Ctvs2005nr4art2.pdf>
- Wubs, J. (2004). *Luisteren naar deskundigen: Opvoedingsadvies aan Nederlandse ouders 1945-1999*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Young, K. T. (1990). American Conceptions of Infant Development from 1955 to 1984 - What the Experts Are Telling Parents. *Child Development*, 61(1), 17-28.
- Zwiep, C., Ligtermoet, I., & de Ruyter, B. (1996). Vragen hebben is nog geen opvoedingsonzekerheid. Onderzoek naar de behoefte aan opvoedingsondersteuning in Harderwijk. *Jeugd en Samenleving*, 26(2/3), 81-86.

Referentielijst voor citaten uit 'De Bond'.

1960 1961

B.D. (1961, december 8). Gezin en jeugdbeweging. *De Bond*, 41(47), 10.

B.D. (1961, december 15). Nabomend over "gezin-jeugdbeweging". Een brede samenwerking. *De Bond*, 41(48), 1, 9.

Coppieters, M. (1961, december 15). Nieuwe maatschappij rond stevige gezinskernen. *De Bond*, 41(48), 3.

D.J. (1961, mei 5). Kinderen hebben recht op een veilige en aangepaste kinderspeelplaats. *De Bond*, 41(18), 1.

De Leebeeck, R. (1961, december 22). Moeders raad: vooral goede wil! *De Bond*, 41(49), 3.

De Maegd, J. (1961, april 7). Een nieuwe bladzijde: jeugdatelier. Vrije tijd, verloren tijd? *De Bond*, 41(14), 1, 3.

Dré (1961, juni 16). Va, moe, en wij. *De Bond*, 41(24), 3.

De Ryck, A. (1960, februari 19). Seksuele opvoeding. *De Bond*, 40(8), 5.

F. D. (1961, juni 23). Doorlopend gesprek tussen ouders en leerkrachten: huistaken! *De Bond*, 41(25), 7.

Hertecant, G. (1961, november 17). Het spel: centrum van de kinderlijke activiteit. Goed speelgoed kiezen. *De Bond*, 41(44), 13.

Kriekemans, A. (1960, december 16). Het huwelijk voorbereiden. *De Bond*, 40(49), 12.

Kriekemans, A. (1961, februari 22). Verhouding tussen gezin en school in deze veranderende tijd. Het Kind, satelliet der ouders. *De Bond* 41(8), 1.

Kriekemans, A. (1961, juni 30). Opvoeding is studie waard. *De Bond*, 41(26), 1, 6.

Lox, F. (1961, oktober 13). Jeugd in de danszalen, moeten we aan verhelpen. *De Bond*, 41(39), 10.

Lox, F. (1961, december 29). Is de vrije tijdsbesteding dan alleen maar een probleem? *De Bond*, 41(37), 1.

L. R. (1960, december 16). De man als vader. *De Bond*, 40(49), 1.

- Malico, G. (1960, november 18). Spanning tussen moeder en kind: de moeder innerlijk vrijmaken. *De Bond*, 40(45), 1.
- Moerman-Coetsier, L. (1961, april 28). Zwijgzame moeders, zwijgzame kinderen. *De Bond*, 41(17), 1, 3.
- N. (1961, juni 30). Een kleutermaag verdraagt niet alles. *De Bond*, 41(26), 3.
- Redactie. (1961, augustus 11). Woord en wederwoord over de taak van de moeder. *De Bond*, 41(31), 2.
- R.L. (1961, juni 9). Kinderen in tehuizen of in gezinnen? *De Bond*, 41(23), 5.
- Roels, L. (1961, juni 23). Weduwen vervangen ook de vaders. *De Bond*, 41(25), 1.
- Roel, L. (1961, juni 30). Vijfde druk van één boek! Opvoeding is studie waard. *De Bond* 41(26), 1, 3.
- Roels, L. (1961, juli 21). Op school bij peuter en kleuter. Wordt de kinderpsychologie een populaire wetenschap? *De Bond* 41(29), 1.
- Roels, L. (1961, augustus 11). Op school bij peuter en kleuter. Al doende leren. *De Bond*, 41(31), 7.
- Roels, L. (1961, september 1). De prikkel van de taal. *De Bond*, 41(33), 1, 6.
- Roels, L. (1961, september 29). Aan het kind is de meeste zorg verschuldigd. *De Bond*, 41(37), 1, 3.
- Roels, L. (1961, oktober 6). Een drukke tijd voor psychiaters? De boeman frustratie. *De Bond*, 41(38), 3.
- Roels, L. (1961, december 22). Mijn en dijn door het kleuterspel. *De Bond*, 41(36), 1-2.
- Roels, L. (1961, december 29). Aan het kind is de meeste zorg verschuldigd. *De Bond*, 41(37), 1, 3.
- s.n. (1960, maart 4). Reclame SPA. *De Bond*, 40(10), 3.
- s.n. (1960, april 22). Verhoudingen der ouders en hun invloed op het kind: onvolmaakt maar optimist. *De Bond*, 40(17), 3.
- s.n. (1960, oktober 14). Zo leven jonge gezinnen. *De Bond*, 40(40), 3-4.
- s.n. (1960, november 18). Altijd moet ik tienmaal roepen. *De Bond*, 40(45), 4,10.

- s.n. (1961, februari 10). Speelgoedtentoonstelling in Engeland: aangepast en niet aangepast. *De Bond*, 41(6), 3.
- s.n. (1961, 3 maart). Het kind is een persoon. *De Bond*, 41(9), 3.
- s.n. (1961, april 28). Waarom een ministerie van het gezin noodzakelijk blijft. *De Bond*, 41(17), 1.
- s.n. (1961, juni 2). Let eens op hun pyjama. *De Bond*, 41(22), 3.
- s.n. (1961, juli 14). Madrileense bezinning over de taak van de moeder. *De Bond* 41(28), 1.
- s.n. (1961, oktober 20). De jeugd beschermen. *De Bond*, 41(40), 1-2.
- s.n. (1961, november 10). Ons kind, een onbekende? *De Bond*, 41(43), 3, 7.
- s.n. (1961, december 1). Zo zien wij de gezinsprogrammatie. *De Bond* 41(46), 1.
- Van Mechelen, F. (1961, mei 19). Invloed der productiviteit op het gezinsleven. *De Bond*, 41(20), 1,7.
- Van Mechelen, F. (1961, augustus 22). Napratend over de "arbeid van de moeder". Gezinsopleiding verplicht in Spanje. *De Bond*, 41(32), 1-2.
- Van Mechelen, F. (1961, oktober 6). Met open kaarten in het moderne gezin. *De Bond*, 41(38), 10.
- Vos, H. (1961, augustus 11). Moeder niet! *De Bond*, 41(31), 1.
- Wolfcarius. (1961, 22 december). Gevraagd: vader voor tieners en twens. *De Bond*, 41(49), 3.

1985

- A.C. (1985, oktober, 4). Verwend. *De Bond*, 65(37), 12.
- Backer, A. (1985, september 20). De sport mag de peuter niet verder verprutsen. *De Bond*, 65(35), 27.
- Brieven aan Jonge Ouders. (1985, februari 15). Ouders moeten langer dan een zomer mee. *De Bond*, 65(7), 22.
- Brieven aan Jonge Ouders. (1985, februari 22). Zwangerschap is geen ziekte. *De Bond*, 65(8), 9.
- Brieven aan Jonge Ouders. (1985, maart 8). Lief maar lastig. *De Bond*, 65(10), 11.

- Brieven aan Jonge Ouders (1985, oktober 11). Leren afscheid nemen: met vallen en opstaan. *De Bond*, 65(38), 19.
- Biemans, H. (1985, april 12). Dialoog met de baby. *De Bond*, 65(15), 21.
- C.E. (1985, februari 8). Uw kind gaat naar het ziekenhuis, wat kan je als ouder doen? *De Bond*, 65(6), 14.
- C.M. (1985, februari 15). Lectuur voor wie (bijna) een kind verwacht. Voor vaders en moeders van baby's en kleine kinderen. *De Bond*, 65(7), 27.
- C.R. (1985; februari). Mijn mening. mogen kinderen nog kind zijn? *De Bond*, 65(5), 8.
- D.P. (1985, juni 21). Vijf kinderen een minimum. *De Bond*, 65(25), 14-15.
- Depondt, L. (1985, mei 10). Spelen en leren zijn niet te scheiden. Jeroen, en het vierkante deksel op een ronde doos. *De Bond*, 65(19), 10-11.
- De Smet, M. (1985, mei 24). Spel en spelen. "ik wil mijn hobbelpaard aan de tafelpoot vastbinden". *De Bond*, 65(21), 11.
- De Sterck, M. (1985, maart 1). Over het vreemd verbond tussen kind en dier. *De Bond*, 65(9), 9.
- De Sterck, M. (1985, april 19). Hoogzwanger in de lente... *de Bond*, 65(16), 10-11.
- Dreesen, J. (1985, mei 3). (Jonge) grootouders: schakels tussen gisteren en morgen... *De Bond*, 65(18), 14-15.
- Dreesen, J. (1985, mei 24). "Het is hoopgevend dat zoveel jongeren zich betrokken voelen bij wat er rond hen gebeurt..." Opvoeden in crisistijd: een onmogelijke opgave? *De Bond*, 65(21), 14-15.
- Dreesen, J. (1985, oktober 4). jga-voorzitter jean-pierre maes: "de politiek moet méér doen voor jonge gezinnen!" *De Bond*, 65(37), 11.
- E.B.M. (1985, november 29). Gun kinderen de tijd. *De Bond*, 65(45), 18.
- Gezinsbeleid Vlaanderen (1985, februari 8). Wij moeten investeren in het voorkomen van relatiestoornissen. *De Bond*, 65(6), 13, 17.
- H.M. (1985, januari 25). Mijn verdriet slaat. *De Bond*, 65(4), 9.
- H.M. (1985, november 1). Provinciaal congres West-Vlaanderen. Voor een positief en gedurfd gezinsbeleid. *De Bond*, 65(41), 7, 9.
- J.D. (1985, januari 11). Dag mensen. *De Bond*, 65(2), 1.

- J. D. (1985, februari 15). Dag mensen. *De Bond*, 65(7), 5.
- J.D. (1985, oktober 11). Teksten op maat van de mens (provinciaal congres, Brabant). *De Bond*, 65(38), 4-5.
- J.D. (1985, 29 november). Dag mensen. *De Bond*, 65(45), 1.
- K.V.C. (1985, maart 1). Woningen moeten kindvriendelijk zijn. *De Bond*, 65(9), 15.
- K.V.C. (1985, mei 10). Kind en veiligheid in de privé-sfeer. Ongevallen met kleine kinderen: thuis: geen warm en veilig nest. *De Bond*, 65(19), 18-19.
- K.V.C. (1985, juni 21). Exploitatie van ongezonde sensatie aan banden leggen. *De Bond*, 65(25), 7.
- Lauwers, D. (1985, mei 10). Veiliger schoolverkeer ook een sociale prioriteit! *De Bond*, 65(19), 22-23.
- Lou. (1985, maart 8). Met twee oren onder de dekens. *De Bond*, 65(10), 13.
- Magiels-Corsus, L. (1985, februari 8). Je ook op school prettig voelen met elkaar...? *De Bond*, 65(6), 9.
- Magiels-Corsus, L. (1985, mei 10). Van kleuterschool tot univ... kinderen hebben recht op goed onderwijs... *De Bond*, 65(19), 3.
- Masui, H. (1985, april 26). Het is boeiend en nuttig naar het kind te kijken terwijl het slaapt.... Gesprek met dr. Hugo Devlieger over wiegendood. *De Bond*, 65(17), 12, 14.
- Masui, H. (1985, mei 24). Praten met Emmanuël Nelis over gedrags-stoornissen. "Vaak lachen naar je kind. Het lacht zeker terug..." *De Bond*, 65(21), 8-9.
- Masui, H. (1985, juli 12). Strengere maatregelen zijn soms nodig, gewoon uit genegenheid. Praten met Jef Mostinckx. *De Bond*, 65(28), 6-7.
- Masui, H. (1985, 30 augustus). Even op een eiland wonen...een tieneiland. *De Bond*, 65(32), 4-5.
- Mieke (1985, mei 31). "mam, ik heb niks om aan te trekken!" *De Bond*, 65(22), 9.
- Shield, R.R. (1985, maart 8). De toekomst in met het gezin. *De Bond*, 65(10), 9.
- S.I. (1985, juni 7). Ongewenst kinderloos. *De Bond*, 65(23), 10.
- s.n. (1985, februari 1). Het is thuis niet pluis. Kind en veiligheid in de privésfeer. *De Bond*, 65(5), 13.

- s.n. (1985, februari 22a). Moeke, ik heb in mijn vingen gesneden! *De Bond*, 65(8), 16.
- s.n. (1985, februari 22b). Zestig jaar gewest Leuven: Gaston Geens: "ons belangstelsel is onvriendelijk voor gezinnen en voor kinderen. *De Bond*, 65(8), 2, 9.
- s.n. (1985, maart 29). Een baby van drie maanden... Wat zo een kind al allemaal kan. *De Bond*, 65(13), 6-7.
- s.n. (1985a, april 12). Een baby praat met handjes en voetjes... *De Bond*, 65(15), 1.
- s.n. (1985b, april 12). Studiedag over "Kind en Echtscheiding". *De Bond*, 65(15), 19.
- s.n. (1985a, april 26). Borstvoeding? Natuurlijk... *De Bond*, 65(17), 8-9.
- s.n. (1985b, april 26). Voeden en opvoeden. *De Bond*, 65(17), 24.
- s.n. (1985, juni 28). Kinderen moeten pas hebben op vakantie naar buitenland. *De Bond*, 65(26), 5.
- s.n. (1985, augustus 30). Becopa, voor ons. *De Bond*, 65(32), 13.
- s.n. (1985a, september 6). Consultatiebureaus. en als er dan serieuze strubbelingen zijn. *De Bond*, 65(33), 10.
- s.n. (1985b, september 6). Zandkastelen? Ja, maar... *De Bond*, 65(33), 28.
- s.n. (1985a, september 20). Babyvoedsel: strengere controle op producten en verkoop voorgesteld. *De Bond*, 65(35), 28.
- s.n. (1985b, september 20). Kinderopvang tegen criminaliteit. *De Bond*, 65(35), september 1985, 3.
- s.n. (1985a, september 27). Thuis: een onveilig donker nest. *De Bond*, 65(36), 24.
- s.n. (1985b, september 27). Vergiftiging. *De Bond*, 65(36), 24.
- s.n. (1985, oktober 11). Kom mee naar die studiedag. *De Bond*, 65(38), 7.
- s.n. (1985a, oktober 18). Mijn koninkrijk voor een Kiri. *De Bond*, 65(39), 28.
- s.n. (1985b, oktober 18). Ons leven, hun toekomst. Een toffe studiedag. *De Bond*, 65(39), 3.
- s.n. (1985, oktober 25). Vragen om gezinsvriendelijkheid is onvoldoende, *De Bond* moet rechtvaardigheid eisen voor de gezinnen. *De Bond*, 65(40), 4-5.
- s.n. (1985, november 1). Rita Jaenen interviewt Max Wildiers.... *De Bond*, 65(41), 3.

- s.n. (1985a, november 8). Speelgoed. Het ene kind is dol op puzzelen, het andere wil altijd maar tekenen! *De Bond*, 65(42), 5.
- s.n. (1985b, november 8). Speelgoed voor elke leeftijd. *De Bond*, 65(42), 13.
- s.n. (1985, 22 november). Ons leven, hun toekomst. Max Wildiers: "Binnen gezinnen moet opnieuw een sfeer van optimisme ontstaan." *De Bond*, 65(44), 2-3.
- Tegenbos, G. (1985, februari 1). Een schaap in de wei is meer dan een "grasmachine". *De Bond*, 65(5), 9.
- Tegenbos, G. (1985, 31 mei). Als Sandra iets in haar hoofdje heeft. *De Bond*, 65(22), 15.
- Tegenbos, G. (1985, september 20). Dierbare pater Firminus. *De Bond*, 65(35), 5.
- Tegenbos, G. (1985, november 22). "Een springplank om met nieuwe dingen te beginnen!" *De Bond*, 65(44), 11.
- Tegenbos, G. (1985, december 20). Iets ergs meemaken kruipt ook in kinderkleren. *De Bond*, 65(48), 9, 12.
- Van Breen, M. (1985, januari 25). 1985: internationaal jaar van de jeugd. *De Bond*, 65(4), 3.
- Van Breen, M. (1985, oktober 25). Antwoord op de Europese demografische toestand. Een beleid dat gezinnen waardeert en ondersteunt. *De Bond*, 65(40), 3.
- Van Camp, K. (1985, september 27). Hoe vergiftiging voorkomen? *De Bond*, 65(36), 7.
- Van den Berghe, A. (1985, april 19). Waarom wij in de kliniek zullen blijven bevallen. Gesprek met een vroedvrouw. *De Bond*, 65(16), 6-7.
- Van den Berghe, A. (1985, mei 10). Lange dagen voor kleine kleuters. *De Bond*, 65(19), 11.
- Van den Berghe, A. (1985, augustus 30). Het riskante lot van de pasgeborene. *De Bond*, 65(32), 7-8.
- Van den Heede, R. (1985, april 26). Met de baby naar de "raadpleging"... *De Bond*, 65(17), 16.
- Van Mechelen, F. (1985, januari 18). De ondergang van het Avondland? Doemdenkers hebben ongelijk. *De Bond*, 65(3), 3.
- Van Mechelen, F. (1985, mei 31). Dertig jaar jonge gezinnenactie. Een feest voor de hele gezinsbeweging. *De Bond*, 65(22), 2.
- Van Mechelen, F. (1985, juli 5). Geen voogden: eigen staat. *De Bond*, 65(27), 3.

Vermeirsch, R. (1985, januari 4). "Tieners van de jaren 80...wij maken plaats voor jullie!" *De Bond*, 65(1), 2.

2009- 2010

Brieven aan Jonge Ouders. (2010, februari 5). Fladderende vlinder of woeste wervelwind. Over hyperactiviteit en concentratiestoornissen. *De Bond*, 90(3), 4.

Brieven aan Jonge Ouders. (2010, maart 5). Grenzen stellen loont. *De Bond*, 90(5), 4.

Candaele, A. (2010, januari 22). Kinderen moeten zich vooral veilig kunnen voelen. *De Bond*, 90(2), 4.

Candaele, A. (2010, februari 19). Kwetsbare jongeren in een kwetsbare samenleving. *De Bond*, 90(4), 27.

Candaele, A. (2010, maart 19). En toch... *De Bond*, 90(6), 1.

Demol, J. (2009, mei 1). Praten over opvoeding, een verrijking voor je gezin. *De Bond*, 89(9), 17.

De Smet, H. (2010, februari 5). Bijtanken over opvoeding @home' Een babbel over opvoeding in je woonkamer. *De Bond*, 90(3), 8.

Drieskens, A.M. (2009, maart 6). We moeten jongeren ruimte en verantwoordelijkheid geven. *De Bond*, 89(5), 3.

Drieskens, A.M. (2010, januari 22). Voor een solidaire en kindvriendelijke samenleving. *De Bond*, 90(2), 3.

Drieskens, A.M. (2010, februari 19). Strijd tegen kinderarmoede prioriteit in 2010. *De Bond*, 90(4), 3.

Drieskens, A.M. (2010, maart 19). Naar een betaalbare, kwaliteitsvolle en toegankelijke kinderopvang. *De Bond*, 90(6), 3.

Drieskens, A.M. (2010, april 16). Een gezonde start voor alle kinderen. *De Bond*, 90(8), 3.

Drieskens, A.M. (2010, mei 14). Wat gezinnen nodig hebben.... *De Bond*, 90(10), 3.

Dutry, C. (2010, november 5). "Onze kinderen hebben meer speelgoed dan goed voor ze is". *De Bond*, 90(21), 12.

G.V.H. (2010, maart 5). Een beurs speciaal voor jonge ouders. *De Bond*, 90(5), 17.

- K.R. (2010, maart 19). Bijleren over gezin en relaties. *De Bond*, 90(6), 13.
- M.O. (2010, januari 22). Geef kinderen 'Wortels en Vleugels'. *De Bond*, 90(2), 4.
- Pauly, R. (2009, februari 20). Investeren in gezinnen met kinderen. *De Bond*, 89(4), 3.
- Pauly, R. (2010, maart 5). Waar schijnt de welvaartszon? *De Bond*, 90(5), 3.
- Pauly, R. (2010, april 2). Hoe brengen we onze kinderen groot? *De Bond*, 90(7), 3.
- Pauly, R. (2010, april 30). Weten waarover we praten. *De Bond*, 90(9), 3.
- Rombouts, K. (2010, februari 19). Hebben kinderen het ook druk druk druk? *De Bond*, 90(4), 6.
- Rombouts, K. (2010, april 2). Wat is draagkracht van de school? *De Bond*, 90(7), 8.
- Saelens, S. (2009, april 3). Vragen staat vrij. *De Bond*, 89(7).
- Saelens, S. (2009, mei 15). Opvoedingsondersteuning: voor elk wat wils. *De Bond*, 89(10), 6.
- Saelens, S. (2010, mei 14). Over een klein knagend kereltje dat schuldgevoel heet. *De Bond*, 90(10), 4.
- Saelens, S. (2010, oktober 8). Heeft jouw kind al een etiketje? *De Bond*, 90(19), 4.
- Saelens, S. (2010, november 19). Opvoeden in verbondenheid. *De Bond*, 90(22), 4.
- s.n. (2010, januari 8). "Elke scheiding heeft een eigen verhaal". *De Bond*, 90(1), 17.
- s.n. (2010, maart 19). FOTO: geef mij maar mijn plekje, waar pa en ma niet te vaak komen. *De Bond*, 90(6), 7.
- Timmermans, H. (2010, februari 5). "Zeg het de onderwijsminister zelf". *De Bond*, 90(3), 6.
- Timmermans, H. (2010, mei 28). Goe gespeeld! Actie voor écht spelen. *De Bond*, 90(11), 11.
- Studiedienst. (2010, januari 8). Voor alle gezinnen, dus ook voor eenoudergezinnen. *De Bond*, 90(1), 16.
- Studiedienst. (2010, februari 19). Kindergejoel is geen overlast. *De Bond*, 90(4), 3.
- Van Crombrugge, H. (2010, mei 14). Als ie maar geen voetballer wordt.... *De Bond*, 90(10), 8.
- Van Hecke, G. (2009, mei 15). We voeden vandaag gewoon anders op. *De Bond*, 89(10), 14.
- Van Hecke, G. (2010a, januari 8). Als je maar werk hebt... *De Bond*, 90(1), 6.

- Van Hecke, G. (2010b, januari 8). "Hoeveel talent gaat er niet verloren als een kind in armoede opgroeit?" *De Bond*, 90(1), 20.
- Van Hecke, G. (2010a, januari 22). Ouderschapskloof. *De Bond*, 90(2), 7.
- Van Hecke, G. (2010b, januari 22). Kinderen in de schaduw van een scheiding. *De Bond*, 90(2), 14.
- Van Hecke, G. (2010c, januari 22). Jeugdwerk helpt bij het loslaten. *De Bond*, 90(2), 17.
- Van Hecke, G. (2010, maart 5). Het gezin is dé plek waar kinderen opgroeien. *De Bond*, 90(5), 19.
- Van Hecke, G. (2010a, maart 19). Estafetteouders. *De Bond*, 90(6), 7.
- Van Hecke, G. (2010b, maart 19). Inspraak van kinderen staat nog in kinderschoenen. *De Bond*, 90(6), 11.
- Van Hecke, G. (2010, april 16). Zonder brandstof kan de 'taalauto' niet goed rijden. *De Bond*, 90(8), 21.
- Van Hecke, G. (2010, oktober 22). Hangouder. *De Bond*, 90(20), 8.
- Van Kalmhout, D. (2010, april 2). Kinderen hebben recht op een gezonde start. *De Bond*, 90(7), 5.
- Van Kalmhout, D. (2010, november 5). Speelgoed: veilig graag! *De Bond*, 90(21), 13.
- Vanobbergen, B. (2010, mei 1). Kunnen kinderen nog kind zijn? *De Bond*, 90(9), 6.